

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLETİŞİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İLETİŞİM BİLİMLERİ BİLİM DALI

DEMOKRAT PARTİ VE RADYO DAVASI

H. Can Som

İstanbul, 2007

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLETİŞİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İLETİŞİM BİLİMLERİ BİLİM DALI

DEMOKRAT PARTİ VE RADYO DAVASI

H. Can Som

Danışman: Doç. Dr. M. Cem Pekman

İstanbul, 2007

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İLETİŞİM BİLİMLERİ Anabilim Dalı İLETİŞİM BİLİMLERİ Bilim Dalı Yüksek
Lisans öğrencisi HAYDAR CAN SOM nın DEMOKRAT PARTİ VE RADYO DAVASI
adlı tez çalışması ,Enstitümüz Yönetim Kurulunun 19.07.2007 tarih ve 2007-8/30 sayılı
kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak
kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi : 21.7.2007

1) Tez Danışmanı : DOÇ. DR. MEHMET CEM PEKMAN

2) Jüri Üyesi : DOÇ. DR. SERPİL KIREL

3) Jüri Üyesi : YRD. DOÇ.DR. BARIŞ DOSTER



İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
1. DEMOKRASİ VE DEMOKRAT PARTİ	
1.1. Demokrasi Kavramı	5
1.2. Türkiye’de Demokrasi	7
1.2.1. 1950-1954 Döneminde Demokrat Parti İktidarı	10
1.2.2. 1954-1957 Döneminde Demokrat Parti İktidarı	11
1.2.3. 1957-1960 Döneminde Demokrat Parti İktidarı	13
1.3. Demokrat Parti İktidarında Türkiye	16
1.3.1. Toplumsal Yapı	16
1.3.2. Ekonomik Yapı	18
1.4. Demokrat Parti’nin İletişim Politikası	21
1.4.1. Birinci Menderes Hükümeti’nin İletişim Politikası	21
1.4.2. İkinci Menderes Hükümeti’nin İletişim Politikası	21
1.4.3. Üçüncü Menderes Hükümeti’nin İletişim Politikası	22
1.4.4. Dördüncü Menderes Hükümeti’nin İletişim Politikası	22
1.4.5. Beşinci Menderes Hükümeti’nin İletişim Politikası	23
2. RADYO VE DEMOKRAT PARTİ	
2.1. Kitle İletişimi ve İktidar İlişkisi	24
2.2. Demokrat Parti Döneminde Kitle İletişimi	26
2.2.1. Radyo Yayın Ağı	27
2.2.2. Radyo Mevzuatı	30
2.2.3. Radyonun Toplumdaki Yeri	32
2.2.4. Radyo Yayın Politikası	35
2.2.5. Yayın Akışı Örnekleri	37
2.3. Demokrat Parti’nin Basına ve Radyoya Yönelik Uygulamaları	39
2.3.1. Basına Yönelik Uygulamalar	39
2.3.2. Radyoya Yönelik Uygulamalar	43
2.3.2.1. Vatan Cephesi Yayınları	46
2.3.2.2. Radyoya <i>Forum</i> Tepkisi	49
2.3.2.3. İktidara Radyo Uyarısı	50
3. RADYO DAVASI	
3.1. Yassıada Duruşmaları	53
3.1.1. Radyo Davası Sanıkları	54
3.1.2. Radyo Davası Tanıkları	54
3.1.3. Radyo Davası Duruşmaları	55
3.1.3.1. Birinci Duruşma	55
3.1.3.1.1. Radyo Gazetesi Hakkındaki Savunmalar	55
3.1.3.1.2. Demokrasi Tartışması	58

3.1.3.1.3. 1957 Seçim Sonuçlarının Erken Yayını	59
3.1.3.1.4. Altemur Kılıç'ın Savunması	60
3.1.3.1.5. Vatan Cephesi Yayınları	60
3.1.3.2. İkinci Duruşma	62
3.1.3.2.1. Radyo Gazetesi ve Vatan Cephesi	62
3.1.3.2.2. Yüksek Seçim Kurulu'nun Uyarısı	65
3.1.3.3. Üçüncü Duruşma	66
3.1.3.3.1. Divan'a Gönderilen Mektuplar	66
3.1.3.3.2. Başsavcı Egesel'in İddiaları	67
3.1.3.4. Dördüncü Duruşma	68
3.1.3.5. Beşinci Duruşma	70
3.1.3.6. Altıncı ve Son Duruşma	71
3.1.4. Yassıada Duruşmalarında Karar	72
3.2. 1961 Anayasası ve Özerk Radyo	74
3.3. Altemur Kılıç'ın Radyo Davası'na İlişkin İki Görüşü	76
3.4. Savunma Avukatı Hüsamettin Cindoruk'un Görüşü	77
SONUÇ	81
EKLER	84-143
KAYNAKÇA	144-149

EKLER

EK 1. Radyo Davası Kararı Gerekçesi	85
EK 2. Cumhuriyet Gazetesi'nin 30 Kasım 1960'daki Dava Haberi	107
EK 3. Cumhuriyet Gazetesi'nin 6 Aralık 1960'daki Dava Haberi	118
EK 4. Cumhuriyet Gazetesi'nin 9 Aralık 1960'daki Dava Haberi	124
EK 5. Cumhuriyet Gazetesi'nin 16 Aralık 1960'daki Dava Haberi	127
EK 6. Cumhuriyet Gazetesi'nin 20 Aralık 1960'daki Dava Haberi	130
EK 7. Cumhuriyet Gazetesi'nin 27 Aralık 1960'daki Dava Haberi	134
EK 8. Hüsamettin Cindoruk ile 14 Nisan 2005'te Galatasaray'daki Yazıhanesinde Radyo Davası Üzerine Yapılan Görüşme	135

GİRİŞ

Dünya, 20. yüzyılda iki büyük savaş yaşadı. Birinci Dünya Savaşı ile Osmanlı İmparatorluğu tarih sahnesinden çekilirken, Anadolu'da Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı başlatan Gazi Mustafa Kemal'in önderliğinde Türkiye Cumhuriyeti kuruldu.

20. yüzyılın başlarında en yaygın ve dolayısıyla en etkili kitle iletişim aracı gazetelerdi. Radyo, bulunmasına karşın henüz yaygınlaşmamıştı. Radyonun bir kitle iletişim aracı olarak kullanımı, 1920'li yıllarda Amerika'da ve 1930'lu yıllarda Avrupa'da gerçekleşecekti.

Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında, Gazi Mustafa Kemal'in iletişim alanında yaptığı en önemli çalışma, Ankara hükümetinin sesini, dünyaya duyurmak amacıyla bir haber ajansı kurmak oldu. 6 Nisan 1920'de kurulan Anadolu Ajansı (AA), sonraki yıllarda dünyanın önemli haber ajanslarından biri haline geldi.

İkinci Dünya Savaşı'na genç Türkiye Cumhuriyeti katılmadı. Savaş sonrasında dünya, *Doğu* ve *Batı Bloğu* olarak iki kutba ayrıldı. Bu ayrışma içinde Türkiye, Batı'nın yanında yer aldı ve 1946 yılında çok partili sisteme, dolayısıyla *demokrasiye* geçti.

İkinci büyük savaş sırasında, dünyada en yaygın kitle iletişim aracı olarak radyo öne çıktı. Bu sırada sosyalist, kapitalist ve faşist rejimler sinemayı kitle iletişimine yönelik bir propaganda aracı olarak kullanıyordu. Ayrıca görüntülü savaş haberleri sinema salonlarından kitlelere ulaştırılıyordu. Gazeteler, kitle iletişiminde önemini korurken, televizyon yayıncılığı henüz gelişmemişti. Televizyon, savaş sonrası çok büyük bir gelişim göstererek, önce Amerika'da sonra Avrupa'da büyük ilgi görecekti ve kitle iletişim araçları arasında ilk sırayı alacaktı.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında, Türkiye'deki kitle iletişim araçları, sıkıyönetim nedeniyle hükümetin denetimindeki gazeteler ve devlet tekelindeki iki radyo istasyonu sınırlıydı. 1946 yılında çok partili sisteme geçilmesi ve Demokrat Parti'nin (DP) muhalefet partisi olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) yer almasıyla birlikte, kitle iletişim araçlarının önemi daha da arttı.

Bu dönemde kimi gazeteler, muhalefet partisini destekleyebiliyordu. Devlet tekelindeki radyo yayıncılığı ise rejimin sözcülüğünü yapmaktaydı. Bu noktada radyonun, *Cumhuriyet Halk Partisi'nin* (CHP) sesi veya *partinin radyosu* olarak algılanması, muhalefetin bir eleştirisi olarak ortaya çıkıyordu. Çok partili sisteme geçişle birlikte, radyodan sınırlı da olsa, muhalefet partilerinin yararlanmasına ilişkin yasal değişiklikler yapılmıştı.

1950 seçiminde DP, ezici bir çoğunlukla iktidara geldi. DP, iktidarının ilk yıllarında, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) mali yardımıyla bir kalkınma atılımı başlattı. Bu dönemde DP'nin, radyo yayınları ve basına karşı görece özgürlükçü bir tutum izlediği de söylenebilir.

Ancak bu özgürlükçü ortam çok sürmedi ve *demokrasi* sözüyle iktidara gelen DP, kitle iletişim araçları üzerinde tek parti dönemini aratmayan bir tutum izlemeye başladı. Muhalef gazetelere ve çalışanlarına uygulanan baskılar, devlet radyosunun yapılan tek yanlı ve saldırgan üslupta yayınlarla birlikte, toplumda oluşan huzursuzluk ve izlenen ekonomi politikaların başarısızlığı ile DP, söz verdiği demokrasiden ve kalkınma anlayışından hızla uzaklaştı. 1959 yılında başlayan erken seçim isteklerine yanıt vermeyen DP, 27 Mayıs 1960'ta askeri bir müdahaleyle iktidardan uzaklaştırıldı.

Siyaset sahnesindeki 15 yılının 10 yılını tek başına iktidarda geçiren DP yöneticileri ve bürokratlarından bir grup, askeri yönetim tarafından tutuklanarak Yassıada'da kurulan ve olağanüstü bir mahkeme olan, Yüksek Adalet Divanı'nda yargılandı.

DP'liler aleyhinde açılan 18 davadan biri de, devlet radyosunu parti yayın organı olarak kullandıkları savıyla açılan *Radyo Davası*'ydı. Bu dava, demokratik bir toplumda iktidarın, kamuya ait en etkin kitle iletişim aracını, siyasi çıkarları doğrultusunda kullanması bakımından, ayrı bir özellik taşıyordu.

Bu bakımdan, DP iktidarı dönemi, iktidarın devlet radyosunu kullanımı ve bir askeri müdahale ile sonlanan bu dönemin ardından görülen *Radyo Davası* araştırma konusu yapıldı.

Çalışmanın amacı, DP iktidarı boyunca yaşanan siyasi, ekonomik ve toplumsal değişimler ışığında, dönemin en etkin kitle iletişim aracı olan devlet radyosunun partizanca kullanılmasına ilişkin tarihsel süreci ve bu süreç sonunda radyonun bir davaya konu olmasını ele almaktır.

Çalışmanın çıkış noktası, demokrasi kavramının evrensel ölçülerde yerleşmediği bir toplumda, kitle iletişim araçlarının, siyasi iktidarın baskısı altında tutulduğu ve antidemokratik uygulamalarla yönetildiği/yönlendirildiği gerçeğidir. Ayrıca günümüz koşullarında bile -özel sektörün de sahip olduğu- kitle iletişim araçlarının, bağımsızlığı ve yansızlığı tartışma konusu olmaya devam ederken, demokrasinin ilk yıllarından kalan bu *dava* günümüze ışık tutacak biçimde ayrı bir önem taşımaktadır.

Çalışmada yararlanılan temel kaynakların başında, Prof. Dr. Muammer Aksoy'un doçentliği döneminde yazdığı *Partizan Radyo ve D.P.* ile Prof. Dr. Uygur Kocabaşoğlu'nun doktora tezinden kitaplaştırdığı *Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna* eserleri gelmektedir.

DP'ye ilişkin araştırmaların niceliğine karşın, *Radyo Davası* konusunda kısıtlı olan kaynakçaya, küçük de olsa bir katkı sağlama amacı güden bu çalışmanın birinci bölümünde, evrensel demokrasi kavramı çerçevesinde, demokrasinin Türkiye'deki gelişimi ele alınmıştır. Bu bağlamda DP'nin iktidarı dönemindeki siyasi gelişmelerle, ülkenin içinde bulunduğu toplumsal ve ekonomik yapı incelenmiştir. Bölüm, DP'nin iletişim politikasıyla sonlandırılmıştır.

İkinci bölümde, genel olarak kitle iletişimi ve iktidar ilişkisine değinilerek, DP iktidarının kitle iletişim araçları ile ilişkisi incelenmiştir. Bu başlığın altında, *dönemin radyosu* kapsamlı bir biçimde ele alınmaya çalışılmış ve iktidarın radyo ve basına yönelik uygulamaları örneklerle sıralanmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, *Radyo Davası* duruşmaları, gazete haberlerinden derlenerek yansıtılmış ve davanın kararı ile 1961 Anayasası'nın sağladığı özerk radyo yapısına yer verilmiştir. Ayrıca dönemi, tanıklarının ağzından aktarabilmek amacıyla, son Menderes hükümetinde Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı'na vekalet

eden Devlet Bakanı Haluk Şaman'ın Yassıada duruşmalarında savunmasını üstlenen avukatlarından Hüsamettin Cindoruk'la, *Radyo Davası*'na ilişkin yapılan özel görüşmeye ve *Radyo Davası*'nda Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürü sıfatıyla yargılanan Altemur Kılıç'ın görüşlerine yer verilmiştir.

Yine bu bölümde, *Radyo Davası* duruşmalarının incelenmesi için, Cumhuriyet gazetesi arşivinde çalışma yapılmış ve duruşmaların haber olarak yayınlandığı gazete sayıları fotoğraflanarak bilgisayar ortamına taşınmıştır. Dönemin gazete yayınlarının, askeri yönetim koşulları altında olduğu gerçeğinden hareketle, tek gazete ile gerçekleştirilen bir arşiv taramasının, çalışmanın yansızlığına gölge düşürmeyeceği öngörülmüştür. Yine Cumhuriyet gazetesi arşivinde bulunan ve mahkeme belgelerinden oluşan *Yassıada Kararları*'ndan, *Radyo Davası Kararı Gerekçesi* bölümü bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

Cindoruk'la yapılan görüşmenin bant çözümünün yanı sıra, *Radyo Davası* duruşmalarının gazete haberleri ile *Radyo Davası Kararı Gerekçesi*'nin tam metni, ek olarak çalışmanın sonunda sunulmuştur.

1. DEMOKRASİ VE DEMOKRAT PARTİ

1.1. Demokrasi Kavramı

Demokrasi, en yalın tanımı ile “halkın kendi kendini yönetmesi” veya “halkın iktidarı” anlamında antik çağdan günümüze uzanan siyasal bir kavramdır. Demokrasiyi en kısa deyişle “halkın iktidarı” biçiminde yorumlayan Tanilli, “Bundan anlaşılan, siyasal iktidarın kaynağının halkta olması; devlet yetkilerini kullananların, halkın yeğlemesine ve denetimine bağlı bulunmaları” demektedir¹.

Tanilli ayrıca, demokrasinin aslında bir iktidar sorunu olduğunu savunmaktadır. “Siyasal iktidarda ilk söz halkın olacak. Ama son söz de...” diyen Tanilli, antik çağa gönderme yaparak şu görüşü savunmaktadır²:

“Yunanca, demos (halk) ve kratos (iktidar) kelimelerinden oluşan demokrasi halk iktidarı anlamına geliyor. Eski Yunanlar, o zamanın doğu despotluklarına karşı kendi yönetimlerine bu adı vermişler ve demokrasinin ilk uygulayıcıları olmuşlar tarihte. Özellikle Atina sitesinde olmuş bu. Perikles’i anımsamayan var mı? Nasıl da yüceltir demokrasiyi! Demokrasi olabilmesi için kanunların herkes için aynı olması, sitenin işlerine katılmakta, siyasal iktidara katılmakta eşitlik olması gerekir ona göre. Eşitlik, daha o zamandan önemli demokrasi için ve demokrasi, bir ‘denge sağlama’ aracı Atina’da. Günümüz demokrasi anlayışına uymayan yönleri yok değil o uygulamanın. Gerçi halk savaş ilanı, barış akdi, iç ve dış politikanın belirlenmesi, özellikle kanunların yapılması gibi temel egemenlik haklarını, (hem de temsilciler yoluyla değil) doğrudan kendileri kullanırlardı. Zaman zaman toplanarak yaparlardı bu işleri. Halkın yaptığı kanunları, aldığı kararları uygulayacak olanları da halk seçerdi. Ne var ki, Yunan demokrasisi, kısmi bir demokrasi, bir azınlığın demokrasisi idi gerçekte. Yani, halkın yalnızca belli bir bölümü demokratik hak ve özgürlüklerden yararlanabiliyordu. Metek denilen yabancılar ile kadınlar, hele hele köleler, bu haklardan yararlanamazdı... Eski Yunan demokrasisi, o zamanki doğu halklarının yönetim biçimlerine oranla büyük bir ilerlilik idi kuşkusuz. O dillere destan klasik Yunan kültürü, bu demokrasinin (kısıtlı da olsa) sağladığı siyasal özgürlük havası içinde gelişti.”

¹ Server Tanilli, **Devlet ve Demokrasi**, İstanbul: Say, 1982, s.27.

² Tanilli, s.28.

Antik çağ düşünürlerinden Eflatun, devlet yapısı üzerine diyaloglarında, bir iç savaşta yoksulların düşmanlarını, yani varılları yenmeleri halinde demokrasinin kurulacağından söz ederek şöyle demektedir³:

“Bu düzen görünüşte düzenlerin en güzelidir. Türlü renklere boyanmış bir kaftan gibi, değişik insanları biraraya toplayan bu devlet göze hoş gelebilir. Alaca bulaca şeylerden hoşlanan çocuklarla kadınlar gibi, bir çok kimseler de en güzel devlet budur diyebilirler... Ama bu devlette düzen arayıp bulursan ne mutlu sana... Bir düzen panayırıdır demokrasi, beğen beğendiğini al.”

Eski Yunan demokrasisi ile çağdaş demokrasiler arasında yaklaşık iki bin yıllık bir ara olduğunu anımsatan Tanilli, ortaçağ sonlarına doğru yine batıda yaşanan gelişmeler sonucu demokrasi hareketlerinin *temsili rejim* yolunu açtığını belirtmektedir⁴. Tanilli, çağdaş batı demokrasisinin başta gelen özelliğini, toplumda değişik düşüncelerin varlığının ve yaşama hakkının tanınması biçiminde değerlendirmekte ve *çoğulcu demokrasi* kavramının bu özelliğinden geldiğini belirtmektedir⁵.

Benjamin B. Barter ise, günümüz koşullarında demokrasiyi halk egemenliği ve hukuk devleti biçiminde tanımlamaktadır⁶. Barter, iki bin yıllık aradan sonra, Avrupa’da yeniden biçimlenen demokrasi anlayışını şöyle anlatmaktadır⁷:

“Rönesans döneminde ortaya çıkan çağdaş siyaset geleneğine bağlı, Söylevler’in yazarı Machiavelli ya da Kanunların Ruhü’nun yazarı Montesquieu gibi düşünürler, demokrasiyi, karma cumhuriyetçil anayasanın öğelerinden biri olarak devlet yapısına kolaylıkla eklenebilecek katıksız bir hükümet biçimi olarak ele almıştır. Çağdaş demokrasi kuramının en büyük ilk kuşak düşünürü olan Rousseau bile, demokratik egemen ile demokratik hükümet arasında ayırım yapma yoluna gitmiştir; demokratik egemen temel yasaların çıkarılmasından, demokratik hükümet ise anayasanın olduğu gibi uygulanmasından sorumludur... 18. yüzyılla birlikte demokrasi herhangi bir rejim biçimi olmaktan çıkıp bir rejimin değerlendirilmesinde kullanılan başat ölçüt haline geldi. Bu dönemde demokratik kuramın yoğunlaştığı alan seçme ve seçilme hakkı oldu.

³ Eflatun, **Devlet**, Çev. Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1971, ss.241-242.

⁴ Tanilli, s.29.

⁵ Tanilli, s.31.

⁶ David Miller (haz.), **Blackwell’in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi**, Çev. Bülent Peker ve Nevzat Kırac, C.1. Ankara: Ümit Yayıncılık, 1994, s.163.

⁷ Miller, ss.164-165.

Böylece toplum sözleşmesi kuramının üzerinde durduğu, tüm insanların doğal eşitliği ilkesi demokratik kuramın genel seçim ilkesinde somutlaşıyordu.... 20. yüzyıl başlarında batıda genel seçme ve seçilme hakkının kazanılmasıyla birlikte, demokratik kavram ve uygulama, demokratik ulus kurma süreci üzerinde yoğunlaşmaya başladı.”

Anayasa Mahkemesi eski başkanlarından Özden ise, hukuk devleti kavramının demokrasinin ayrılmaz parçası olduğunu savunmaktadır⁸:

“Demokrasi, çoğulcu, katılımcı, çağdaş bir kurallar ve kurumlar düzenidir. Bir dünya görüşü olarak nitelendirilirken bir yaşam biçimi olduğu da vurgulanmaktadır... Kişilerin birbirleriyle ve devletle olan ilişkilerini düzenleyen hukuku, kurallarının egemen ve geçerli olduğu devletler, hukuk devletidir. Hukuk devleti çağdaş demokrasinin aşaması olarak karşımıza çıkar. Batıda ve Doğuda adı ‘demokratik’ olmakla birlikte demokrasiyle uzak yakın hiçbir ilişkisi olmayan kimi devletleri dışarıda tutmak için ‘hukuk devleti’ niteliği en özgün ilke olmaktadır. Demokratikleşme, hukuk devleti olma yolundaki çabaların yoğunlaştırılması, atılımların ivedileştirilmesi, hukukun üstünlüğü ilkesine öncelik verilmesidir. Hukuk devleti bir anlamda demokrasinin çağdaş tanımıdır.”

1.2. Türkiye’de Demokrasi

Türkiye Cumhuriyeti, Birinci Dünya Savaşı’nın ardından verilen Ulusal Kurtuluş Savaşı ile kuruldu. Savaş yıllarının Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, TBMM’nin açılışı ile birlikte, Halk Fırkası’na (HF) dönüştü⁹.

HF, Eylül 1923’te Cumhuriyet Halk Fırkası’na (CHF) dönüştü ve 29 Ekim 1923’te, Genel Başkan Gazi Mustafa Kemal’in önderliğinde Cumhuriyet’i ilan etti¹⁰. Kurucu Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, demokrasi ve cumhuriyetin ayrılmaz bütünlüğünü şöyle tanımlamaktadır¹¹:

“Demokrasinin, bütün manasıyla ideali, milletin heyeti umumiyesinin, aynı zamanda, idare eden vaziyette bulunabilmesini, hiç olmazsa, devletin son iradesini, yalnız milletin ifade ve izhar etmesini ister. Maatteessüf, milletlerin büyüklüğü, fikri terbiye

⁸ Yekta Güngör Özden, **Cumhuriyetçi Demokrasi**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2001, ss.126-127.

⁹ Ahmet Kotil, “Siyasal Partiler”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.8. İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, s.2007.

¹⁰ Kotil, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, s.2008.

¹¹ A. Afetinan, **Medeni Bilgiler ve Atatürk’ün El Yazıları**, Ankara: TTK Basımevi, 1988, s.32.

dereceleri, idealin tatbikinde, büsbütün idealden mucip olabilecek ihtiyatsızlıklardan içtinai muciptir. Binaenaleyh, demokrasi prensibinin en asri ve mantıki tatbikini temin eden hükümet şekli, cumhuriyettir.”

Göze, Gazi Mustafa Kemal'in düşündüğü ve uygulamak istediği yönetim biçimini, 1922'de açıkladığını belirtmekte ve Mustafa Kemal'in, “Bizim hükümet sistemimiz tam bir demokratik hükümettir. Dilimizde bu hükümet ‘halk hükümeti’ diye anılır” dediğini yazmaktadır¹².

Öte yandan Gazi Mustafa Kemal 6 Mayıs 1922'de, *Başkumandanlık Kanunu*'nun uzatılması hakkında Meclis'te yapılan gizli oturumdaki konuşmasında, demokrasi ve cumhuriyet ilişkisini, “Bizim Meclisimiz dünyanın en demokrat bir meclisidir. Ben vicdanen arzu ediyorum ki, yüce Meclisimizi teşkil eden üyelerin her biri, bütün görüşlerini söylesin, bütün eleştirilerini yapsın, bütün gördükleri sakıncaları ifade etsin” biçimde değerlendirmektedir¹³.

Ancak 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın (TCF) kurulması ve kısa süre sonra kapatılması, 1930'da da Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın (SCF) kurulması ve kısa süre sonra kurucuları tarafından kapatılması Türkiye'nin, tek partili sistemden çok partili sisteme, bir başka deyişle demokrasiye geçişini, İkinci Dünya Savaşı sonrasına dek erteledi¹⁴.

Siyasi ömrü üç buçuk ay süren SCF için Yetkin, partinin Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün üstelemesi, özendirmesi ve onayı ile kurulduğunu belirtmekte; SCF'nin Atatürk devrimlerinden biri ve önemlisi olduğunu, ancak yaşatılamadığı için tarihe başarısız bir Atatürk devrimi olarak geçtiğini savunmaktadır¹⁵. Yetkin ayrıca, Gazi Mustafa Kemal'in, SCF Genel Başkanı Fethi Okyar'a yazdığı bir mektupta çok partili bir düzen için, “Benim gençliğimden beri aşık ve taraftar olduğum bir sistemdir” dediğini de anımsatmaktadır¹⁶.

¹² Ayferi Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, İstanbul: Beta, 1987, s.354.

¹³ Şule Perinçek (haz.), *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, C.13. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2004, s.39.

¹⁴ Kotil, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, s.2008.

¹⁵ Çetin Yetkin, *Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1997, s.245.

¹⁶ Yetkin, *Serbest Cumhuriyet Fırkası*, s.246.

Cumhuriyetin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünün ardından İkinci Dünya Savaşı'nda tarafsız kalan Türkiye, savaş sonrası Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği (SSCB) önderliğindeki *Doğu Bloğu* ile Amerika Birleşik Devletleri (ABD) önderliğindeki *Batı Bloğu* arasında seçim yapmak durumunda kaldı. İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı ve CHP'nin tek parti iktidarı döneminde, Türkiye'nin tercihi Batı'dan yana oldu. Böylece Türkiye'de tek partili dönemden çok partili döneme geçiş süreci hızlandı. CHP'den ayrılan bir grup milletvekilinin kurduğu DP ile, 1946'da çok partili sisteme ve dolayısıyla *demokrasiye*, Atatürk döneminden sonra bir kez daha geçilmiş oldu. Kongar, çok partili sisteme geçiş sürecini, şu iç ve dış gelişmelerin sonucuna bağlamaktadır¹⁷:

“Atatürk 10 Kasım 1938'de ölünce yerine Kurtuluş Savaşı'ndan beri onun en yakın çalışma arkadaşı olan İsmet İnönü seçildi. Cumhurbaşkanı olur olmaz İnönü, siyaset dışı bırakılmış Atatürk'ün yakın arkadaşlarını önemli siyasal ve yönetsel görevlere getirdi. Fakat Atatürk'ün büyük liderlik imgesine sahip olamadığı için, ülkeyi eskisi gibi yönetebilmek amacıyla toplumsal, siyasal ve hukuksal denetimleri sıkılaştırdı. Her ne kadar bu önlemlerin kimisi Atatürk'ün ölümünü izleyen günlerde alındıysa da, İkinci Dünya Savaşı ve bu savaş sırasında Türkiye'nin yansızlığının korunması, baskı yönetiminin gerekçesi olarak kullanıldı. Bir siyasal karşıt grup örgütleyebilmek için kullanılabilecek yolların hemen hepsi kapatılmıştı. Grevler yasaklanmış, ortak çıkarlara dayalı örgüt kurulması yasa dışı bırakılmıştı. Benzer etkinliklerin hepsi yasaktı. Basın tam bir denetim altındaydı. Polise olağanüstü yetkiler verilmişti. Öte yandan devlet ile CHP özdeşliği, devlet yöneticilerine parti görevleri verilerek gittikçe pekiştiriliyordu.

Bu gelişmeler hiç kuşkusuz iki seçenektan biriyle son bulacaktı: birinci seçenek, tek partili düzenin gittikçe artan bir hızla tam bir baskıya dönüşmesiydi. İkinci seçenek ise, düzenin demokratikleşmesi olarak görölüyordu. Cumhuriyet yönetimi, Batı tipi bir toplum yapısı yaratmayı amaçladığından, düzenin demokratikleşmesi yeğ tutuldu.”

CHP'den istifa eden milletvekilleri, Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan'ın öncülüğünde, 1945 yılında kurulan DP, 1946 seçiminde muhalefet partisi olarak Meclis'e girdi.

¹⁷ Emre Kongar, *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1978, s.177.

1.2.1. 1950-1954 Döneminde Demokrat Parti İktidarı

14 Mayıs 1950’de yapılan seçimde DP, aydınların, basının, ordunun, gençliğin, işverenlerin ve işçilerin, kısacası halkın büyük çoğunluğunun desteğini alarak, ezici çoğunlukla iktidara geldi¹⁸.

1950 seçiminde seçmenin yüzde 89.3’ü sandık başına gitti. DP oyların yüzde 53.4’ünü, CHP yüzde 39.8’ini, diğerleri ise yüzde 6.9’unu aldı. Toplam 487 sandalyeden 408’ini DP, 69’unu CHP, birini Millet Partisi (MP) ve dokuzunu bağımsızlar kazandı¹⁹. Turan, DP’nin iktidara gelişini şöyle anlatmaktadır²⁰:

“14 Mayıs seçimleri, ‘halk egemenliği’nin zaferi demektir. Atatürk döneminde iki kez girilen çok partili siyasal yaşama sarsıntısız geçilebileceğinin de göstergesi olmuştu. Cumhuriyet’in ilanından başlayarak 27 yıl süreyle iktidarı elinde tutan CHP’nin, halkın eğilimi doğrultusunda yönetimi devretmesi, katılımcı demokrasi yolunda atılmış büyük bir aşamaydı.”

Ancak, yürürlükteki seçim sisteminin yarattığı bir dengesizlik sonucu, partilerin aldığı oy oranı ile kazandıkları sandalye sayısı arasında büyük bir fark ortaya çıktı. Turan, 1950 seçimindeki bu tabloyu şöyle yorumlamaktadır²¹:

“Gerçi sonuçlar, halkın oylarını tümüyle Meclis’e yansıtmamıştı. Bu da izlenen çoğunluğa dayalı seçim sisteminin bir sonucu idi. Örneğin DP, kendisine verilen her 9 bin 776 oya bir milletvekili çıkarırken, CHP’de bir milletvekili 60 bin 867 oya; Millet Partisi (MP) ise 240 bin 249 oy demektir! İnönü de aldıkları oy oranına göre milletvekili çıkaramamalarını, uygulanan ‘çoğunluk’ sisteminin bir sonucu olarak değerlendirmişti. Menderes ise haklı olarak onlar için, ‘Ebu Cehil gibi kazdıkları kuyuya düştüler!’ demişti.”

Avcıoğlu ise, küçük Amerika olma sözüyle oy toplayan DP’nin, iktidara gelişinin ABD’de bulunduğu yankıyı şöyle anlatmaktadır²²:

“1950 seçimleri iktidara, Anglosakson isteklerine tam bağımlı bir partiyi getirir. Seçimlerden önce, Amerikan Haberler Merkezi, ‘halk tarafından kurulan bir hükümet’ diye broşür yayınlar. Broşürün

¹⁸ Osman Erkanlı, **Anılar Sorumlular Sorumlular**, İstanbul: Baha Matbaası, 1973, s.9.

¹⁹ Sina Akşin vd. (haz.), **Türkiye Tarihi**, C.4. İstanbul: Cem Yayınevi, 1989, s.182.

²⁰ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, C.4. B.1. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1999, s.279.

²¹ Turan, **Türk Devrim Tarihi**, s.279.

²² Doğan Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi**, İstanbul: İstanbul Matbaası, 1974, s.1671.

ilk sayfasında, halkın hükümeti değiştirmek hakkı olduğu özenle belirtilir. Seçimler, bu değişikliği gerçekleştirir. Menderes, 1 Kasım 1950’de ABD’nin 487 radyo istasyonundan yayınlanan mesajında, ‘Türkiye’de demokrasinin kuruluşunun Amerika’nın çabaları sayesinde’ olduğunu, bunun en somut örneğini, ‘kendi partisinin iktidarda bulunuşunun’ teşkil ettiğini açıklar.”

14 Mayıs 1950’deki seçimin ardından 22 Mayıs’ta Cumhurbaşkanı seçilen Celal Bayar, aynı gün hükümeti kurma görevini Adnan Menderes’e verdi.

2 Haziran 1950’de güvenoyu alan Birinci Menderes Hükümeti, parti içinde bazı tepkilere neden oldu ve kabineden istifalar başladı. Menderes 10 ay boyunca yeni bakanlar atayarak görevini sürdürmeye çalışsa da parti içindeki anlaşmazlığı gideremedi ve 8 Mart 1951’de istifa etti²³. Parti içindeki anlaşmazlıklara karşın Menderes, istifa gerekçesini şöyle açıkladı²⁴:

“Türlü çeşit hadiselerin çok kesif olarak cereyan etmiş olduğu bir devirde vazife görmüş olan hükümetin, yeni iktidarın ilk bütçesinin kabulü ile açılan bir devrenin başında istifa etmek sureti ile o günkü şartlara göre bir kabine teşkiline imkan vermek.”

Bayar’ın 9 Mart 1951’de yeni hükümeti kurmakla görevlendirdiği Menderes, 2 Nisan 1951’de İkinci Menderes Hükümeti için Meclis’ten güvenoyu aldı²⁵.

1.2.2. 1954-1957 Döneminde Demokrat Parti İktidarı

DP, 2 Mayıs 1954’te yapılan seçimde oy oranını daha da arttırarak iktidarını korudu. 1954’te seçime katılım oranı yüzde 88.6 olurken, oyların yüzde 56.6’sını alan DP, toplam 541 sandalyeden 503’ünü kazandı. Yüzde 34.8 oy alan CHP 31 sandalye, yüzde 4.7 oy alan Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) beş ve bağımsızlar iki sandalye kazandı²⁶.

14 Mayıs 1954’te ikinci kez Cumhurbaşkanı seçilen Bayar, aynı gün Menderes’e üçüncü kez hükümet kurma görevi verdi. Üçüncü Menderes Hükümeti, 26 Mayıs 1954’te güvenoyu aldı. 6 Eylül 1955’te bir gazetede yayınlanan, Yunanların

²³ Esmâ Torun, **Türkiye’de Kültürel Değişimler**, Antalya: Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, 2006, s.306.

²⁴ Türker Sanal, **Türkiye’nin Hükümetleri**, Ankara: Sim Matbaacılık, 1997, s.19.

²⁵ Sanal, s.19.

²⁶ Akşin vd., s.182.

Atatürk'ün Selanik'teki evine bomba attığı haberi üzerine, İstanbul'da azınlıkların ev ve işyerlerine yönelik saldırılar meydana geldi. Siyaset tarihine 6-7 Eylül Olayları olarak geçen bu saldırılar üzerine, İçişleri Bakanı Namık Gedik istifa etti. Ancak DP grubundaki tartışmalar üzerine, Menderes 30 Kasım 1955'te istifasını vermek durumunda kaldı. Bayar'ın aynı gün yeni hükümeti kurma görevini yine Menderes'e vermesi üzerine Dördüncü Menderes Hükümeti 16 Aralık 1955'te güvenoyu aldı²⁷.

DP'nin iktidarda kaldığı sürede seçimler, liste usulü çoğunluk sistemine göre yapıldı. Tuncer'e göre bu seçim sistemi, oy oranı ile Meclis'te temsil oranı arasında büyük bir dengesizliğe neden oldu; 1954'te yüzde 56.6 oranında oy alan DP, oy gücünün yüzde 93 gibi çok üstünde bir oranla parlamentoda temsil edildi. Partinin oy ve sandalye oranları arasındaki fark -bir başka deyişle aşkın temsil- yüzde 35'i buldu. Aynı seçimlerde CHP'nin yüzde 34.8 oranındaki oy gücü, parlamentoya yüzde 5.5 oranında yansıdı. CHP için yaklaşık yüzde 30 oranında bir eksik temsil söz konusu oldu²⁸. Seçim sisteminin yarattığı bu sonuç iktidar partisini parlamentoda *istediğini yapar* durumuna getirdi.

DP iktidarını genel seçimlere bağlı olarak üç alt döneme ayıran Tunçay, bu seçimlerde uygulanan çoğunluk sistemi sonunda, iktidar partisinin sandık sonuçlarından çok daha fazla oranda Meclis'te temsil edildiğini savunarak şu yorumu yapmaktadır²⁹:

“DP'nin sınıfsal niteliği ve kimin çıkarlarına hizmet ettiği, değerlendirme yapanın bakış açısına göre değişen pek tartışmalı bir konudur. Siyasal liberalizm terimleriyle, bunun tek parti otokrasisine karşı yükselen bir halk hareketi olduğu ileri sürüldüğü gibi memleketi kapitalist ve emperyalist bloka teslim eden bir egemen sınıflar koalisyonu olduğu da iddia edilmiştir. Bu savların her ikisinde de gerçek payı vardır.”

1954 seçiminden sonra DP, uyguladığı popülist politikalarla toplumsal ve ekonomik beklentilere yanıt veremez hale geldi. Gerek siyasal gerekse ekonomik anlamda liberal bir söylemle iktidara gelen DP, iktidarının ilk dört yılında, bu imajı korumada genel olarak başarılı olmuşsa da, radyo gibi bazı konulardaki tutumu, DP

²⁷ Sanal, s.22.

²⁸ Erol Tuncer, <http://www.tesav.org.tr/eroltuncer.html>, (23 Nisan 2005).

²⁹ Akşin vd., ss.177-178.

liberalizminin sınırlarını ortaya koymuştu³⁰. DP'nin Meclis'te sahip olduğu çoğunluğun parti yöneticilerine sonsuz bir güç duygusu verdiğini belirten Kongar, bu dönemi şöyle değerlendirmektedir³¹:

“Ne yazık ki, bu duygu partiyi çoğunluğun baskısı yönünde bir uygulamaya yöneltti. Hemen seçimlerin ertesinde, seçmenleri Millet Partisi'ni desteklemekte direndikleri için, Kırşehir ili ilçe yapılarak cezalandırıldı. Seçim yasası da karşı partilerin haklarını kısıtlayacak bir biçimde değiştirildi. Radyo, siyasal partilere kapatıldı. Bu, radyo olanaklarından iktidar olarak yalnızca Demokrat Parti'nin yararlanması demektir. İktidar, başkaldıran bürokrasiyi ve üniversiteleri de yola getirmeye kararlıydı. Devlet memurlarının güvenceleri kaldırıldı ve üniversite özerkliği, üniversite yönetimi Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanarak, yok edildi.”

Özellikle 1950'lerin ikinci yarısıyla birlikte, DP'nin daha da baskıcı bir yönetime kaydığı ve radyonun da bir baskı unsuru olarak kullanıldığı görülmektedir.

1.2.3. 1957-1960 Döneminde Demokrat Parti İktidarı

DP'nin, katıldığı son seçim 27 Ekim 1957'de yapıldı. DP oyların yüzde 47.7'sini alarak Meclis'teki 610 sandalyenin 424'ünü kazandı. CHP yüzde 40.8 oy oranı ile 178, CMP yüzde 7.1 oy oranı ile dört ve Hürriyet Partisi (HP) yüzde 3.8 oy oranı ile dört sandalye elde etti. 1954 seçimine göre DP'nin oyları düşerken, seçime katılım oranı da yüzde 76.6'ya indi³².

1 Kasım 1957'de üçüncü kez Cumhurbaşkanı seçilen Celal Bayar, yeni hükümeti kurma görevini yine Menderes'e verdi. Beşinci Menderes Hükümeti 4 Aralık 1957'de Meclis'ten güvenoyu aldı³³.

İktidarın, eleştirilere gösterdiği hoşgörüslük, DP'nin oy oranının düştüğü 1957 seçiminden sonra giderek antidemokratik uygulamalara dönüştü. Basına uygulanan sansür, yandaş basın yaratmak için maddi destek verilmesi, yasama organı içinde yargı gücünde komisyonlar kurulması, gazetecilerin ve muhalif milletvekillerinin

³⁰ Akşin vd., s.179.

³¹ Emre Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye**. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1998, s.153.

³² Akşin vd., s.182.

³³ Sanal, s.23.

hapse atılması, dinin siyasete alet edilmesi, üniversite öğretim üyelerine *kara cüppeliler* yakıştırması toplumsal gerginliği arttırdı.

1959 yılının Şubat ayında, Başbakan Menderes İngiltere'ye giderken uçağı yoğun sis yüzünden Londra yakınlarında düştü. Birçok kişinin öldüğü ve ağır yaralandığı kazayı, Menderes çok hafif atlattı. Bu olay iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkileri geçici olarak yumuşatırken, halk arasında Menderes'i Allah'ın koruduğu ve kendisinin *Allah'ın sevgili kulu* olduğu yolunda söylentiler yayıldı³⁴.

5 Mayıs 1960'da, Ankara Kızılay meydanında, *beşinci ayın beşinci günü saat beşte Kızılay'da* anlamına gelen 555K parolasıyla toplanan onbinlerin katılımıyla, hükümet karşıtı bir gösteri düzenlendi³⁵. Bu gösteriden 22 gün sonra, uygulanan toplumsal ve ekonomik politikaların iflası sonucunda, iktidarı, demokratik yolla devretmek yerine merkezîyetçi siyasal yapının olanak tanıdığı otokratik baskıyı sürdürmesiyle DP, 27 Mayıs 1960'ta askeri bir müdahale ile iktidardan zorla uzaklaştırıldı³⁶.

DP iktidarının, 1954 seçiminden itibaren muhalefetin eleştirilerine karşı sert tepki gösterdiğine ve baskıcı bir yönetim uygulamaya başladığına dikkat çeken Price, iktidarın bu olumsuzluklarını, Türkiye'nin henüz tam bir demokratik sisteme sahip olmadığının göstergesi olarak nitelemektedir. Price ayrıca, ülkenin siyasi yaşamında görülen kişisel düşmanlıkların, Türk demokrasisinin henüz olgunlaşmamış olduğuna işaret ettiğini savunmaktadır³⁷.

Price'ın bu görüşüne karşılık Günyol, 1967 yılında yazdığı bir makalesinde Türkiye'de, *Amerikan tipi demir ökçeli bir demokrasiden* söz etmektedir³⁸:

“Türkiye, Menderes'ten bu yana sermaye güçlerinin buyruğu altında Amerikan tipi ‘demir ökçeli’ bir demokrasiye doğru sürüklenmekte ve yine Amerikan tipi ilerleme ve bolluk anlayışı içine itilmektedir. Bu anlayışa göre seçimden seçime oyunu kullanan yurттаşa düşen, politikaya karışmadan, gelirin yükselişi ölçüsünde

³⁴ Akşin vd., s.186.

³⁵ Şevket Süreyya Aydemir, **Menderes'in Dramı**, İstanbul: Remzi Kitabevi, s.405.

³⁶ Kotil, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, s.2086.

³⁷ M. Philips Price, **Türkiye Tarihi**, Çev. Selahattin Atalay, İstanbul: Ararat Yayınevi 1977, s.211.

³⁸ Vedat Günyol, **Devlet İnsan Mı**, İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1997, s.116.

hükümete gittikçe artan bir uysallıkla boyun eğmekdir. Bu anlayışın düsturu: ‘Yemene bak, dilini tut’tur.’

Güneş ise, o dönemde demokrasinin olgunlaşmamasını, antik çağlardan beri süregelen doğu ve batı toplumlarının oluşturduğu *iktidar* kavramı üzerinden yorumlamakta; iktidarın doğuda ilahi bir kaynaktan güç aldığını, batıda ise iktidarın bir işlev olarak görüldüğünü dile getirmektedir³⁹.

1789 Fransız Devrimi’nin egemenliği kraldan alıp ulusa -bir başka deyişle burjuvaziye- verdiğini ve İnsan Hakları Bildirisi’ni yayınladığını anımsatan Güneş, şu görüşü savunmaktadır⁴⁰:

“Bizim toplumumuz tarih boyunca böyle bir serüven yaşamamıştır. Bizde hiçbir zaman birey-toplum ilişkisi, devlet-birey ilişkisi, devlet-toplum ilişkisi gibi sorunlar ne siyasetnamelerde, ne de bu ikiliye dayanan bir toplum biçimi ortaya çıkmıştır... Demokrasinin iki önemli unsuru bize yabancı kalmıştır. Bunlar bireycilik ve özgürlüktür. Diğer yandan ne sıfatla olursa olsun iktidarı elinde bulunduranlar, bunu, batıdaki aksine bir işlev gibi görmemişler, iktidarla aralarında ilahi değilse bile mülkiyete benzer bir bağ görmüşlerdir. İktidarı elinde bulunduran tek meşruiyeti kendisi temsil ediyormuş inancında bulunduğu için, her türlü muhalefet, eleştiri, hatta uyarı, düzeni bozmak, yıkmak sayılmıştır.”

Tunaya da az gelişmiş ülkelerde uygulanmaya çalışılan Batı Demokrasi’nin işleyiş sorunlarını şöyle yorumlamaktadır⁴¹:

“Batı demokrasisi, Batı toplumunun ürünüdür. Aşağıdan yukarı, toplumun temelinden doruğuna, siyasi iktidarı ve müesseseleri kurmuştur. Uzun bir tarih süresi boyunca, pasif kalmış -ya da bırakılmış- bir kitlenin teşebbüsüne ve eylemine dayanmadan, yukarıdan aşağı kurulan bir rejim, kendisini talep etmemiş bir kitle tarafından korunamaz ve geliştirilemez. Koruyucu kuvvetler, az gelişmiş ülkelerde, belirli bir aydın zümre (bürokrasi) ve ordu olabilir. O kadar ki az gelişmişlik koşullarının sürmesinde çıkarları olan kuvvetlere de siyasi hayat içinde yer verileceğine göre, ordunun bekçiliği kalktığı ya da gevşediği anda, demokrasiden eser kalmayabilir. Demokrasi, daimi bir ihtilal psikozu ve sosyal bunalımlar içinde yaşayamaz.

³⁹ Hurşit Güneş (haz.), **Turan Güneş Türk Demokrasisinin Analizi**, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1996, s.44.

⁴⁰ Güneş, s.47.

⁴¹ Tarık Zafer Tunaya, **Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku**, İstanbul: Sulhi Garan Matbaası Varisleri, 1969, ss.983-984.

Az gelişmiş ülkelerde, siyasi iktidarlar seçime dayanmak zorundadırlar. Fakat seçim kolaylıkla plebisitleşmektedir. Muhafazakar çevreler ve kuvvetler, seçmen kitlesinin çoğunluğu olan köylü taban üzerinde etkindirler. Sonuçta kalkınma ve köklü reform yanlısı hükümetler iş başına gelemeler. İktidarda kalmanın yolu, din istismarına dayanmak ve muhafazakar kuvvetlerle işbirliği yapmakta aranacaktır. Reform aleyhdarı kuvvetlerle savaşamayan hükümetlerse, kalkınma olayını gerçekleştiremezler. Bu platform üzerinde, insanları baş hesabıyla sayan ‘aritmetik demokrasi’, Batılı bir anlam taşımaz. Kötü bir taklittir.”*

1.3. Demokrat Parti İktidarında Türkiye

DP iktidarında, Türkiye’nin toplumsal ve ekonomik yapısı köklü değişimlere uğradı. İktidar partisinin halka verdiği sözler arasında *her mahallede bir milyoner* yaratmak ve Türkiye’yi *küçük Amerika* yapmak vardı. Ancak ABD yardımı ve kredileriyle başlatılan kalkınma hamlesi, plansız çalışmalar nedeniyle amacına ulaşamadı. Menderes, ABD’nin yardımı kesmesi üzerine, iktidarının son dönemlerinde borç almak amacıyla SSCB’ye yakınlaşmaya çalıştıysa da bunda başarılı olamadı.

1.3.1. Toplumsal Yapı

DP’nin 10 yıllık iktidarı boyunca köylerden kentlere doğru yoğun bir göç yaşanmasına karşın, 1960 yılında 27.8 milyona ulaşan nüfusun 18.9 milyonu kırsal bölgelerde yaşamaktaydı⁴². 1945-1950 döneminde 214 bin olan iç göç hareketine katılan nüfus, 1950-1955 döneminde dört kat artarak 904 bine ulaşmıştı⁴³. 1950’de kırsal nüfus oranı yüzde 81.5 iken, 1960’da bu oran yüzde 73.7’ye geriledi⁴⁴. Bu değişim, kırsaldan büyük kentlere göç hareketinin bir sonucuydu ve sonraki yıllarda çarpık kentleşme olgusunu ortaya çıkardı.

Toplumda demokrasi kavramı henüz tam olarak algılanamamıştı. DP’nin adındaki “demokrat” sözcüğü kırsal kesimde zor söyleniyor; halkın önemli bir kısmı, *demokrat* yerine *demir kırat* diyordu.

* Devletler hukukunda bir ulusun hangi devlete bağlanacağıyla ilgili oylama.

⁴² Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, C.3. İstanbul: Remzi Kitapevi, 1968, s.222.

⁴³ “İç Göç Dalgası Büyüyor”, Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000, C.2. İstanbul: YKY, 2002, s.171

⁴⁴ T.C. Başbakanlık Basın Yayın Genel Müdürlüğü, **Türkiye Yılı 1973**, Ankara, 1973, s.44.

Uygulanan ekonomi politikalarıyla, ülke ekonomisinin dışarıya, özellikle de ABD'ye bağımlı hale getirilmesi, kültürel yaşamına büyük ölçüde etkiledi. Türkiye'nin kültür politikalarının belirlenmesinde Amerikan etkisi başat hal aldı. Amerikan yardımlarıyla birlikte, ABD'nin kültürel etkisi de Türkiye'de önemli ölçüde arttı⁴⁵.

1940-1945 yılları arasında binde 10.6 olan nüfus artış hızı, 1950-1955'te binde 28.1'e, 1955-1960'ta ise 29.5'e yükselmişti⁴⁶. DP döneminde, 1923'ten sonra ilk kez okur-yazar oranında düşme yaşandı; 1955'te yüzde 40.9 olan okur-yazar oranı, iktidarın dinsel eğitime gösterdiği hoşgörü ile 1960'ta yüzde 39.5'e düştü⁴⁷. Din eğitimi veren okullardaki öğrenci sayısında ise yüzde 93 oranında artış yaşandı⁴⁸.

DP iktidarında, klasik Cumhuriyet döneminin kültür ve eğitim atılımlarından önemli sapmalar yaşandı. Bu atılımlardan kentlerde kültür ve sanat eğitimi veren Halkevleri 1951'de kapatıldı; CHP iktidarının son yıllarında etkinliği azaltılan Köy Enstitüleri 1954'te öğretmen okullarına dönüştürüldü⁴⁹. Katoğlu, DP iktidarının eğitim anlayışını şöyle eleştirmektedir⁵⁰:

“Cumhuriyet eğitiminin 1950'lerden sonra bir anlayış değişikliğine uğradığı muhakkaktır. Bu değişiklikleri şöylece özetlemek mümkündür: Birincisi, ‘bütünsel kalkınma’ stratejisi terkedilmiştir. İkinci Dünya Savaşı ertesinde, dünyadaki ekonomik-teknolojik hızlı gelişmeler, Türkiye’de de etkilerini hissettirince, bunun algılanması farklı eğilimlere yol açtı. Bu dönemde yetişkin insan unsurunun önemini unutan kalkınma heveslerinin, eğitim yatırımlarını ve hele niteliği büyük ölçüde ihmal ettiğini söylemek insafsızlık olmayacaktır. Başarılı olmuş modeller geliştirilmemiş, çoğaltılamamıştır; gerekli yatırımlar yapılmamıştır.”

Toplumda oluşan siyasi kamplaşmaların sonucunda, özellikle 1957 sonrasında, toplum kesin çizgilerle ikiye ayrıldı. DP ve CHP saflarında toplanan yurttaşlar, mezarlıklarını, camilerini, kahvelerini, alışveriş yaptıkları dükkanları, yollarını ve her

⁴⁵ Torun, s.411.

⁴⁶ Osman K. Koçtürk, *Sessiz Savaş*, İstanbul: Ararat Yayınevi, 1969, s.182.

⁴⁷ Kongar, 21. *Yüzyılda Türkiye*, s.532.

⁴⁸ Metin Aydoğan, *Türkiye Üzerine Notlar 1923-2005*, İzmir: Umay Yayınları, 2005, s.139.

⁴⁹ Alev Coşkun, *Hasan Ali Yücel*, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2007, s.206.

⁵⁰ Akşin vd., s.476.

türlü insani ilişkilerini ayıracak kadar derin ve köklü bir anlaşmazlık yaşamaya başlamışlardı⁵¹.

1.3.2. Ekonomik Yapı

İkinci Dünya Savaşı'nın askeri ve zorlu ekonomik koşulları nedeniyle CHP'nin uyguladığı baskıcı yönetime ve halkın yoksulluğuna karşı, özgürlük ve varıllık sözü veren DP, 1950 seçimlerinde seçmenlerin ezici desteğini almayı başarmıştı. Mango'ya göre, iktidara gelişle DP, daha önceden devletin sınırladığı üretken enerjileri salıvererek hızlı bir ekonomik gelişme dönemi başlattı⁵².

29 Mayıs 1950'de Başbakan Menderes'in Meclis'te okuduğu DP'nin hükümet programı, izlenecek ekonomi politikasının da çerçevesini çizmesi açısından önemlidir⁵³:

“... iktisadi ve mali görüşlerimizin esası bir taraftan devlet müdahalelerini asgariye indirmek, diğer taraftan iktisadi sahada devlet sektörünü mümkün olduğu kadar daraltmak ve buna emniyet vermek suretiyle hususi teşebbüs sahasını mümkün olduğu kadar genişletmek diye ifade olunabilir.”

CHP döneminde uygulanan ekonomik tutum politikaları sonucunda DP, iktidara geldiğinde, 140 ton altın ve küçük dış satımlarla elde edilen dövizle dolu bir hazine devralmıştı. Bunun yanı sıra, İkinci Dünya Savaşı yıkıntılarının onarılması amacıyla, ABD'den alınan Marshall yardımı da yine 1950 yılında, DP iktidarında gerçekleşti⁵⁴.

DP'nin iktidara gelmesiyle yaşanan ekonomik hareketlenmeyi, önemli satırbaşlarıyla ele almak gerekirse: Karayolu, baraj, elektrikleendirme işleri gibi altyapı çalışmalarının hızla geliştirilmesi; karayollarının doğuya doğru ilerlemesi; orman alanlarındaki yayılmaya göz yumulması; köylünün kolayca traktör sahibi olması, iş kurma, hayvancılık ve benzeri krediler alması; köye yapay gübre ve çeşitli üretim araçlarının girmesi; bataklıkların kurutulması; pamuk, çay ve fındık tarımında denetimsiz büyüme yaşanması; kara taşıtlarındaki satışlarında yaşanan artışın tetiklediği

⁵¹ Erkanlı, s.0.

⁵² Andrew Mango, **Türkiye'nin Yeni Rolü**, Çev. Şükrü Demircan ve Erhan Yükselci, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1995, s.28.

⁵³ Uygur Kocabaşoğlu vd. (haz.), **Türkiye İş Bankası Tarihi**, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2001, s.368.

⁵⁴ Ömer Lütfü Erol, **Asker Devrim Darbe**, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2004, s.123.

yolcu hareketliliği; şeker ve çimento alanlarında yaşanan genişlemeler, sayılabilir.⁵⁵ Ayrıca DP iktidarı boyunca yaşanan önemli bir gelişme de, ABD'nin desteğiyle demiryolu yapımından vazgeçilerek karayolu yapımı politikası izlenmesidir⁵⁶.

1950-1953 yılları arasındaki dönem, Menderes'in *altın yılları* olarak anılmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da görülen gıda maddeleri gereksinimi ve Kore Savaşı'nın hızlandırdığı ekonomik patlama nedeniyle Türkiye, tarımsal ürünler ve hammadde ihraç ederek, bir ekonomik gelişim sağladı; yılda yüzde 13'lük bir ekonomik büyüme yaşandı. Ancak 1954'te kalkınma hızının düşmesiyle birlikte, liberal politikalardan vazgeçildi ve 18 Mayıs 1956'da Milli Korunma Kanunu çıkarıldı⁵⁷. Olumsuz gelişmelerin sürmesiyle, 4 Ağustos 1958'de ekonomik süreklilik politikasına ilişkin olarak, Türk lirasının değeri düşürülerek 1 Amerikan dolarının karşılığı 2.8 liradan 9.02 liraya yükseltildi⁵⁸. Ancak bu devalüasyonun ardından ihracatta bir artış olmazken, genişleyen dış krediler nedeniyle ithalat arttı ve dış ticaret açığı büyüdü⁵⁹.

DP'nin dış borçlanma ile gerçekleştirmeye çalıştığı sanayileşme hamlesinin yanında, Türkiye tarım toplumu özelliğini henüz değiştirememişti. Tunaya bu konuda, az gelişmiş ülkelerin, dış yardımla birlikte kendi ideolojilerini ihraç etmek isteyen, gelişmiş ülkelerin etkileme alanı içinde olduğunu belirtmektedir. Tunaya ayrıca, demokrasinin, ancak kendisini doğuran ekonomik kurumlarla birlikte gelirse gerçek anlamda demokrasi olabileceğini; ihracata geçebilecek tarım, üretime elverişli alanlara yatırımı sağlayacak sermaye birikimi, teknik ilerleme, eğitim ve öğretimde reform, 'işletmeci' düşüncenin egemen olması, düzenleyici ve rekabetçi bir piyasa gibi kurumlar olmadan demokratik rejimin yerleşmesinin olanaksız olduğunu savunmaktadır ve Avrupa örneğinin az gelişmiş ülkeler için kalkındırıcı olmadığını şöyle açıklamaktadır⁶⁰:

“Batılıların 400 yıl uygulayıp geliştirdikleri merkantilist-kapitalist usulleri deneyerek kalkınmak, imkansızlık bir yana, çok uzun

⁵⁵ Şevket Süreyya Aydemir, *İhtilalin Mantığı*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1973, ss.257-259.

⁵⁶ Çetin Yetkin, *Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika*, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1995, s.57.

⁵⁷ Cüneyt Akalın, *Askerler ve Dış Güçler*, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2000, s.67.

⁵⁸ Kocabaşoğlu vd., *Türkiye İş Bankası Tarihi*, s.376.

⁵⁹ Gülten Kazgan, *Tanzimat'tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: Altın Kitaplar, 1999, s.107.

⁶⁰ Tunaya, s.982.

bir zaman -yüzlerce yıl- ister. Üstelik, sermaye birikimini sağlayacak eski koşullar bugün yoktur. Özel sektörcü bir yolla kalkınılamaz.”

Boratav, 1954'den 27 Mayıs'a giden süreçteki ülke ekonomisinin durumunu, şöyle özetlemektedir⁶¹:

“1954-1961 yılları, savaş sonunun genişleme konjonktürünün ve liberal dış ticaret politikalarının son bulduğu; ekonominin göreceli bir durgunluk içinde dalgalanmalara tabi olduğu; ihraç mallarına yönelik talepteki düşme ve dış kaynakların belli bir düzeyi aşmaması yüzünden doğan dış tıkanmaya tepki olarak ithalat sınırlamalarına gidildiği bir dönem olarak nitelendirilebilir... ‘Liberal’ Demokrat Parti, ekonomik zorlamalar sonunda, bir yandan kontrollü bir dış ticaret rejimine, öte yandan da, tüketim malı ithalatındaki daralmaları telafi etmeyi amaçlayan ve önemli ölçüde devlet yatırımlarıyla gerçekleştirilen bir ithal ikamesi politikasına bu dönemde angaje olmuştur.”

Kafaoğlu, DP iktidarı boyunca, ülkenin hızlı bir kalkınma dönemi yaşamadığını savunmaktadır⁶²:

“...kişi başına ulusal gelir 1953 yılına kadar artarak yılda 556 liraya kadar yükselmişse de 1954 yılında 490 liraya düşmüştür. 1955 yılından başlayarak hafif yükselmelerle 1957 yılında dahi 1953 düzeyini bulamaz... Milli Gelirin dokuz yıllık artış oranı yüzde 70 civarındadır. Bu, aslında yıllık ortalama 5.8'lik bir kalkınma hızını belirlemektedir. Nüfus artışına göre, bu hızlı bir kalkınma sayılmaz.”

Shaw ise, DP'nin yakaladığı yılda yüzde beşlik büyümenin, önemli bir büyüme hızı olduğuna dikkat çekmektedir. Ancak bu büyümenin öylesine, gelişigüzel bir biçimde yapıldığını savunan Shaw, halkın bu büyümenin yararlarını göremeden, tüm ekonominin altüst olduğunu belirtmektedir⁶³.

Cem de, DP iktidarının halka olumlu gözükmesini, hükümetin ekonomik başarısından çok, önceki dönemle yapılan bir kıyaslamadan ileri geldiğini belirtmekte ve DP'nin ekonomi politikasını, “geçmişten çok hareketli ancak yine de yetersiz” biçiminde eleştirmektedir⁶⁴:

⁶¹ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985**, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1995, s.85.

⁶² A. Başer Kafaoğlu, **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2004, s.67.

⁶³ Stanford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, Çev: Mehmet Harmancı, İstanbul: e Yayınları, 1994, s.481.

⁶⁴ İsmail Cem, **Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi**, İstanbul: Cem Yayınevi, 1977, s.403.

“10 yıllık DP iktidarı geri kalmışlığı altedecek bir sanayi kurmaktan, ileri hamlelerin temelini atmaktan çok uzaktır. Bütün yapılanan özeti borçlanmayla ve enflasyonla (1950-60 arasındaki tedavüldeki para beş kat artmıştır) meydana getirilen bir ekonomik canlılıktan küçük pay vermek, gerisini eşrafla tüccar arasında bölüşmekten ibarettir.”

1.4. Demokrat Parti Hükümetlerinin İletişim Politikası

DP, iktidarı boyunca üç seçim kazanmasına karşın, beş kez hükümet kurdu. Beşini de Menderes’in kurduğu hükümetlerin programlarında dönemin, gazete ve radyo gibi kitle iletişim araçlarını kapsayacak biçimde, genel bir iletişim politikası yer almadı.

1.4.1. Birinci Menderes Hükümeti’nin İletişim Politikası

Birinci Menderes Hükümeti’nin, 29 Mayıs 1950’de Meclis’te, Başbakan tarafından okunan programında, *Basın Kanunu*’na değinildiği görülmektedir. Tek parti döneminden kalan ne varsa, hepsinin değiştirileceğini açıklayan Menderes, *Basın Kanunu*’nun, demokrasi ruhuna uygun hale getirileceğini bildirdi⁶⁵. Gerçekten de 1950 yılında kabul edilen *Basın Kanunu* özgürlükçü bir yasa konumundaydı.

1.4.2. İkinci Menderes Hükümeti’nin İletişim Politikası

Menderes kurduğu ikinci hükümetin programını, 30 Mart 1951’de Meclis’te okurken, şöyle dedi⁶⁶:

“Matbuat hürriyetini hatta bütün hürriyetlerin teminatı saymak çok yerinde olur. Bu itibarla, matbuat hürriyetinin büyük bir hürmet ve hassasiyetle muhafazasına çalışılacağını hiçbir tereddüde mahal bırakmayacak katıyetle ifade etmek isteriz. Ancak, hiçbirimizin gözünden kaçmadığına ve bütün vatandaşları ve hakiki matbuat hürriyetine samimi olarak bağlı bulunan matbuat müntesiplerini mustarip ettiğine eminiz ki şahsa hakaret, iftira, teşhir ve hatta şantaj mahiyetini taşıyan bir takım neşriyat alıp yürümüştür. Bu kabil neşriyatın fikir, tenkit ve matbuat hürriyetiyle ve amme menfaatinin müdafaasıyla bir alakası olmadığını söylemeye lüzum yoktur. Bu tarzda neşriyat kanuni usül ve müeyyidelerin noksan oluşunun delilini teşkil eder. Bu itibarla hürriyet nizamını liyakatla tatbik eden bütün demokrasilerde mevcut olan hüküm ve müeyyidelerin tetkikini ve

⁶⁵ İsmail Arar, *Hükümet Programları 1920-1965*, İstanbul: Burçak Yayınevi, 1968, s.233.

⁶⁶ Arar, s.231.

bunların bir tasarı halinde yüksek Meclis'e arz ve teklifini kararlaştırmış bulunuyoruz."

Hükümet programındaki bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi, Başbakan Menderes'in basına karşı fazla hoşgörülü olmadığı görülmektedir. Sonraki süreçte Menderes, özellikle muhalif basını denetim altında tutabilmek için, bir takım mevzuat değişikliklerine gidecektir.

1.4.3. Üçüncü Menderes Hükümeti'nin İletişim Politikası

Üçüncü Menderes Hükümeti'nin programını, 24 Mayıs 1954'te okuyan Başbakan Menderes, basın konusuna girmeden geçen seçim döneminin değerlendirmesini yaparken, muhalefetin bilinçsiz, yıpratıcı ve onursuz kavgalarla, yalan ve iftiraya dayanan bir siyasi savaşım verdiğini belirterek, bunu kamuoyuna yansıtan basına dolaylı bir gönderme yaptı ve şu ifadeleri kullandı⁶⁷:

"Demagojinin ve şahsiyatın fikir, münakaşa ve mücadeleleri yerine kaim olması, hakaretin, iftiranın, sövüp saymanın, hatta hürriyet nam ve hesabına ayaklanma tahriklerine kadar teşebbüslere girişilmesi ve en kötüsü bütün bunların tabii telakki olunması, demokrasiyi süratle soysuzlaştıran ve onu yok eden sebeplerin ta kendisidir."

Hükümet programında yer alan bu görüşler, siyasi ortamın giderek gerginleştiğini ve kitle iletişim araçlarının da bu gerginliğin içinde önemli bir paya sahip olduğunun işaretlerini vermektedir.

1.4.4. Dördüncü Menderes Hükümeti'nin İletişim Politikası

Menderes kurduğu dördüncü hükümetin programını, 14 Aralık 1955'te Meclis'te okudu ve bu kez yayın yoluyla yapılacak suçlama ve hakaretlere değindi⁶⁸:

"Neşren vaki olacak isnat ve hakaret mevzuunun ispatını mümkün kılmak üzere, riyasete tevdi edilmiş olan muhtelif kanun tekliflerinin yüksek heyetinizce tetkikinden sonra en isabetli karara varılacağı kanaatinde olduğumuzu ilave etmek isterim."

⁶⁷ Arar, s.250.

⁶⁸ Arar, s.285.

1.4.5. Beşinci Menderes Hükümeti'nin İletişim Politikası

Menderes kurduğu beşinci ve son hükümetin programını, 4 Aralık 1957'de Meclis'te okudu ve bu kez basın konusuna daha geniş yer verdi⁶⁹:

“Demokrasilerde matbuat rejimlerinin haiz olduğu ehemmiyeti izahtan müstağni addederek matbuata ait mevzuat ve tatbikatta da bizzat hürriyet nizamını zedeleyecek bazı boşlukların ve eksikliklerin mevcudiyetine işaret etmek lüzumuna kaaniiz. Bunların süratle gözden geçirilerek halledilmesini ele alacağız.

Hürriyetlerin suiistimali, sanki fikir ve tenkid hürriyetini tekemmül ettirmek gayesine matuf imiş gibi gösterilerek aşırı iddia ve taleplerde bulunulması ve böylece bir mesuliyetsizlik rejiminin tesisine çalışılması gibi teşebbüslerin memlekete ve rejime büyük zararlar ıka edecek mahiyet taşıdığı artık aşıkâr hakikatlerden olmuştur.

Esefle kaydetmek icabeder ki, ölçsüzlüklerden faydalanarak ve meydanı boş zannederek harekete geçmiş olan ve siyaset mücadelelerinde ağırlaştırma ve zehirleme gayreti içinde çalışan ve birçok yerlerde barınmak istidadında olan gizli komünistlikle müessir bir mücadeleye girişmek, huzur ve sükunun temininde ve manevi asayişin iadesinde ehemmiyetli bir tedbir olarak telakki edilmek icabeder.”

Başbakan Menderes'in bu hükümet programında da, kitle iletişim araçlarının kullanımına ilişkin demokratik bir açılım olmadığı, radyonun muhalefete kapatılmasının ardından, muhalif basının da susturulmasına yönelik çabaların yoğunlaştığı ve en sonunda da basının iktidara yönelik eleştirilerinin, dönemin *büyük tehlikesi* komünizmle suçlanmaya kadar vardırıldığı anlaşılmaktadır.

⁶⁹ Arar, s.293.

2. RADYO VE DEMOKRAT PARTİ

2.1. Kitle İletişimi ve İktidar İlişkisi

Kitle iletişimi, televizyon, radyo, basın, duvar panoları, internet veya sinema gibi bir kitlesel araçla oluşturulan iletişim biçimidir. 1940'ların başında Harold D. Lasswell siyasal iktidar ve propaganda üstüne yaptığı çalışmalarda ilk kez *kitle iletişimi* terimini kullanmıştır. Kitle iletişiminin başlıca özellikleri şunlardır⁷⁰:

1. Kitle iletişimin izleyici kitlesi görece geniştir,
2. İzleyici kitlesi çeşitli toplumsal sınıflardan gelen, değişik ve çeşitli niteliklere sahip insanlardan oluşan ayrışık bir topluluktur,
3. İzleyici kitlesi kimliksiz bir topluluktur; izleyici kitlesi üyesiyle iletişimci genellikle birbirlerini kişisel olarak tanımazlar,
4. Kitle iletişiminin içeriği herkese açıktır,
5. Kitle iletişim araçları kaynaktan uzakta bulunan, birbirlerinden de ayrı olarak konumlanmış çok sayıda insanla aynı anda ilişki kurabilir,
6. Kitle iletişimi karmaşık biçimsel kurumları gerektirir,
7. İletişimciyle izleyici kitlesi arasındaki ilişki, izleyici kitlesinin kişisel tanışıklığı olmayan, profesyonel iletişimci rolündeki kişiler aracılığıyla kurulur,
8. İletişim geri döndürülemezcesine tek yönlüdür ve izleyici kitlesinin anında yanıt verme olanağını uygulamada dışlamaktadır,
9. Kitle iletişim araçlarının ürünleri hem fiziksel anlamda, hem de mali anlamda halkın çoğunluğunca kolayca elde edilebilirdir.

⁷⁰ Erol Mutlu, *İletişim Sözlüğü*, Ankara: Ark Yayınevi, 1994, ss.129-130.

Kitle iletişim araçları ile siyasal kurumlar arasındaki ilişki, her zaman tartışma konusu olmuştur. Bu ilişkinin temelinde, iletişim kurumlarının ne kadar özerk olduğu ve bu özerkliğin ne tür yöntemlerle ve ne ölçüde kısıtlandığı soruları yatmaktadır. Bu nedenle, kitle iletişim araçlarının bağımlılık ile özerklik arasındaki çizginin neresinde yer alacakları, içinde bulundukları toplumun siyasal ve kültürel yapısınca biçimlenmektedir.

Biçimlenen bu konum ayrıca, kitle iletişim araçlarının üzerinde hangi tür denetim düzeneklerinin kurulabileceğini de ortaya çıkarmaktadır. Bu açıdan bakıldığında iletişim sisteminin ülkenin siyasal kültürünün tamamlayıcı bir parçası olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle de, bir ülkenin iletişim sistemini inceleyen çalışmalarının doğru bir biçimde anlaşılabilmesi için önce, o ülkenin siyasi yapısının anlaşılması gerekmektedir⁷¹.

İktidar ve kitle iletişim araçları, toplum üzerinde büyük bir güce sahiptir. İktidar, temsil ettiği insanlar adına, kitle iletişim araçlarının istediğini söylemesini ve yapmasını isterken, kitle iletişim araçları da halkı temsil eder ve bu baskıcı güçten kurtulmak ister konumdadır⁷².

Devlet yöneticilerinin iktidar aygıtlarını elinde tuttuğu ülkelerde, kitle iletişim araçları üzerinde uygulanan ve genellikle resmi sansürle desteklenen tekелci denetim, iletişim araçlarının egemen seçkinlerin amaçlarına hizmet ettiğini göstermektedir. Kitle iletişim araçlarının özel sektöre ait olduğu ve resmi sansürün bulunmadığı ülkelerde ise, propaganda ve baskı sisteminin işleyişini fark etmek, görece çok daha zordur⁷³.

Kitle iletişim araçlarının özgürlüğünü, birbiriyle bağlantılı olarak kısıtlayan beş siyasal (devlet) sansür müdahalesi bulunduğu söylenebilir. Bunlar, hükümetlerin kimi medyayı zorbalıkla sindirmesi anlamına gelen *olağanüstü hal erkleri*, polis ve askeri organlara dayanarak medyanın etki altına alınması anlamındaki *silahlı gizlilik, yalan söylemek*, reklamveren konumundaki hükümetin reklam vermeyi kesme tehdidi

⁷¹ Bülent Çaplı, **Televizyon ve Siyasal Sistem**, Ankara: İmge Kitabevi, 1995, s.11.

⁷² Graeme Burton, **Görünenden Fazlası**, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1995, s.80.

⁷³ Edward S. Herman ve Noam Chomsky, **Medya Halka Nasıl Evet Dedirtir**, İstanbul: Minerva Yayınları, 1999, s.21.

anlamına gelen *devlet reklamcılığı* ve çıkar grupları ve örgütlerine pazarlıkla resmi statü veren bir devlet müdahalesi süreci anlamındaki *korporatizm*, biçimde sıralanabilir⁷⁴.

Batı demokrasilerinin bu birbirleriyle ilişkili beş yönelimini, Keane kaygı verici bulmaktadır⁷⁵:

“Bunlar gösteriyor ki, normal olarak ne yurttaşlara, ne kitle iletişim araçlarına karşı sorumlu, ne de hukuk devletine tabi olan siyasal erk toplamı çoğalmaktadır. Eğer hukuk devleti, keyfi devlet erkinin siyasal yaşamdan sistematik olarak ayıklanması ise ve keyfi erk kamunun değerlendirmesi ve eleştirmesinden muaftır ve çevresine karşı duyarsız ve ondan öğrenmeye yeteneksiz erk olarak tanımlanıyorsa, o zaman hiç abartmadan söyleyebiliriz ki, Batı demokrasilerinde hukuksuzluk artmaktadır.”

Siyasal kurumlar ile kitle iletişim araçları arasındaki ilişki, demokratik toplumlarda da tartışma konusu olabilmektedir. Tartışmanın sonlandırılması için hukuk devleti ilkelerinin, kaygıları giderici bir düzeye ulaşması gerekmektedir.

2.2. Demokrat Parti Döneminde Kitle İletişimi

1950-1960 yılları arasında Türkiye’de kitle iletişim araçlarını basın, sinema ve devlet tekelindeki radyo oluşturmaktaydı. Ulusal basın olarak tanımlanan gazetelerin 1955 yılı itibarıyla günlük toplam satışı 500 bin dolayındaydı⁷⁶.

İstanbul’da basılan ulusal gazetelerin, Anadolu kentlerine ulaştırılması bir-iki günü bulurken; bazı Anadolu kentlerinde yerel basın olmakla birlikte, yerel iletişim genellikle belediye hoparlörlerinden yapılan anonslarla sağlanıyordu. Ankara’da basılan Ulus gazetesi CHP’nin, Zafer gazetesi ise DP’nin yarı resmi yayın organıydı. Hürriyet, Yeni Sabah ve Milliyet, çağdaş baskı yöntemleri ve yeni gazetecilik anlayışlarıyla, 1950’lerin ikinci yarısında günlük baskıları 100 binin üzerine çıkan gazetelerdi⁷⁷. Ülke çapında bireysel haberleşmede telefon henüz yaygınlaşmamış, hızlı iletişim için telgraf

⁷⁴ John Keane, **Medya ve Demokrasi**, Çev. Haluk Şahin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1992, ss.94-104.

⁷⁵ Keane, s.105.

⁷⁶ Bülent Özükan, “Basında Tirajlar”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.1. İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, s.231.

⁷⁷ Ali Gevgilili, “Türkiye Basını”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.1. İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, s.222.

kullanılmaktaydı. Dönemin çok yaygın olmamakla birlikte, en etkili kitle iletişim aracı ise radyoydu.

Radyo Davası’nda da tanık olarak dinlenen DP Milletvekili ve gazeteci Burhan Belge, radyonun bir kitle iletişim aracı olarak önemini, şu biçimde açıklamaktadır⁷⁸:

“Bir takım haberlerin bir araya gelmesinden ortaya çıkacak bir hüküm ve bu hükmü, bir insanın kafasına ‘karışım’ olarak yerleştirecek olan telkin, radyo ile daha kolay yapılabilir. Çünkü; bu telkin kulaktan girecek ve kolaylıkla dinleyenin kanaatine ve düşüncesine yerleşecektir.”

Gülizar da, okur-yazar oranının oldukça düşük olduğu ve basın yoluyla çok sınırlı bir kesime ulaşılabilirdiği bir dönemde, “radyonun ne yaman bir kitle iletişim ve ne etkili bir propaganda aracı” olduğuna dikkat çekmektedir⁷⁹.

2.2.1. Radyo Yayın Ağı

Türkiye’de ilk radyo yayıncılığı, Ankara ve İstanbul’da kurulan beşer kw’lık iki istasyon aracılığıyla, 1927 yılında yapıldı. *Telgraf ve Telefon Kanunu*’na göre telsiz telefonla haberleşme yetkisi Posta Telefon Telgraf (PTT) Genel Müdürlüğü’ne tanınmış ve ilk radyo işletme imtiyazı da İçişleri Bakanlığı tarafından 8 Ağustos 1926’da, on yıllığına PTT’nin de ortağı olduğu Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi’ne verilmişti. On yıllık sürenin dolmasıyla, Ankara ve İstanbul Radyoları devlet tekeline geçti⁸⁰.

DP’nin iktidara geldiği 1950 yılında, işte bu iki istasyon, İstanbul Radyosu ve Ankara Radyosu yayın yapmaktaydı. 150 kw gücündeki İstanbul Radyosu orta dalgadan yayın yapıyor ve Marmara Bölgesi’nden dinlenebiliyordu. Gerek orta dalgadan yayın yapan İstanbul Radyosu’nun gerekse uzun dalgadan yayın yapan Ankara Radyosu’nun erişimi, meteorolojik koşullara göre değişiyordu. Özellikle fırtınalı havalarda, yayınları almak güçleşiyordu. 120 kw gücündeki Ankara Radyosu uzun dalgadan yayınlanıyordu. Ankara Radyosu’nun yayın alanı Orta Anadolu, Akdeniz, Batı Karadeniz bölgelerini

⁷⁸ Özden Cankaya, **Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi: TRT 1927-2000**, İstanbul: YKY, 2003, s.31.

⁷⁹ Jülide Gülizar, “Türkiye Radyoları”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.10. İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, s.2742.

⁸⁰ T.C. Başbakanlık Basın Yayın Genel Müdürlüğü, s.488.

kapsıyor ve ayrıca Doğu Anadolu'nun batısıyla Batı Anadolu'nun doğusuna da erişebiliyordu⁸¹.

Öte yandan Ankara Radyosu 20 kw gücündeki kısa dalga vericisiyle Orta Avrupa, Balkanlar ve Ortadoğu'ya yönelik yayınlar yapabilmekteydi. Ankara Radyosu'na, CHP iktidarında planlandığı gibi 100 kw gücünde yeni bir kısa dalga vericisi kurma çalışması, DP iktidarının ilk yılında tamamlandı ve yayınlar denizasırlı ülkelere ulaştırıldı. Böylece Kore'deki savaşı katılan Türk askeri birliklerine yönelik yayınlar yapılmaya başlandı⁸².

Bu arada İzmir Belediyesi'nin 0.4 kw gücündeki radyosu, Uluslararası İzmir Fuarı içine orta dalgadan yayın yapmaktaydı⁸³. 1951 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla, bu vericinin sürekli yayın yapması kararlaştırıldı ve 1.5 kw gücünde yerel ölçekte İzmir Radyosu kuruldu⁸⁴.

1953'te yeni radyo istasyonlarının kurulmasına olanak veren 6128 sayılı yasa kabul edildi ve daha sonra da Bakanlar Kurulu kararıyla Erzurum, Adana ve İzmir'de radyo istasyonu kurulmasına karar verildiyse de, bu yatırımlar gerçekleşmedi⁸⁵.

Bakanlar Kurulu 6128 sayılı yasaya dayanarak, halkı yabancı radyoların yayınlarından korumak gerekçesiyle, 10 Şubat 1959'da aldığı bir kararla bu kez, 27 ilde radyo kurulmasını ve öncelikle Kars, Erzurum, Van, Trabzon, Urfa, Diyarbakır, Edirne radyolarının yayına sokulmasını benimsedi⁸⁶. Ancak bu karar da DP iktidarı döneminde uygulanmadı. Bu kararın ilk adımı ancak askeri müdahalenin ardından 11 Aralık 1960'ta Erzurum'da, Toprak Mahsulleri Ofisi'nin bir kw gücündeki vericisinin yayına geçmesiyle gerçekleşti. Dönemin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Erzurum Radyosu'nun açılışını şu konuşmasıyla yaptı⁸⁷:

⁸¹ Gülizar, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, s.2740.

⁸² Uygur Kocabaşoğlu, "Radyo", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.10. İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, s.2734.

⁸³ Gülizar, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, s.2741.

⁸⁴ Kocabaşoğlu, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, s.2735.

⁸⁵ Gülizar, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, s.2741.

⁸⁶ Gülizar, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, s.2742.

⁸⁷ İsmail Bingöl, "Erzurum Radyosu 46 Yaşında", <http://www.trt.net.tr/80yilradyo/erzurumradyo.html>, (11 Temmuz 2007).

“Aziz Doğulu vatandaşlar; Sizleri yabancı radyoları dinlemekten kurtarmak için Erzurum’da bir radyo istasyonu tesis ettik. Ve bugün neşriyata başlıyoruz. Yabancı radyolardan çok defa fesat, fitne hatta zehir gelir. Erzurum Radyosu sizleri bu kötülüklerden koruyacak, kendi temiz sözlerimizle milli meselelerimizi öğrenecek, güzel seslerimizle şarkılarımızı dinleyeceğiz. Erzurum Radyosu, doğu illeri ve yurdumuz için mutlu olsun. Bu vesileyle, tüm doğulu vatandaşlarıma sevgi ve saygı hislerimi ifade ederim.”

Gürsel bu konuşmasıyla yabancı radyoların yayınlarına ve bu yayınların yarattığı tehlikeye dikkat çekmektedir. Bu noktadan hareketle, radyonun toplum üzerindeki gücü ve önemi bir kez daha anlaşılmaktadır.

DP döneminde ayrıca, genellikle kısa dalgadan yayın yapan küçük ölçekli vericiler yayına girdi. Bunlar, 1950’de kurulan İstanbul Teknik Okulu Radyosu, 1951’de kurulan İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Radyosu, 1954’te kurulan Türkiye Polis Radyosu ve 1960 yılında kurulan Ankara Mamak Ordu Radyosu’du⁸⁸.

DP’nin 10 yıllık iktidarında orta dalgada toplam 152.5 kw, uzun dalgada 120 kw ve kısa dalgada toplam 120 kw gücünde vericiye sahip olan radyoları ile Türkiye, her bin kilometrekareye düşen yaklaşık 0.5 kw gücüyle Ortadoğu’daki bir çok ülkenin dahi gerisinde yer almaktaydı⁸⁹.

Öte yandan Türkiye’den, başta ABD’nin *Amerika’nın Sesi*, İngiltere’nin BBC ve SSCB’nin Moskova’dan yayın yapan *Bizim Radyo* gibi yabancı radyoların Türkçe yayınları dinlenebiliyor; Akdeniz kıyıları ile Güneydoğu sınırı Arap, Ege kıyıları Yunan, Karadeniz kıyıları ile Doğu sınırı Sovyet radyolarının yayın alanına giriyordu. Radyonun kırsal bölgelerdeki önemini yansıtmaması bakımından Feyzioğlu, 1950’li yıllara ait çocukluk anılarında şöyle demektedir⁹⁰:

“Kars’ın uzun kış gecelerinde çocukluğumuzu masallar, efsaneler, halk hikâyeleri beziyordu. 1953-54 yıllarında ilk kez köye radyo girmişti. 6-7 yaşlarındaydım. Birini yukarı mahalleden bir komşumuz, ötekini de aşağı mahalleden dayım almıştı. Köyün yarısı bir radyonun başında, öteki yarısı da diğerinin başındaydı artık. O capcanlı hikâye geceleri, âşık meclisleri azalmış, yerini bu cansız

⁸⁸ Cankaya, s.53.

⁸⁹ Gülizar, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, s.2743.

⁹⁰ Yücel Feyzioğlu, <http://www.kozmopolit.com/Druck/temmuz03/y.feyzioglu.html>, (18 Mart 2006).

radylolar doldurmaya başlamış, ama bambaşka hava getirmişti. Çevremizdeki âşıkları, masalcıları dinlerken, birdenbire sınır ötesine açılmış, tel örgülerle ayrılıp ayrı düştüğümüz yurdumuza, akrabalarımıza kavuşmuştuk. Ankara Radyosu cızırdıyor, Kars radyosu daha kurulmamış, biz de Sovyetlerden yapılan Azerice ve Kürtçe yayınları dinliyorduk.”

Bu anlatıdan, radyonun etki gücünün, radyo alıcısı sayısına bağılı olmayan bir düzeye ulaştığı gerçeğı ortaya çıkmaktadır. Bir köyde iki radyo alıcısı bulunmasına karşın, köy halkının topluca radyo dinlediğı görölmektedir.

2.2.2. Radyo Mevzuatı

1940’da radyo yönetimi, Başbakanlığa bağılı Matbuat Umum Müdürlüğü’ne bağlandı; 1943’de Matbuat Umum Müdürlüğü, Basın-Yayın Turizm Genel Müdürlüğü adıyla yeniden örgütlendi ve radyonun örgütsel yapısında bir Fen Heyeti ve Radyo Dairesi kurularak bütün yetkiler genel müdürde toplandı⁹¹.

CHP iktidarının son yılına doğru, 24 Mayıs 1949’da yapılan yeni bir düzenleme ile, radyolardaki yayınların ilkeleri ve programları hakkında görüş bildirmesi için, Radyo Yayınları Danışma Kurulu oluşturuldu. İlk toplantısını CHP iktidarı döneminde yapan Kurul, ikinci toplantısını DP iktidarının ilk yılında yaptı. Ancak Gazeteciler Cemiyeti temsilcisi Bedii Faik’in, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü’nce görevden alınması, buna tepki gösteren Üniversitelerarası Kurul temsilcisi Sıddık Sami Onar’ın görevi bırakması üzerine, Danışma Kurulu 1950 yılında dağıldı ve DP iktidarı döneminde bir daha toplanamadı. Yeni düzenlemeyle ayrıca, siyasi partilere seçim döneminde radyodan yararlanma olanağı getirildi. 10 il merkezinde örgütlenen ya da Meclis’te üç kişilik grup oluşturan siyasi partilere, konuşma metinlerini iki gün önceden genel müdürlüğe iletme ve 24 saat içinde savcılık denetiminden geçirilme koşuluyla, radyodan propaganda konuşması yapma olanağı sağlandı⁹². Muhalefet partilerine radyodan propaganda için sağlanan bu olanak, son derece kısıtlı sayılsa da, bir ilk olması bakımından demokratik bir açılım olarak nitelenebilir.

⁹¹ Ayhan Dinç vd. (haz.), *İstanbul Radyosu*, İstanbul: YKY, 2000, s.22.

⁹² Gülizar, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, s.2741.

Bu kısıtlı hüküm, 16 Şubat 1950’de kabul edilen 5545 sayılı *Milletvekili Seçimi Kanunu* ile genişletildi. 1950 seçimleri öncesi yapılan yeni düzenleme ile en az beş seçim çevresinde milletvekili adayı gösteren partilere günde 10 dakikayı aşmayacak sürede, radyodan yararlanma olanağı sağlandı. 20’den fazla seçim çevresinde aday gösteren partilere, günde iki kez radyodan yararlanma hakkı verildi. Radyodan yararlanma süresi seçimde oy verme gününden önceki onuncu gün sabahı ile üçüncü gün sabahı olarak belirlendi. Radyodan yararlanacak partilerin konuşma sırası için kura çekilmesi kuralı getirildi ve konuşma metninin iki gün önceden Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü’ne iletilerek, 24 saat içinde savcılık denetiminden geçirilmesi koşulu yürürlükten kaldırıldı⁹³. Bir yıl içinde sağlanan bu gelişim, demokrasi kültürü adına olumlu bir gelişme olarak kabul edilebilir.

Ancak 30 Haziran 1954 tarihli ve 6428 sayılı yasaya eklenen, *Propaganda Sayılmayan Hususlar* başlığı altındaki yeni 46. madde ile, hükümet işleriyle ilgili yapılacak konuşmalar ve kamu kurumlarının kendi etkinliklerini anlatan basın etkinlikleri, seçim propaganda yasaklarının dışında tutuldu. Bu değişikliklerle, öncelikle muhalefet partilerinin radyoda yapacakları propaganda sona erdirilirken, iktidara da yeni propaganda yolları sunuldu. Bunların yanı sıra yeni yasayla, hükümet üyelerinin yapacakları konuşmaların -görev alanlarıyla sınırlansa dahi- radyodan yayınlanması sağlanmaktaydı⁹⁴.

DP iktidarı, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü’nün idari yapısını korumakla birlikte, 1957’de Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı’nı kurdu. Radyo, bu yeni bakanlığa bağlandı. Fakat, DP iktidarı Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı ile radyo için yeni bir yönetsel yapı kurmasına karşılık bakanlığın görevine ve yeni yapılanmanın biçimine ilişkin bir yasa çıkarmadı. Radyo, Başbakanlığın bünyesinde kaldı. Yasanın 1. maddesi şöyledir⁹⁵:

“Basın-Yayın ve Turizm Vekaleti’ne bağlı olarak hükmi şahsiyeti haiz ve işbu kanunla 3460 sayılı kanunla idare ve murakabe edilmek

⁹³ Uygur Kocabaşoğlu, *Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna*, Ankara: AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 1980, s.259.

⁹⁴ Süleyman Güngör, “Seçim Kanunlarında Demokrat Parti’nin Yaptığı Değişiklikler ve Siyasal Anlam”, http://www.sgungor.com/bilimsel/secimkanunu.htm#_ftn1, (5 Temmuz 2007)

⁹⁵ Gülizar, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, s.2742.

üzere Türkiye Radyo ve Televizyon İşletmesi unvanlı bir teşekkül kurulmuştur. Mezkur teşekkülün idare merkezi Ankara'dadır."

Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı, ilk kez beşinci Menderes Hükümeti'nde yer aldı. Menderes'in 25 Kasım 1957'de kurduğu hükümette, Sıtkı Yırcalı ilk Basın-Yayın ve Turizm Bakanı oldu. Yırcalı, görevini 10 Temmuz 1958'ye dek sürdürdü. Yırcalı'nın Sanayi Bakanlığı'na getirilmesiyle, bu göreve Server Somuncuoğlu atandı⁹⁶.

Somuncuoğlu, Başbakan Menderes'in Londra gezisi sırasında düşen uçakta 17 Şubat 1959'da yaşamını yitirdi. Somuncuoğlu'nun yerine 18 Şubat 1959'da Devlet Bakanı Abdullah Aker vekaleten görevlendirildi. Bir süre sonra Aker, Koordinasyon Bakanı oldu ve 14 Kasım 1959'da Çalışma Bakanı Haluk Şaman bu göreve vekaleten atandı. Şaman'ın görevi 27 Mayıs 1960'da bitti⁹⁷. Yaşamını yitiren Somuncuoğlu dışında Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı yapan Yırcalı, Aker ve Şaman, Yassıada'daki *Radyo Davası*'nda yargılandı.

27 Mayıs 1960'dan sonra, 24 Aralık 1963'te Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu'nun (TRT) kuruluşuna ilişkin yasanın kabul edilmesine dek görev yapan dört hükümette de radyo yayıncılığı, Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı bünyesinde kaldı.

2.2.3. Radyonun Toplumdaki Yeri

1940'ların ortalarında radyo bir statü simgesiydi⁹⁸. Radyo fiyatları 1950'lerin sonlarında, her orta gelirli ailenin karşılayabileceği bir düzeye inince radyo sayısında büyük bir artış yaşandı. Buna ek olarak, gazete ve dergilerde, radyo sayfaları oluşturulmaya ve *Radyo Haftası*, *Radyo Dünyası*, *Radyo*, *Radyo Magazin* gibi özel radyo dergileri yayınlanmaya başlandı⁹⁹. Öymen, 1940'larda evlerine radyonun ilk kez girişiyle, aile yaşamında ortaya çıkan değişiklikleri şöyle anlatmaktadır¹⁰⁰:

"O günden sonra radyo, ailemizin akşam saatlerinin en saygıdeğer üyesi oldu. Odaya başköşeden bakan görkemli konumu, üstüne örtülen dantel işlemeli bir örtüyle daha da pekiştirildi. O konuşurken herkesin dinlemesi veya en azından sesini çıkarmaması

⁹⁶ Sanal, s.23.

⁹⁷ Sanal, s.136.

⁹⁸ Altan Öymen, *Kılıç'tan Kılıç'a*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2005, s.149.

⁹⁹ "Radyo Günleri", Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000, C.2. İstanbul: YKY, 2002, s.213.

¹⁰⁰ Altan Öymen, *Bir Dönem Bir Çocuk*, İstanbul: Doğan Kitap, 2002, s.11.

esastı. Babam özellikle belirli bir sesin söylediklerini (sonradan anlayacaktım ki haber yayınlarını) büyük bir dikkatle dinlerdi. Annem de bana, o sırada aklıma bir şey gelir de söylemek istersem, eliyle ‘sus’ işareti yapardı. Böylece ‘radyo çağı’na geçmiş olduk.”

1950 Türkiyesinde, her bin kişiye düşen radyo sayısı 17, 1954 yılında 41 ve 1960’ta 49’dur. 1950 yılında ABD’de ise, her bin kişiye düşen radyo sayısı 560, 1954’te 769 ve 1960’ta 941’dir. Daniell Lerner’in döneme ilişkin yaptığı hesaplama göre, ortalama bir Türk işçisi bir radyo alabilmek için 500 saat çalışmak durumundayken, bir Amerikalı işçi için aynı süre 12 saattir. Bunun yanında, 1960’a gelindiğinde Türkiye, her bin kişiye düşen alıcı sayısı açısından yalnızca Kenya, Irak ve İran’dan ileri durumdaydı¹⁰¹.

Radyo aynı zamanda siyasi bir araç olarak da dünyada yoğun biçimde kullanılıyordu. Almanya’da Hitler, İtalya’da Mussolini, SSCB’de Stalin rejimleri, radyoyu kullanarak diktatörlüklerini pekiştirmişlerdi. Aynı biçimde İngiltere ve Fransa gibi demokratik ülkelerin hükümetleri de, halktan oy almak için radyodan yararlanmıştı¹⁰².

İkinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla, Avrupa’da üretimin azalması ve hatta durma noktasına gelmesi sonucu, Türkiye’de radyo alıcısı bulmak ve satın almak zorlaşmıştı. Dışarıdan alınan radyoların çoğu Hollanda üretimi *Philips* markalıydı. Ancak savaşın sonlanmasıyla, özellikle de 1950’li yılların başlarından itibaren, Türkiye’ye her türlü marka ithal edilir hale geldi. Batı Almanya’dan *Siemens, Shaub, Vega, Tonfunk, Telefunken, Mende, Grundig*, Hollanda’dan *Philips, Siera, Mediator*, İsveç’ten *Aga* ve Fransa’dan *Cristal Grandin* ve *Ora* gibi tanınmış markalar akla ilk gelen radyo markalarıydı. Özellikle 1950 yılından itibaren, DP hükümetinin, ithalatı tümüyle serbest bırakınca, Türkiye tam bir yabancı markaların ithal radyo cennetine dönmüştü. Uzun taksitlerle verilen radyolar da, ister istemez tüketimi de büyük ölçüde artırdı¹⁰³.

¹⁰¹ Kocabaşoğlu, *Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna*, s.289.

¹⁰² Öymen, s.13.

¹⁰³ Teoman Yazgan, **Önce Radyo Vardı**, İstanbul: Tekin Yayınevi, 2006, s.165.

1941 ile 1950 yılları arasında, bütün Türkiye’de toplam radyo artış oranı yüzde 170 dolayında oldu. Bu dönemde, ortalama 50 kişiye bir radyo düşerken, en fazla radyo aboneli olan iller sırasıyla, İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa ve Eskişehir’di. Bu beş ildeki kayıtlı radyo sayısı, bütün bir Türkiye’deki radyo sayısının yaklaşık yüzde 60’ına denk gelmekteydi¹⁰⁴.

DP’nin iktidara geldiği 1950’de, Türkiye’de ruhsatlı radyo alıcısı sayısı 320 bin kadarken, 1960 yılında bu sayı 1.2 milyonu geçmişti¹⁰⁵. Radyo alıcıların çoğu kentlerde bulunmaktaydı. Çoğunda elektrik olmayan köylerde ise pille çalışan transistörlü taşınabilir radyolar kullanılıyordu.

Köylüler daha elektrikle tanışmadan önce, siyasi söylemin değişmesinde önemli bir payı olan, transistörlü radyoyla tanışmışlardı. Radyo aracılığıyla siyasiler, okur-yazar olmayan seçmenlerine doğrudan doğruya ulaşabiliyor; seçmenler de seçim sürecine etkin biçimde katılmış oluyorlardı. Radyo, 1970’lerde siyasi söylemin bir kez daha değişmesine neden olan televizyonun gelişine kadar, ülkenin siyasi yaşamında önemli bir etmen olarak kaldı¹⁰⁶.

Dönemin elektrikli radyoları lambalıydı. Düğmesi açıldıktan sonra lambanın ısınıp alıcının devreye girmesi için belli bir süre geçmesi beklenirdi. Radyo değerli bir eşya sayılır, evin belli bir köşesine özenle yerleştirilir ve çocukların el sürmesine genellikle izin verilmezdi. Radyonun en dikkatle dinlenen programı ise haberlerin verildiği *ajans* saati idi. Ankara ve İstanbul radyoları saat 19.00’da telefonla birbirlerine bağlanarak ana haber bültenini verirdi.

Akurgal ise, döneme ilişkin anılarında, radyonun toplumdaki yerini şöyle anlatmaktadır¹⁰⁷:

“Çocukluğumda, çok eski değil yalnızca 40 yıl önce, televizyon yoktu. FM radyolar da. Ülkede iki radyo vardı. Bunlardan uzun dalga Ankara Radyosu, sabah, öğle ve akşam yayınları yapardı. Öğle yayını bitince, saat 14.00’ten başlayarak Anadolu Ajansı’nın gazeteler için

¹⁰⁴ Yazgan, s.166.

¹⁰⁵ Kocabaşoğlu, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, s.2735.

¹⁰⁶ “Demokrasiye İlk Adım”, *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000*, C.2. İstanbul: YKY, 2002, s.91.

¹⁰⁷ Ali Akurgal, <http://www.egetek.org/pages/projects/techcorr/dream.html>, (17 Ekim 2006)

yazdırma servisi başlardı. Bu kuşakta spiker Anadolu Ajansı'nın haberlerini tane tane ve tekrarlayarak okur, yurdun her yerindeki yerel gazetelerin bunları yazabilmesini sağlardı. Faks daha icat edilmemiş olduğundan, tek yazılı metin aktarma yöntemi Kurtuluş Savaşı'nda olduğu gibi telgraftı. Veri toplama kanalları da çok hızlı ve etkin olmadığı için ülkede olup bitenler de çoğu yerde resmi kanallardan duyurulunca, o da haftalar sonra öğrenilirdi. 1960'ların başında ülkeyi padişahın idare ettiğini sanan vatandaşlarımız olduğunu hatırlıyorum.”

2.2.4. Radyo Yayın Politikası

Tek partili dönemden, 27 Mayıs askeri müdahalesine değin radyoda yayınlanan kültür ve sanat programları içinde en çok yeri radyo oyunları oluşturmaktaydı. 1949 yılının sonlarında başlayan reklam yayınları ise, DP döneminde en çok gelişme gösteren program türü olmuştu¹⁰⁸. DP'nin dini konulardaki farklı tutumu, radyoya da yansımış; 1950'den sonra her Cuma sabahı Ankara Radyosu'ndan Kur'an yayını ve kandil gecelerinde mevlit yayını yapılmaktaydı.

İktidara gelmesinden yaklaşık bir ay sonra, ezanı yeniden Arapça'ya çeviren DP, bu uygulamasından yine yaklaşık bir ay sonra, Ankara Radyosu'nda haftada üç kez Kur'an okutmaya başladı. Bu haber, Hürriyet gazetesine şöyle yansdı¹⁰⁹:

“Vaki olan talep üzerine hükümetçe radyoda Kur'anıkerim okunmasına karar verilmiştir. Sureler, plak üzerine alınacak ve haftanın muayyen gün ve saatlerinde radyoda neşrolunacaktır. Şimdilik haftada üç defa neşriyat yapılacaktır. Diyanet İşleri Reisi Hamdi Aksekili, bugün beraberinde bulunan bir hafız ile Radyoevine giderek ilk parçayı plağa vermişlerdir. Yakında İstanbul'dan gelecek sesi güzel diğer iki hafız da aynı şekilde Kur'an surelerini plağa okuyacaklardır.”

DP'nin izlediği politikalar doğrultusunda, ABD ile artan ilişkiler radyo yayınlarına da yansdı, *Birleşmiş Milletler Saati*, *UNESCO Saati* ve *Türkiye'de Marshall Planı* gibi programlar yayınlanmaya başladı. Faik'e göre, hükümetin veya

¹⁰⁸ Dinç vd., s.22.

¹⁰⁹ Hürriyet Gazetesi, 6 Temmuz 1950, s.1.

onun izin verdiklerinin dışında politikadan söz etmek, kimsenin haddi ve harcı değildi¹¹⁰.

DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte, Klasik Batı Müziği yayınlarında belirli bir azalma oldu¹¹¹. Dönemin ünlü spikerlerinden Jülide Gülizar, konuyla ilgili bir anısını şöyle anlatmaktadır¹¹²:

“Radyo’ya girdiğim ilk girdiğim yıllarda, bir akşam nöbetçi spiker olarak görevliydim. Telefon çaldı... Arayan o dönemin bakanlarından biriydi. Doğrudan bana, ‘Spikeriniz uyuyor mu, plak takıldı, aynı şeyi tekrarlayıp duruyor’ falan diye bir güzel çıktı. O dakikalarda, Ravel’in ünlü Bolero’su yayındaydı. Bilindiği gibi bu eser, aynı melodiyi sürekli tekrarlayan bir biçimde bestelenmişti ve bakan bey bu durumu bilmiyordu. Konuyu kendisine anlatana kadar, akla kararı seçmiştim.”

Gülizar, Başbakan Menderes’in kendi açıklamalarının da yer aldığı haber bültenlerinin, mutlaka spiker Can Okan tarafından okunması konusundaki bir anısını da şöyle anlatmaktadır¹¹³:

“Mükemmel bir ses tonuna sahip olan Can Okan, Adnan Menderes’in metinde yer alan sözlerini, adeta kendini Menderes’in yerine koyarak ve abartılı bir biçimde okuması, bir hayli etkili oluyordu. Hatta hiç unutmam, bir gece haber bültenine son saatlerde gelen bir de Adnan Menderes’in beyanatının eklenmesi gerekince, o akşam görevli olmayan Can Okan, bütün bir Ankara’da aranmış ve sonunda Büyük Sinema’da bulunarak, gece haberlerine yetiştirilmişti. Bu arada, başka bir gün yine haberleri okurken, sıra muhalefet lideri İsmet İnönü’nün sözlerine gelince, bu kez de kısık ve yorgun bir sesle, adeta İnönü’yü taklit etmesi, hiç de hoş karşılanmamıştı.”

1959 Ekim’inden, 27 Mayıs’a kadar Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürü olarak görev yapan ve Radyo Davası’nda da yargılanan Altemur Kılıç, göreve gelişini şöyle anlatmaktadır¹¹⁴:

“Aslında Amerika’dan değişik projelerle gelmiştim. Sorumlusu olacağım Türkiye Radyolarını ve haber bültenlerini ıslah etmek, FM radyoları kurmak ve özellikle, Türkiye’ye televizyonu getirmek gibi...

¹¹⁰ Bedii Faik, **Matbuat Basın Derkeen... Medya**, C.2. İstanbul: Doğan Kitap, 2001, s.144.

¹¹¹ Yazgan, s.50.

¹¹² Yazgan, s.177.

¹¹³ Yazgan, s.176.

¹¹⁴ Kılıç, *Kılıç’tan Kılıç’a*, s.193.

Ne var ki, o dönemde bir arı kovanının içine girdiğimi, fırtınanın tam gözündeydığımı çok geçmeden anlayacaktım. Bu şartlar içinde değil yenilikler yapmak, kendimizi kurtarmak bile mümkün olmayacaktı. Başbakanın sözcüsü durumunda ve darbenin odak noktalarından olan Radyoların sorumlusu olarak, darbenin hedeflerinden, o günlerin deyiimiyle, ilk başta toplanacak ‘büyük başlardan’ biri ben olacaktım...”

Radyodaki program türleri, müzik ve söz biçiminde ikiye ayrılıyordu. Yayınların yaklaşık yüzde 70’i müzik, yüzde 30’u söz programlarından oluşuyor; söz yayınlarının yarısına yakın bölümünü haberler kapsıyordu. Haber programları arasında, *Radyo Gazetesi, Öğle Gazetesi, Haftanın Siyasi İcmali, TBMM’de Bugün* gibi CHP döneminden kalma programlar yer alıyordu. 1958’de bu programlara *Kıbrıs Saati* de eklendi. Günlük haber yayınları genellikle herbiri 15 dakikalık dört bülten halinde yapılıyordu. Haber bültenleri Basın-Yayın Turizm Genel Müdürlüğü Yayınlar ve Haberler Dairesi Müdürlüğü tarafından hazırlanıyordu. Haber bültenlerinin hazırlanmasında Radyo Müdürlüğü’nün yetkisi bulunmuyordu. 1955 yılının ikinci yarısında haber bültenleri radyo binasında bir odada, yine Yayınlar ve Haberler Dairesi Müdürlüğüne hazırlanıp, spikerlerin mikrofona çıkmadan önce metne göz atma olanağı sağlandı. Radyo haberlerinde kimi olayların dinleyiciden saklanması, daha önce verilmiş sıradan haberlerin tekrar edilmesi gibi uygulamalara da rastlanıyordu. Tüm bu verilerin ışığında, programların genel görünümü, Kocabaşoğlu’na göre, dönemin çağdaş radyo programcılığından uzaktı¹¹⁵.

2.2.5. Yayın Akışı Örnekleri

Ankara Radyosu, DP’nin Mayıs 1950’de iktidara gelmesinden bir süre öncesine kadar sabah, öğle ve akşam saatlerinde yayın yapmaktaydı. Sabah yayını saat 07.30-09.00 arasında, öğle yayını saat 12.30-14.00 arasında, akşam yayını saat 18.00-23.00 arasındaydı. Toplam sekiz saatlik yayının büyük bölümü müzik programlarından oluşuyordu. Ankara Radyosu’nun 23 Mart 1950 Perşembe günkü yayın akışı şöyleydi¹¹⁶:

¹¹⁵ Kocabaşoğlu, *Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna*, ss.296-314.

¹¹⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 23 Mart 1950, s.3

07.30 Hafif Müzik, 07.45 Haberler, 08.00 Türküler, 08.15 Tangolar, 08.25 Günün Programı, 08.30 Mozart Do Minör Senfoni, 09.00 Kapanış, 12.28 Açılış ve Program, 12.30 Şarkılar, 13.00 Haberler, 13.15 Radyo Salon Orkestrası, 13.30 Öğle Gazetesi, 13.45 Radyo Salon Orkestrasının Devamı, 14.00 Kapanış, 17.58 Açılış ve Program, 18.00 İncesaz, 18.45 Film Müzikleri, 19.00 Haberler, 19.15 Geçmişte Bugün, 19.20 Yurttan Sesler, 19.45 Brahms Re Minör Keman ve Piyano Sonatı, 20.15 Radyo Gazetesi, 20.30 Serbest Saat, 20.35 Karışık Şarkılar, 21.00 Unesco Gazetesi, 21.15 Dans Müziği, 21.45 Konuşma, 22.00 Müzikseverin Saati, 22.45 Haberler, 23.00 Program ve Kapanış.

1960'a gelindiğinde ise DP'nin iktidardan devrilmesinden bir süre önce Ankara Radyosu'nun yayın süresi dört saat uzatılarak 12 saate çıkarılmış olmakla birlikte yine sabah, öğle ve akşam saatlerinde yayın yapılmaktaydı. Sabah yayını saat 07.00-09.00 arasında, öğle yayını saat 12.00-15.00 arasında, akşam yayını saat 17.00-24.00 arasındaydı. Toplam 12 saatlik yayının büyük bölümünü yine müzik programları oluşturuyordu. Ankara Radyosu'nun 8 Ocak 1960 Cuma günkü yayın akışı ise şöyleydi¹¹⁷:

06.57 Program, 07.00 Bugün Erken Uyananların Programı, 08.00 Haber Bülteni, 08.15 Meteorolojiden Haber, 08.17 Bugün Programının Devamı, 09.00 İkinci Program, 12.00 Hafif Müzik, 12.20 Beraber ve Solo Şarkılar, 13.00 Haberler, 13.15 Meteorolojiden Haber, 13.17 Melodiler, 13.20 Şarkılar, 14.00 Hafif Müzik, 14.30 Türküler, 14.45 Hafif Müzik, 15.00 Akşam Programı, 17.00 İncesazdan Segah Faslı, 17.30 Konuşma, 17.35 Şarkılar, 18.00 Nico d'Agustine ve Arkadaşları, 18.30 Yurttan Sesler, 19.00 Haberler, 19.15 Meteorolojiden Haber, 19.17 Tarihten Bir Yaprak, 19.20 Stüdyodan Melodiler, 19.30 Resital, 20.00 Kıbrıs Saati, 20.15 Radyo Gazetesi, 20.20 Şarkılar, 21.00 Şiir Derlemesi, 21.30 Melodi Tufanı, 21.50 Bize Gelenler, 22.00 Büyük Millet Meclisi'nde Bugün, 22.15 Şarkılar, 22.40 Devamı Yarın, 23.00 Haberler, 23.15 Hafif Müzik, 24.00 Yarının Programı ve İyi Geceler.

10 yıllık süre içinde yayın saatinin artmasına karşın radyodaki programlar açısından bir gelişme sağlanamadı. Bu nedenle radyolar, çeşitli kamu kurumlarına yayın saatlerini parselleyen, bu kurumlarca hazırlanan ve radyo programcılığıyla ilgisi

¹¹⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 8 Ocak 1960, s.4

olmayan, konferans yayınlarının akınına uğramıştı. Kocabaşoğlu'na göre radyonun programcılığı açısından, DP iktidarında gelinen durumu şöyleydi¹¹⁸:

“Program üretme imkanlarının aynı oranda arttırılamamış oluşu, bir yandan yayın kalitesinin bozulmasına yol açarken bir yandan da radyoyu kendisi dışındaki kurumlara muhtaç durumda bıraktı. Aynı dönemde devlet bütçesinden radyoya ayrılan fonlar da zaman zaman en basit ihtiyaçları karşılamaya yetmedi. Devletin radyodan sağladığı ‘ruhsatiye’ ve reklam gelirinin sürekli artmasına karşılık radyo, dinleyicilerine çağrıda bulunarak, elinde iyi nitelikte plak olanların, bunları ödünç vermesini isteyecek durumlara düştü.”

Yener de, devlet radyosunun teknik açıdan yetersiz ortamını, şu anısıyla anlatmaktadır¹¹⁹:

“... elimizde bol bant olmadığından, sanırım 1955’in yılbaşı gecesi için Amerikan Haberler Bürosu’ndan yardım istemek zorunda kaldım. Orada görevli bulunan Sadık Hitay’ın gönderdiği ekli püklü bantları kullandık. Yılbaşı gecesi için müzikler ve skeçlerle süslediğim programda bantlar ek yerlerinden sürekli kopmaya başlamış, yayın güç bela tamamlanmıştı.”

2.3. Demokrat Parti’nin Kitle İletişimine Yönelik Uygulamaları

2.3.1. Basına Yönelik Uygulamalar

DP, ulusal basının büyük desteğini alarak Mayıs 1950’de iktidara gelmişti. Ancak ilerleyen yıllarda iktidarla basının arasında büyük bir uçurum oluştu. 27 Mayıs 1960’a doğru iktidarın basına yönelik tavrı şu sonuçları yaratmıştı: Muhalif gazetelere devlet denetiminde gerçekleştirilen kağıt dağıtımını kısmak; devlet denetimindeki kamu ilanlarına ambargo koymak; yazılara sansür uygulamak; gazetelerin yayını durdurmak; gazetecileri hapsedmek¹²⁰.

DP iktidarının ilk yılında, 1950’de çıkan 5680 sayılı *Basın Kanunu*, basın özgürlüğü alanındaki genel ilkelere geniş ölçüde yer veren özgürlükçü bir yasa durumundaydı. 1931 yılında kabul edilen basınla ilgili ilk yasanın olumsuz olarak nitelendirilen düzenlemelerini ortadan kaldıran bu yeni yasayla, gazete ve dergi

¹¹⁸ Kocabaşoğlu, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, s.2735.

¹¹⁹ Faruk Yener, *Radio ve Televizyon Günleri*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999, s.77.

¹²⁰ Hıfzı Topuz, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1973, ss.179-200.

çıkarmada izin alma zorunluluğunun yerini bildirim koşulu aldı; gazete sahiplerinin cezai sorumlulukları kalktı; adı kötüye çıkmış kişilerin basında çalışmasının yolu açıldı ve basın davalarının özel mahkemelerde görülmesine karar verildi. Ardından, 1952 yılında kabul edilen yasayla da, gazetecilere sendika kurma hakkı tanındı ve çalışanlar sosyal güvenlik kapsamına alınarak koruyucu hükümlere kavuştu¹²¹.

Ancak bu özgürlükçü ortam uzun sürmedi. 1954’de yayınlanan 6334 sayılı, *Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Cürümler Hakkında Kanun*; 1956’da bu yasanın adını *Neşir Yoluyla ve Radyo ile yahut Toplantılarda İşlenen Bazı Cürümler Hakkında Kanun* biçiminde değiştiren 6732 sayılı yasa ve yine aynı yıl *Basın Kanunu*’nu değiştirmek amacıyla çıkarılan 6733 sayılı yasalar ile Türkiye’de basın ve radyo özgürlüğüne çok ağır darbeler indirildi¹²².

Daha iktidarının ilk yıllarında, Ağustos 1951’de, Asım Us, Vakit gazetesindeki yazısında, ülkeye demokrasi rejimi getirdiği iddia edilen DP’nin, muhalefette iken yıllarca *basın özgürlüğü aşığı* görüldüğü halde, iktidara geldikten sonra, CHP’nin tek partili döneminde bile görülmeyen biçimde, en nazik eleştirilere dahi katlanamadığını belirtmektedir¹²³.

İletişim alanındaki bu uygulamalar nedeniyle, Uluslararası Basın Enstitüsü’nce yayınlanan bir raporda, dönemin Türkiye’si, basında muhalefet yapılmasını engelleyen ülkeler arasında gösterilmişti¹²⁴. Bunun yanında, Menderes, 29 Mayıs 1956’da Meclis Grubu’nda yaptığı konuşmasında, çıkarılan 5680 sayılı yasaya gönderme yaparak, 1950 yılında basın özgürlüğünü sağlamakla büyük bir hata işlendiğini söylemişti¹²⁵.

Dönemin tanınmış gazetecilerinden Bedii Faik o döneme ilişkin şunları söylemektedir¹²⁶:

“Demokrat Parti’nin, gazetelere ve gazetecilere karşı muhalefette iken gösterdiği yakınlık ve ilgi, iktidara geçer geçmez değilse de, hemen bir yıl dolmadan değişmeye, azalmaya ve hatta

¹²¹ Korkmaz Alemdar, *İletişim ve Tarih*, Ankara: İmge Kitabevi, 1996, s.128.

¹²² Kayıhan İçel, *Kitle Haberleşme Hukuku*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1977, s.41.

¹²³ Vakit Gazetesi, 3 Ağustos 1951, s.1.

¹²⁴ İçel, s.42.

¹²⁵ Alpay Kabacalı, *Türkiye’de Basın Sansürü*, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1990, s.172.

¹²⁶ Faik, s.207.

tersine bükülmeye başlamıştı. Basın Kanunu'nda heyecanla yapılan o ilk güzel değişikliklere, daha başından beri uzak durmuş olan Adnan Bey, hele o kanunun doğruca Bayar'ın direktifiyle Meclis'e getirilmiş olmasını bir türlü içine sindirememiş ve önyak olanları da her fırsatta hırpalamaktan geri duramamıştır.”

1 Aralık 1954'de gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın'ın tutuklanarak Üsküdar Cezaevi'ne konması, DP iktidarıyla basın arasındaki ilişkilerin tümüyle kopmasına neden oldu¹²⁷. 17 Mart 1954 ile 14 Mayıs 1958 tarihleri arasında basın suçlusu sanığı olarak, 1161 kişi hakkında soruşturma ve kovuşturmaya geçilirken, bunlardan 238'i mahkum oldu, 366'sı aklandı, 101 kişi hakkındaki dava düştü, 11'inin duruşması ertelenirken, o tarihler itibarıyla 43 dava da devam etmekteydi¹²⁸. 1955 ile 1960 yılları arasında ise, 867 gazetecinin mahkumiyetiyle sonuçlanan 2300 basın davası açıldı¹²⁹.

DP, 1954'ten başlayarak basın ve ceza yasalarında yaptığı değişikliklerin, çıkardığı özel yasaların, uyguladığı ekonomik baskıların yanı sıra, tutuklamalar, kovuşturmalar, tekzipler, yayım yasakları ve kapatma kararlarıyla, yasaları en sert biçimde uyguladı. 1959'da gazetelerin birçoğu birinci sayfalarda yayımlanan çeşitli konulardaki tekziplerle ya da yayım yasağı nedeniyle çıkarılmış yazıların yerindeki beyaz boşluklarla çıkmaktaydı¹³⁰.

DP'nin, Ekim 1955'te yapılan Genel İdare Kurulu'nda, partinin önde gelenlerinden ve aynı ay içinde 17 arkadaşları ile partiden ayrılan, Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu ve Fethi Çelikbaş, partinin basına uyguladığı baskıyı eleştirerek, *İspat Hakkı*'nı savundular¹³¹. Coşkun, bu konuya ilişkin ilginç bir bilgi vermektedir¹³²:

“Basın özgürlüğüne darbe üstüne darbe indiriliyordu. Para ve hapis cezaları arttırılıyordu. Basın davalarında “ispat hakkı” tanınmasını isteyen bir önergeyi Meclis'e veren 19 milletvekili DP'den atıldı. Başbakan bu önergeyi verenlerle, ‘İspat hakkı mı, İsmail Hakkı mı?’ diye alay ediyordu.”

¹²⁷ Murat Özgen, **Gazetecinin Etik Kimliği**, İstanbul: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1998, s.170.

¹²⁸ “238 Gazeteciye Mahkûmiyet”, Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000, C.2. İstanbul: YKY, 2002, s.339.

¹²⁹ Orhan Koloğlu, **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, İstanbul: Pozitif Yayınları, 2006, s.124.

¹³⁰ “Pulliam Davaları”, Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000, C.2. İstanbul: YKY, 2002, s.259.

¹³¹ “İspat Hakkı HP'yi Doğurdu”, Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000, C.2. İstanbul: YKY, 2002, s.273.

¹³² Alev Coşkun, **Tarihi Unutmamak Günceli Yakalamak**, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2007, s.282.

Siyaset yaşamına CHP’de başlayıp DP’de sürdüren ve daha sonra DP’den de ayrılıp 27 Mayıs 1960 sonrası Milli Birlik Hükümeti’nde Basın-Yayın ve Turizm Bakanı olarak görev yapan dönemin gazeteci kökenli siyasetçilerinden Cihad Baban, anılarında şöyle demektedir¹³³:

“Devlet radyosu demokrat olmayan vatandaşlara ‘alçaklar’ diye hitap ediyordu... 1957 seçimlerinden sonra, ben de Hürriyet Partisi ile beraber seçimi kaybettiğim için meclise giremedim. Fakat Ankara’da Hürriyet Partisi adına çıkarmaya başladığımız Yenigün gazetesinde, Menderes’i uyarmak için her gün yazdım. Ona enflasyonun memleketi nereye götürdüğünü anlatmaya uğraştım. Güney Amerika’dan misaller vererek askerin neden ihtilal yaptığını seri makaleler halinde yayınladım. Makaleleri kırmızı kalemle çevirerek kendisine yolladım. Karşılığında dolambaçlı yollardan istihzanın sesini duydum, o zaman Adenauer’in bir sözü hatırıma geldi: Tarih dediğiniz şey, önüne geçilmesi mümkün olan bütün felaketlerin toplamıdır. 27 Mayıs’a tekaddüm eden günlerde onu radyodan takip ediyordum. ‘Yalnız muhalefet değil, iktidar da ihtilal yapar. İhtilali biz yaparsak gününüzü görürsünüz’ diye tehditler savuruyordu. Sesi kupkuru idi, adeta istemeye istemeye konuşuyordu ama yine de aynı beylik sözleri tekrarlıyordu: Şirretler, başarımızı çekemeyenler, bir avuç karıştıracı.”

18 Nisan 1960’ta ise, birçok gazetecinin ceza almasına neden olan, 2247 sayılı *CHP ve Bir Kısım Basının Faaliyetlerini Tahkike Memur Meclis Tahkikat Komisyonunun Kurulmasına İlişkin Kanun* çıkarıldı. 27 Nisan 1960’ta 7468 sayılı *Meclis Tahkikat Encümeni’nin Vazife ve Salahiyetleri* hakkında çıkarılan yasayla komisyonun sorumluluk alanı ve yetkileri belirlendi. Buna göre, 15 TBMM üyesinden oluşan komisyon, Meclis’ten ve adli makamlardan ayrıca karar almaya gerek kalmadan, *Ceza Yargılamaları Usulü Kanunu*, *Askeri Yargılama Usulü Kanunu*, *Basın Kanunu* ve diğer yasalarla savcılara, sorgu yargıçlarına ve askeri amirlere tanınmış yetkilere sahip olabilecek, yayın yasağı koyabilecek ve her türlü siyasal eylem ve çalışmaları durdurabilecekti. Komisyon kararları kesindi ve kararlara hiçbir biçimde temyiz ve itiraz hakkı bulunmuyordu¹³⁴.

Muhalefet ve hukuk profesörlerinin yetkilerini yasadışı bulduğu bu uygulamanın görüşmeleri sırasında, İsmet İnönü’nün öneriyi Anayasa’ya, insan

¹³³ Cihad Baban, **Politika Galerisi**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1970, ss.139-225.

¹³⁴ Kabacalı, ss.181-182.

haklarına aykırı ve dikta rejimine götürücü bulduğunu belirten bir konuşma yaptı. Ardından söz alan DP'liler arasından, İnönü'ye en sert eleştiri, kendisinin *suçlarını* Kurtuluş Savaşı günlerinden başlayarak sıralayan Samet Ağaoğlu'dan geldi. İnönü bu sert konuşmaya karşılık, belki de 27 Mayıs'ın habercisi olan o ünlü sözünü söyledi¹³⁵:

“Böyle giderseniz, sizi ben bile kurtaramam.”

Tahkikat Komisyonu'nun ilk işi *bir kısım basın* adı verilen gazeteleri kapatmak oldu. Taşradaki bir kaç küçük gazeteyle, Ankara'da Ulus ve Akis, İstanbul'da Kim, Akşam, Vatan, Yeni Sabah, Dünya, İzmir'de ise Demokrat İzmir ve Sabah Postası gazeteleri neden gösterilmeden kapatıldı¹³⁶.

Dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar da, Tahkikat Komisyonu hakkında yaptığı bir konuşmada, “Tenkit zamanı çoktan geçmiştir, şimdi tahrikçileri tenkil* zamanıdır.” açıklamasını yapmıştır¹³⁷.

Özsever'e göre ise, hükümetten gelen sert baskılar karşısında, tam bir sınıf bilincine ve birliğe sahip olmayan basın çalışanlarının çok kez geri adım atması, iktidarın yaptırım gücüyle açıklanabilse de, 1961'de Milli Birlik Komitesi gibi, kendilerini destekleyen hükümetlerin olması durumunda, gazetecilerin örgütlü bir karşı koyuşa geçtikleri ve sonuç aldıkları da önemli bir noktadır¹³⁸.

2.3.2. Radyoya Yönelik Uygulamalar

1940'ların sonlarına doğru, dönemin muhalefet partisi lideri Menderes, radyodan muhalefetin de yararlanması gerektiğini şiddetle savunmaktaydı. Aksoy, DP iktidarının radyoya yönelik uygulamaları konusunda, DP'lilerin, Aralık 1948'de bir yasa teklifi ile siyasi partilerin haftada iki saat radyodan yayın yapabilmesi için 4475 sayılı *Basın-Yayın Umum Müdürlüğü Teşkilat ve Vazifesine Ait Kanun*'un 20.

¹³⁵ Sabiha Bozbağlı (der.), *İhtilaller ve Darbeler Tarihi*, C.2. İstanbul: Cem Yayınevi, 1968, ss.419-420.

¹³⁶ Ahmet Angın, *Dünya Politika Ansiklopedisi*, İstanbul: Kitapçılık Ticaret, 1967, s.512.

* Herkese örnek olacak bir ceza verme; düşman veya zararlı kimseleri topluca ortadan kaldırma.

¹³⁷ Kamil Karavelioğlu, *Bir Devrim İki Darbe*, İstanbul: Güner Yayınları, 2007, s.27.

¹³⁸ Atilla Özsever, *Tekelci Medyada Örgütsüz Gazeteci*, Ankara: İmge Kitabevi, 2004, s.271.

maddesine bir fıkra eklenmesini önerdiğini belirterek, yasa teklifinin gerekçesindeki DP görüşünü şöyle anımsatmaktadır¹³⁹:

“Radyo cihazları asrımızın en çok dinleyicisi olan modern yayın vasıtasıdır. Birçok memleketlerde şirketler malı olan bu tesislerden siyasi partiler ücretli ücretsiz neşriyat yapmak suretiyle fikirlerini, söylemek istediklerini, halk tabakaları arasında kolayca yayabilmektedirler. Ancak radyo tesisleri memleketimizde devlet malı olup bu cihazlarla yapılacak neşriyata hükümet bir takım tahditler koymuş olduğu için, iktidar partisinin haricinde kalan siyasi partiler memleket olaylarına ait fikir ve düşüncelerini bu vasıta ile halka yaymak hakkından mahrum kalmışlardır. Demokrasinin memleketimizde esaslı bir şekilde yeşermesi ve kökleşmesi konusunda radyo cihazlarıyla yapılacak neşriyatın en büyük rolü oynayacağı, inkarı mümkün olmayan hakikatlerin başında gelir. Gerek bu milli gayenin tahakkuku, gerekse siyasi partilerin eşit haklara sahip olmaları düsturunun fiilen belirtilmesi, teklif olunan fıkranın kanuna ilavesi zaruretini doğurmuştur.”

Kongar’a göre DP, muhalefette iken verdiği bütün sözlere karşın, iktidar döneminde demokratikleşmeyi geliştireceğine geriletip, o dönemin en etkili kamu iletişim aracı olan devlet radyosunu, partinin siyasal çıkarlarının sözcüsü haline getirmişti¹⁴⁰.

DP döneminin Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlerinden Altemur Kılıç, iktidarın basına ve radyoya yönelik baskılarını, 27 Mayıs’a giden süreçte, şöyle eleştirmektedir¹⁴¹:

“‘Çalışan’ gazeteciler, köşe yazarları mahkemelere veriliyor, Hilton adı verilen Ankara Cezaevi’nde hapsediliyordu. (Menderes) Radyoları çoğu zaman kendi talimatıyla yazılan Radyo Gazetesi’yle adeta sözcüsü olarak kullanıyordu. Muhalefete söz ve cevap hakkı verilmiyordu... 1957 seçimlerinde neticelerin, resmen ilanından önce radyolardan, DP kazanmalarının, başta verilmesi de sonra dava konusu yapılacak yanlış yöntemlerdendi.”

DP’nin iktidardaki son yılında Başbakan Menderes ise, radyonun tek taraflı kullanıldığı yolundaki eleştirilere karşılık 21 Ocak 1960’da verdiği demecinde, iktidarını şöyle savunmaktadır¹⁴²:

¹³⁹ Muammer Aksoy, **Partizan Radyo ve D.P.**, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1960, s.17.

¹⁴⁰ Emre Kongar, http://www.kongar.org/medyanotu/264_TRT_Genel_Muduru_ve_F_Klavye.php, (9 Şubat 2006)

¹⁴¹ Kılıç, *Kılıç’tan Kılıç’a*, s.235.

“Şu radyo işini biraz izah edelim. Bu izahımız daha diğer bazı meselelerimizin de aydınlanmasına yarayacaktır kanaatindeyiz. Evet, İnönü, radyonun beraber kullanılmasından bahsediyor... Ona, evvela iktidarda olmakla muhalefete düşmenin arasında esaslı fark bulunduğunu anlattıktan sonra bu bahse girmenin münasip olacağı kanaatindeyim. Ekseriya eşit haklardan dem vururlar ve sözde farklı muamelelere maruz kaldıklarından şikayet ederler. Partiler arasında eşit haklardan bahsetmek. Evet, yerinde bir şey... Ancak hükümet, devlet başka; partiler başka... Ya bu cihetleri fark edemedikleri ve anlamadıkları, yahut mugalata yapmak, zihinleri karıştırmak için, mütemadiyen eşit muamele teraneleriyle ortalığa velvele salmaya uğraşırlar. Hakikat şudur ki radyo devlet malıdır; devlet bir mücerret mefhumdur. Devlet muhtelif müesseseleriyle mevcuttur, fakat asıl olarak devlet hükümette temsil olunur ve devletin icra vasıtası hükümettir. Bu haysiyetle ve salahiyetle hükümet, diğer çeşitli vazifeleri meyanında devletin silahlı, silahsız, kuvvayı umumiyesine vaziülyed olduğu gibi devlete ait veya onu alakadar eden bilcümle hususlardan mesul yegane teşekküldür. Burasını böylece kaydettikten sonra, işin biraz da latif olan tarafına gözlerimizi çevirelim. İnönü, radyoda karşılıklı konuşmak için büyük bir ısrar gösteriyor. Esasen öteden beri; yanlış anlaşılmasın iktidardan uzaklaştırıldığından bu yana; eşit muamele davacısı sıfatıyla radyo meselesini bu bahse ait listenin birinci kalemi olarak başa geçirmiş bulunuyor. Sanki bir nesil boyunca devam eden kendi mesuliyet ve vazife zamanında radyoyu hep böyle muhalefetle birlikte ve karşılıklı kullanmaya alışmış imişler gibi ve sanki, bu usul şimdi bizim zamanımızda terk olunmuş gibi. Ve kendisi hükümet imişçesine radyoda karşılıklı konuşmak istiyor ve buna müsaade olunmamasını pek aykırı bir hareket buluyor, son derece yadırgıyor. Hep alışkanlık meselesi... Benim, hükümetin mesul başı olan Adnan Menderes’in size hitap etmemi İnönü istemiyor... Diyecek ki, ‘istemiyor değilim, bana radyoda konuşmak hakkı verilmek şartı ile.’ Böyle bir hak mevcut bulunmadığına göre doğrudan doğruya hedefi, benim konuşmama mani olmaktır.”

Bu görüşleriyle Başbakan Menderes’in, devlet organlarından biri olan hükümeti, devletin yerine koyduğu; devletle hükümeti özdeş gördüğü anlaşılmaktadır. Menderes’in, ana muhalefet lideri İsmet İnönü’ye verdiği yanıtta da, tek parti döneminin koşullarını demokratik sistemde de yürürlükteymiş gibi algıladığı görülmektedir.

¹⁴² Aksoy, s.20.

2.3.2.1. Vatan Cephesi Yayınları

Radyoyu, muhalefete tümüyle kapatan DP, ilk yayını 12 Ekim 1940'da Nurettin Artam tarafından yapılan ve o güne dek dış politika konularına değinen *Radyo Gazetesi* programının içeriği de değiştirdi. *Vatan Cephesi* yayınları için de yoğun biçimde kullanılan programda, iktidarın bakış açısına göre iç politika konuları radyoya taşındı¹⁴³.

Vatan Cephesi, kurumsal kimliği ya da herhangi bir organizasyon yapısı olmayan bir propaganda aracı olarak 1958 yılında ortaya çıktı. Başbakan Menderes, 12 Eylül 1958'de Manisa'da yaptığı bir konuşmada halkı *Kin ve Düşmanlık Cephesi* olarak tanımladığı muhalefete karşı, *Vatan Cephesi*'nde buluşmaya çağırdı; *Vatan Cephesi*'ne katıldığı ileri sürülen kişilerin adları, uzun listeler halinde Ekim 1958'den 6 Nisan 1960'a kadar radyodan okundu; dört ay içinde *Vatan Cephesi*'ne katılanların sayısı 500 bin kişiyi bulmuştu¹⁴⁴.

Menderes, 12 Ocak 1959'da DP il başkanlarına gönderdiği bir genelgede, *Vatan Cephesi*'ne katılımlardan duyduğu mutluluğu şöyle belirtmektedir¹⁴⁵:

“Vatan Cephesi’ne iltihaklar konusunda partimizin, 946 ruhu ve büyük bir heyecan ile gayretler sarfetmesi sayesinde, şayan-ı şükran neticeler elde edilmektedir. Kısa bir müddet içinde bana gönderilen telgraflardaki iltihakların sayısı iki yüz bine yaklaşmaktadır.”

Bu uygulamanın başlamasından 16 ay sonra, 26 Ocak 1960'da, *Vatan Cephesi*'ne katılanların adları her gün saat 14:00'a konulan, *Yurdun Dört Köşesinden Haberler* programında okunmasına karar verildi. 16 Mart 1960'da ise, programa ayrılan 10 dakikalık süre yetmemeye başladığından program süresi yarım saate çıkarıldı¹⁴⁶. Bu durum iktidarın radyoyu, siyasi propaganda aracı olarak kullanmanın yanı sıra, partinin de yayın organına dönüştürme çabalarına hız verdiğine işaret etmektedir.

¹⁴³ Yazgan, s.25.

¹⁴⁴ Şerafettin Turan, **İsmet İnönü**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2003, ss.362-363.

¹⁴⁵ “Siyasal Cepheleşmede Yeni Adım”, Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000, C.2. İstanbul: YKY, 2002, s.335.

¹⁴⁶ Gülizar, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, s.2742.

DP iktidarının sonlarına doğru *Radyo Gazetesi* programının *Vatan Cephesi* yayınlarına dönüşmesi konusunda Aksoy, şu saptamayı yapmaktadır¹⁴⁷:

“Siyasi hayatın az tesadüf edilir derecede garip ve pek acı tecellilerinden biri de şüphesiz ki Vatan Cephesi yayınları gibi son haddine varmış partizan tatbikatın, radyoda muhalefetin söz hakkını ve radyonun iktidar ve muhalefet partileri arasında fark gözetmemesi fikrini hararetle savunan Server Somuncuoğlu’nun Radyo Bakanlığı zamanında başlamış olmasıdır. Bizce, Somuncuoğlu’nun aşağıdaki sözleri söyleyebilmiş olması, siyasi hayatımızın unutulmayacak acı vakalarındandır:

‘Sayın Ferit Melen, Vatan Cephesi ile alakalı neşriyatı Başvekilin emri ile yaptığımı söylediğimi iddia etti. Ben böyle bir söz söylemedim. Bu bir umumi politika meselesidir. Başvekilinden bütün vekillerine kadar, ben de dahil, bu politika üzerinde beraberiz. Ve bu vekaletin başında bulunmam sebebiyle, bu tasarruf benim mesuliyetim altındadır dedim. Bu mevzu cezai tahkikata ve Divanı Aliye gidecekse, bunun konuşma yeri burası değildir. Bunun müzakeresi Meclis’te yapılır. Şu noktayı da bir kere daha arz edeyim ki, biz bu neşriyatı, sadece memleketin selameti, hükümet ve devlet otoritesinin muhafazası, milli emniyetimizin siyaseti için yapmış bulunuyoruz. Bunun hiçbir zaman, bir hak veya vazife suiistimali olduğu fikrinde değiliz’ (S. Somuncuoğlu, Bütçe Komisyonu 3.2.1959)

Partizan neşriyatta bulunan devlet radyosuna tahsisat verilmemesini ileri süren Emin Soysal’a cevabı:

‘Bir noktayı açıkça belirtmek gerekir. Muhalefet, radyo DP için çalışıyor derken Vatan Cephesi neşriyatını ele alıyor. Demek oluyor ki, bunun dışında radyoda muhalefetçe dahi herhangi bir parti faaliyeti bulunmadığı, kabul ediliyor. Vatan Cephesi neşriyatı ise, biraz evvel de belirttiğim gibi bir memleket meselesidir. Milli tesanütü ve devlet otoritesini yok etmeyi ve iktidara karşı milletin itimadını sarsmayı hedef tutan muhalefetin ve bazı basın mensuplarının sözleri karşısında memleketin huzur ve emniyetine inandıklarını beyan edenlerin isimlerini radyoda vermeyi, hükümet, milli tesanütü siyanet eden bir amme hizmeti saymaktadır. Bunun parti ile hiçbir alakası yoktur. Zira bu cepheye Halk Partililer de iltihak edebileceklerdir... Eğer bir telin varsa, o, muayyen bir zihniyete aittir. Memleket menfaatlerini ve bütünlüğünü haleldar edecek kardeş kavgasını körükleyen zihniyet, hakikaten melun ve menfur bir zihniyettir. Söylenmiş bütün sözler, onların ne partilerine ne de şahıslarına aittir. Doğrudan doğruya ve yalnız o zihniyete müteveccihdir. Buna rağmen bunu şahıslara mal etmek ister ise, ben buna mani olamam. Fakat bu

¹⁴⁷ Aksoy, s.37.

noktada hassasiyetlerini bildiğim için, Vatan Cephesi neşriyatına devam ederken bu gibi hususlara dikkat edileceğini arz etmek isterim.’ (S. Somuncuoğlu, Bütçe Komisyonu 3.2.1959)

İnsanı dehşet içinde bırakan bir istihza ile hakikatleri böylesine tersine çeviren şu sözlere karşı gereken cevabı vermemize, onları sarf eden şahsın kısa zaman önce en yüksek hakimin huzuruna çıkmış bulunması, mani teşkil etmektedir. Yalnız şu kadarını kaydedelim ki, Vatan Cephesi yayınları kadar demokrasiye zıt, Vatan Cephesi yayınları kadar milli tesanütü baltalayan ikinci bir hareketi keşfetmek çok zor olacaktır. Maamafih DP’nin bu alandaki maharetini artık kafi derecede bildiğimiz içindir ki, sadece ‘zor’ diyor, fakat ‘imkansız’ demiyoruz.”

Radyo Gazetesi yayınlarını savunurken, hükümetle iktidarı özdeş gören iktidarın, Aksoy’un ortaya koyduğu bu tablo ile *Vatan Cephesi* yayınlarını savunurken de, hükümetle partiyi, dolayısıyla partiyle devleti özdeş gördüğü açığa çıkmaktadır.

Yüksek Adalet Divanı’nda yargılanan eski Sanayi Bakanı Samet Ağaoğlu, duruşmalardan yaklaşık 20 yıl sonra yayınlanan anılarında, *Radyo Davası*’nda yargılanmayan sanıklardan eski Başbakan yardımcısı Tevfik İleri’nin *Vatan Cephesi* için şöyle bir savunma yaptığını yazmaktadır¹⁴⁸:

“Yapılan tamimlerden haberim olsun olmasın, sorumluluğunu kabul ediyorum. Bunlar Demokrat Parti ocaklarından başka bir şey değildir. Kadın ve kızlarımızın yabancılara peşkeş çekildiğini, yapılan hizmetlerin yalan olduğunu iddia eden bir muhalefete karşı gerçekleri söyleyecek, memleketin kalkınmasında birleşme telkini yapan vasıtalarından ibarettir.”

Öte yandan Oktay Ekşi, *Vatan Cephesi* hakkındaki düşünceleri şöyle belirtmektedir¹⁴⁹:

“Tabii bu arada radyonun tek taraflı olarak kullanılması, DP karşısındaki muhalefeti daha da büyüttü. Vatan Cephesi’ne katılanların adı radyolarda okundukça, bazılarının mezar taşlarından alınan isimler olduğu, hiç doğmamış nüfusta olmayan isimlerin Vatan Cephesi’nde yayımlandığı, giderek örneklerle basına yansımaya başladı ve böylece Vatan Cephesi’nin bir maskaralık olduğu ortaya çıktı. Bu da DP’nin sonunu gösteriyordu.”

¹⁴⁸ Samet Ağaoğlu, **Marmara’da Bir Ada**, İstanbul: Baha Matbaası, 1972, s.83.

¹⁴⁹ Bedri Baykam, **27 Mayıs İlk Aşkımızdı**, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1994, s.106.

Hükümetin bu farklı uygulamasına 1960'lara doğru, halkın büyük bir kesiminden farklı bir tepki gelmişti. Devlet radyosu olmaktan çıkıp iktidarın sesi haline gelen radyoya karşı, bir çok kentte *Radyo Dinlemeyenler Cemiyeti* kurulmaya başlanmış, radyolarını mühürletenlerin sayısı giderek artmıştı¹⁵⁰.

İnönü ise, 21 Mart 1959'da düzenlediği basın toplantısında, *Vatan Cephesi* ile ilgili şu eleştiriyi yaptı¹⁵¹:

“Devlet müessesesi olan radyo, bütün vatandaşlara karşı eşit mesuliyetleri olan devlet memurları, iktidar partisinin hususi ve şahsi faaliyetleri olan Vatan Cephesi teşkilatında faal bir surette kullanılmıştır. İktidarın bu tasarrufu bütün manası ile kanun dışıdır. Bütün belediyeler, iktisadi devlet teşekküllerindeki vazifeliler Vatan Cephesi şekli altında DP'ye kaydolmaya zorlanmaktadır.”

2.3.2.2. Radyoya Forum Tepkisi

DP'nin iktidardaki antidemokratik uygulamalarına karşı en önemli sivil toplum tepkisi, 1956 yılından başlayarak Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi bünyesinde oluşan *Forum*'dan geldi. Kadrosunda Bülent Ecevit, Mahmut Makal, Fakir Baykurt ve Aziz Nesin gibi yazarları da barındıran *Forum*, DP'nin iktidar öncesi verdiği sözler ile iktidardaki uygulamaları arasındaki çelişkileri gündeme getiren toplantılar ve yayınlar yaptı¹⁵².

Forum Yayınları Serisi'nin ilk kitabı olarak 1960 yılı Şubat ayında Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı'nın bütçe görüşmeleri sırasında çıkan, Doç. Dr. Muammer Aksoy'un yazdığı *Partizan Radyo ve D.P.* kitabı, Meclis'te milletvekillerine dağıtıldı. Birkaç ay sonra gerçekleşecek *ihtilal* konusunda iktidara uyarı niteliği de taşıyan kitabın önsözünde şöyle denmekteydi¹⁵³:

“DP, en ileri anlamda ‘hürriyet ve demokrasiyi gerçekleştirmek için kurulduğunu’, iktidara gelir gelmez, hürriyetleri gölgeleyen ve kısıtlayan bütün kayıt ve sınırları derhal kaldırıp rejimi geliştireceğini ve hürriyet nizamını teminata bağlayacağını vaat eden bir partidir. Halbuki o parti, o hürriyet havarisi parti, iktidarda geçen 10 sene

¹⁵⁰ Gülizar, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, s.2742.

¹⁵¹ Ahmet Demirel (haz.), *İsmet İnönü Defterler*, C.2. İstanbul: YKY, 2001, s.753.

¹⁵² Kabacalı, s.184.

¹⁵³ Aksoy, ss.4-11.

içinde, adım adım, mevcut bütün hürriyetleri bile durmadan kısararak, geriye sadece bazı hürriyet kırıntıları bırakmış ve rejimin yarım ve aksak da olsa mevcut bulunan teminatını baltalamış, ‘güdümlü bir demokrasi’, ‘otoriter bir hürriyet nizamı’ yaratmıştır. Antidemokratik kanunları, en geç bir ay içinde sonbahar yaprakları gibi yerlere sereceğini taahhüt etmişken, bu ‘bu kanun dışı kanunları, milletin mübarek ayağı ile tekmeleyeceğini’ müjdelemişken eskilere rahmet okutan yeni ‘süper-antidemokratik kanunlar yaratmıştır... Mevcut idarenin partizan olduğundan, muhalif partiler ve mensuplarının, iktidar partisi ve mensupları ile her alanda eşit muameleye tabi tutulmadığından acı acı şikayet eden ve partizan idarenin tarihe karışacağını her vesile ile vaat etmiş olan DP, yavaş yavaş bütün idare cihazını DP’nin organları haline getirmiş ve hiçbir demokraside benzerine rastlanmayacak derecede partizan bir idare yaratmak için her vasıtaya başvurmuştur. Hele devlet radyosu, artık fiilen ‘DP radyosu’ olmuştur.

...bugünün devlet radyosu, partizanlık bakımından, ne 1946-1950 yıllarındaki CHP iktidarı devrinin radyosu ile mukayese olunabilir; ve ne de onun, herhangi medeni bir memlekette, yakından uzaktan bir benzeri bulunabilir. Hele Vatan Cephesi yayınlarından sonra ise, devlet radyoları, artık tam manasıyla DP organı haline gelmişlerdir. Böylece DP, hem demokrasiye hem de iktidara gelmeden önceki ‘görüş ve vaatlerine’ açıkça ihanet etmiş bulunmaktadır. Bununla da yetinilmemiş, radyo, muhalefete ve tarafsızlara durmadan saldıran, haysiyet ve şerefleri hiçe sayan, suç üstüne suç işleyen bir tecavüz makinesi olmuştur.”

Bu önsözde, devlet radyosunun tek parti dönemindeki yayınları ile çok partili dönem yayınları arasında olması gereken farklılıklar vurgulanmakta, demokratik bir sistemde tek parti dönemindeki gibi bir yayın politikası izlenilemeyeceğinin altı çizilmektedir. Askeri müdahaleye üç ay kala yapılan bu değerlendirmede, devlet radyosunun, hükümet radyosunun da ötesine geçerek, bir parti radyosuna dönüştüğü savunulmaktadır.

2.3.2.3. İktidara Radyo Uyarısı

Aksoy, *Partizan Radyo ve D.P.* kitabının son sözünde, kısa bir süre sonra Yassıada’da *Radyo Davası*’ndan da yargılanacak DP’lilere, “Demokrasilerde devlet

radynosunun parti radyosu haline getirilmesi, iktidarın kendi oturduğu dalı kesmesidir” diyerek şu uyarıyı yapmaktadır¹⁵⁴:

“Siyasi hayatta mücadele esastır. Bir parti, ne kadar kuvvetli olursa olsun, hukuki ve ahlaki olan bütün vasıtalarından faydalanarak, kendi prensiplerini yaymak ve böylece iktidarda kalmak, yahut muhalefette ise iktidara gelmek için uğraşmaya mecburdur. Fakat bu mücadelede ‘hukuk dışına çıkmamak’, demokratik hayatın ilk şartıdır. Bir parti, siyaset savaşında, hukukun umumi prensiplerine, anayasaya ve ona uygun kanunlara riayet etmezse, o parti demokratik nizamı (hatta devlet nizamına) isyan etmiş sayılır. Bir iktidar partisi, devletin bir parçası olan ve bütün milletin emrinde bulunması gereken idare mekanizmasını, kendisine mal edecek olursa, hem anayasaya, hem de ona uygun kanun hükümlerine açıkça meydan okuyor demektir. Böyle bir hareketin, milli birliği ve devleti temelinden sarsacağı muhakkaktır.”

Demokrasilerde, seçimle iktidara geleceğine inanan bir siyasi partinin, düzenli ve sürekli biçimde hukuk dışı davranışlara yeltenmeyeceğini belirten Aksoy, eleştirilerini şöyle sürdürmektedir¹⁵⁵:

“Demokrasilerde, davasına inanan, kendisini iktidara layık gören, milletin olgunluğuna güvenen bir parti, sistemli ve devamlı surette, hukuk dışı hareketlere, ne tenezzül ve ne de cüret eder. Hele iktidarda bulunan bir partinin böyle bir yola sapması, aklın alamayacağı bir gaflete düşmek olur. Memleketin menfaatini düşünmese bile, bir iktidar partisinin sırf kendi menfaati dahi, onun hukuka harfiyen riayet etmesindedir. Zira iktidar partisinin o mevkie gelişi ve o mevkide kalışı, ‘süngü kuvvetine’ değil, ‘hukuk nizamına’ dayandığına göre, hukuka saygısızlık yolunun sistemli bir surette açılması, iktidarın üstünde oturduğu dalı kesmesi demektir; kendi çukurunu kazması demektir. Bir iktidar için, ‘milletin, kanunlara, anayasaya ve hukukun umumi prensiplerine hürmet etme hissi’ni sistemli ve devamlı surette zedelemesi kadar tehlikeli ve yanlış bir yol tasavvur olunamaz.”

Aksoy kitabının son sözünde, sözü radyoya getirerek şöyle demektedir¹⁵⁶:

“Devlet hukuku ve siyaset ilmi alanında bedahatler haline gelen bu gerçeklerin ışığında, radyolarımızın haline ve DP’nin radyo siyasetine bir göz atınca hayret ve dehşet içinde kalmamak imkansızdır:

¹⁵⁴ Aksoy, s.173.

¹⁵⁵ Aksoy, s.173.

¹⁵⁶ Aksoy, ss.173-174.

Devlet teşkilatının parçası olan, amiri ve memuru devlet hazinesinden para alan, partililik yapmaktan kanunen men edilmiş bulunan (yani ne herhangi bir partinin propagandasını yapmaya ve ne de başka bir partiye hücum etmeye meşhur olan) bir devlet müessesesi, Ceza Kanununu ve diğer birçok kanunu hiçe sayarak her gün suç üstüne suç, haksız fiil üstüne haksız fiil işlemektedir. Ve vatandaş, bu kanunsuz durumun müsamaha ile karşılandığını, hatta memurların o yolda harekete DP tarafından icbar edildiğini müşahade etmektedir...”

İktidardayken bu ve benzeri uyarıları dikkate almayan Menderes, 27 Mayıs askeri müdahalesinin ardından Harp Okulu’na getirildiğinde, *hatalarını* anlatabilmek için radyodan halka seslenmek istemiş ancak bu isteği kabul edilmemişti. Aydemir o durumu şöyle anlatmaktadır¹⁵⁷:

“Alparslan Türkeş de, şimdiki partisinin başkanı olarak yaptığı bir yurt gezisinde ve 6.10.1965 tarihinde Sivas’ta yaptığı konuşmada, Harp Okulu’na getirilen Menderes’le görüşüklerini şöyle nakleder:

‘... Kendisi bize vatandaşların iki kampa ayrıldığını, bundan siyasilerin sorumlu olduğunu, ihtilalin zamanında yapıldığını, memleketin bütünlüğü için hayırlı olduğunu söyledi ve bu durumu düşünmekten geceleri uyku uyuyamadığını, nasıl bir hal çaresi bulunabilir diye düşünüp durduğunu ifade etti. Hatta isterseniz, radyodan konuşup, durumu vatandaşlara anlatayım. İsterseniz bir yazı yazıp, altına imza atayım ve bu radyodan halka duyurulsun, dedi.’

... Ben öyle sanıyorum ki, Menderes’in radyoda halka ve bu şekilde konuşmak için birkaç defa gösterdiği arzusun yerine getirilmemiş olması ve onun bu jestinden, iyi niyetinden faydalanılamamış bulunulması, ihtilal idaresi için büyük ve ciddi bir fırsat kaybı olmuştur.”

¹⁵⁷ Aydemir, *Menderes’in Dramı*, s.479.

3. RADYO DAVASI

3.1. Yassıada Duruşmaları

DP'nin iktidara gelirken verdiği, Anayasa ve adalet güvencesi, basın özgürlüğü, dinin siyasete alet edilmemesi, antidemokratik yasaların kaldırılması, Meclis içi ilişkilerin normalleştirilmesi gibi sözleri, iktidardan sonra unutulması, 27 Mayıs askeri müdahalesini hazırlayan sürecin en önemli unsurlarından oldu¹⁵⁸.

DP iktidarı, 27 Mayıs 1960'da Türk Silahlı Kuvvetleri'nden emir-komuta zincirine bağlı olmayan bir grup subayın yönetime el koymasıyla devrildi. *Devrim* olarak nitelenen askeri müdahaleyle ülke yönetimi, devrimci subaylardan oluşan Milli Birlik Komitesi'ne geçti. TBMM feshedildi, DP'liler tutuklandı ve haklarında Anayasa'yı ihlal suçu başta olmak üzere 18 dava açıldı.

Davalar, Yüksek Adalet Divanı'nda görüldü. Yüksek Adalet Divanı 1924 Anayasası'nda yer alan ve Yüce Divan yetkisine sahip kılınan özel bir mahkemeydi. Mahkemenin verebileceği idam kararları, Milli Birlik Komitesi'nin onayına bırakılmak üzere öteki kararların kesin olacağı hükme bağlandı. Davanın iddianamesi, yine özel olarak kurulan Yüksek Soruşturma Kurulu tarafından hazırlandı ve *kararname* olarak adlandırıldı. Gerek Yüksek Adalet Divanı'na gerekse Yüksek Soruşturma Kurulu'na sivil ve askeri yüksek yargı üyeleri arasından görevlendirme yapıldı¹⁵⁹. Yüksek Adalet Divanı başkanlığına Salim Başol, başsavcılığına ise Altay Ömer Egesel getirildi. Yassıada'da duruşmalara 14 Ekim 1960'da başlandı. 592 sanığın yargılandığı duruşmaların kararı 15 Eylül 1961'de verildi¹⁶⁰.

Yassıada'da görülen davalardan biri de 1960/20 esas numaralı *Radyo Davası*ydı. *Radyo Davası*, 29 Kasım 1960'da başladı ve toplam altı duruşma sonunda 26 Aralık 1960'da bitti. *Radyo Davası*, ana dava niteliğindeki 1960/1 esas numaralı

¹⁵⁸ Aydemir, *Menderes'in Dramı*, s.252.

¹⁵⁹ Turan, *Türk Devrim Tarihi*, s.70.

¹⁶⁰ Angın, s.209.

Anayasa'yı İhlal Davası ile birleştirildi ve Yassıada'daki öteki yargılamalarla birlikte 15 Eylül 1961'de karara bağlandı.

3.1.1. Radyo Davası Sanıkları

Radyo Davası sanıkları, özellikle 1957-1960 yılları arasında devlet radyosunu parti propagandası amacıyla kullanmak, muhalefete radyodan hakaret etmek, iktidar yanlısı gazete makalelerini radyodan aynen yayınlamak, *Vatan Cephesi*'ne katılanların listelerini radyodan okutmak, DP Meclis Grubu toplantılarını radyodan ilan etmek, yasal olarak muhalefete tanınan radyodan konuşma hakkını ortadan kaldırmak, seçimde oy verme işlemi sürerken seçim sonuçlarını DP lehine radyodan açıklamakla suçlandı¹⁶¹. Radyo Davası'nda sanık olarak sekizi siyasetçi, biri bürokrat dokuz kişi yargılandı. Sanıklar şöyleydi:

Başbakan, DP İstanbul Milletvekili Adnan Menderes; Dışişleri Bakanı, DP Çanakkale Milletvekili Fatin Rüştü Zorlu; Eski Devlet Bakanı, DP İstanbul Milletvekili Mükerrerrem Sarol; Eski Devlet Bakanı, DP Çanakkale Milletvekili Emin Kalafat; Adalet Bakanı, DP Ağrı Milletvekili Celal Yardımcı; Eski Basın-Yayın ve Turizm Bakanı, DP Balıkesir Milletvekili Sıtkı Yırcalı; Eski Basın-Yayın ve Turizm Bakanı, DP İzmir Milletvekili Abdullah Aker; Basın-Yayın ve Turizm Bakanı, DP Bursa Milletvekili Haluk Şaman; Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürü, gazeteci Altemur Kılıç.

3.1.2. Radyo Davası Tanıkları

Radyo Davası'nda aralarında tutuklu sanıkların da bulunduğu 22 kişi tanık olarak dinlendi. Mahkemede ifade veren tanıklar şöyleydi:

Emekli Basın-Yayın Genel Müdür Yardımcısı Münir Müneyyet Bekman; Ankara Radyosu spikeri Nadide Köksal; Ankara Radyosu spikeri Ülkü İmset; Anadolu Ajansı Merkez Müdürü Rıza Atilla; Başbakanlık Özel Kalem Dairesi şefi Yurdanur Genya; Dışişleri Bakanlığı Özel Kalem Müdürü Nazif Babaoğlu; Eski Basın-Yayın Daire Müdürü Sabahattin Metya; Basın-Yayın İç Basın Müdürü Fethi Kardeş; Refik Ahmet Sevensil; Anadolu Ajansı muhabiri Veysel Salman; Kudret gazetesi Yazı İşleri

¹⁶¹ Yassıada Kararları C.2. Bölüm Sıra No: 11, Esas No: 960/20 (Cumhuriyet Gazetesi Arşivi) s.1.

Müdürü Adnan Aktan; Havadis gazetesi muhabiri Doğan Toros; Anadolu Ajansı muhabiri Necdet Onur; Eski Ankara Radyosu Müdürü İskender Cenap Ege; DP Milletvekili Remzi Birant; Ankara Radyosu spikeri Hikmet Münir Ebcioğlu; Eski Ankara Radyosu Müdürü Ümit Halit Demirköz; DP Milletvekili, Zafer Gazetesi Başyazarı Burhan Belge; Başbakanlık Müsteşarlığı Özel Kalem Müdürü Mehmet Ceylangil; DP Milletvekili Bahadır Dülger; DP Milletvekili İzzet Akçal; DP Milletvekili Hadi Hüsman.

3.1.3. Radyo Davası Duruşmaları

3.1.3.1. Birinci Duruşma¹⁶²

Radyo Davası, 29 Kasım 1960 yapılan ilk duruşmayla başladı. Duruşmada ağırlıklı olarak *Radyo Gazetesi*'nin yayınları ele alındı. Duruşmada şunlar yaşandı:

Başkan Salim Başol'un yönettiği duruşma, *Radyo Gazetesi*'ni hazırlayan kurul üyelerinin adlarının okunmasıyla başladı. Başbakan Adnan Menderes'e bu listenin doğru olup olmadığı sorulduğunda, Menderes listeyi doğrulayamayacağını, ancak kurul üyelerinin ekonomik, toplumsal, iç ve dış siyasi konularda kendi aralarında iş bölümü yaptıklarını ve aslında iç siyasete ait kısımların da -çok partili bir rejime sahip olunmadığından- gerçekte var olmadığını söyledi. Bunun üzerine Başol, Menderes'e muhalif partiler kurulmasına 1946'da başlandığını hatırlattı.

3.1.3.1.1. Radyo Gazetesi Hakkındaki Savunmalar

Menderes, 1950'ye kadar olan dönemde yayınlanan *Radyo Gazetesi*'nin içeriğinin yüzde 99 oranında iç politikadan oluştuğunu, 1950'den 1954'e kadar olan dönemde de *Radyo Gazetesi*'ni dinlemediğini söyledi. Eski Devlet Bakanı ve DP İstanbul Milletvekili Mükerrer Sarol ise, göreve geldiğinde *Radyo Gazetesi*'nin yalnızca dış haberler verdiğini ve bunun yürürlükteki yasayla çeliştiğini; bu bakımdan programda iç siyasetten de söz edilmesine karar verildiğini söyledi.

¹⁶² Cumhuriyet Gazetesi, 30 Kasım 1960, s.1.

Başkan Başol, Menderes ile Dışışleri Bakanı ve DP Çanakkale Milletvekili Fatin Rüştü Zorlu'nun 1957 seçimlerini takip eden günlerde *Radyo Gazetesi*'nin hazırlanması ile özellikle ilgilendiklerini belirtti. Menderes, o günlerin gereği olarak iktidarı gayrimeşru gösterecek açıklamalara hükümetçe yanıt verebilmek için radyoya bazen notlar verdiğini kabul etti. Zorlu da, üç ay Basın-Yayın Vekilliği yaptığını, *Radyo Gazetesi* ile şahsen ilgilenmediğini ancak, Başbakan notlar verdiğinde yanında bulunduğunu belirtti. Ardından radyonun bir devlet işi olduğunu, hükümetin radyoya notlar vermesinin doğal olduğunu ve yaptıklarının suç olmadığını savundu. Menderes bunlara ek olarak, DP Milletvekili ve Zafer Gazetesi Başyazarı Burhan Belge'ye kimi zaman yönerge, kimi zaman fikir verdiğini, kimi zaman da bizzat *Radyo Gazetesi*'nin metinlerini yazdığını söyledi.

Kararnamede sık sık hükümet ile parti işlerinin birbirine karıştırıldığından söz edildi. Menderes de savunmasında, hükümet ile parti işlerinin karıştığı kabul etti. Belge'nin bile kimi *Radyo Gazetesi* yayınlarını sert bulduğundan, Cumhuriyet ve Yeni Sabah gazetelerinin aleyhinde çok sert yayınlar yapıldığından söz edildiğinde, Menderes, gerginleşen siyasal havanın yarattığı bir ortamda, her iki gazete için de birer yayın yapıldığını savundu; iddia edildiği gibi *Radyo Gazetesi*'nde *alçaklar* ve *namussuzlar* gibi hakaretleri duymadığını söyledi. Menderes, radyoda yayınlanan *Muhalefete ve İnönü'ye Cevaplar* programıyla ilgili olarak da, programın hükümetin çalışmalarına karşı yapılan eleştiri ve saldırılara karşı bir savunma işlevi gördüğünü belirtti.

Eski Devlet Bakanı ve DP Çanakkale milletvekili Emin Kalafat ise, Basın-Yayın'la ilgili Devlet Bakanı olduğu dönemde, *Radyo Gazetesi* için kimseye bir emir vermediğini, o dönemde siyasi partiler arasında karşılıklı bir saygının bulunduğunu anlattı.

DP iktidarının son Basın-Yayın Bakanı ve DP Bursa milletvekili Haluk Şaman sanık olarak çağrıldığında, Basın-Yayın Bakanlığı'nın bir ünvandan ibaret olduğunu, *Teşkilat Kanunu*'nun olmadığını, *Söz ve Radyo Gazetesi* işinin Başbakanlıkça düzenlendiğini açıklayıp, kendisinin *Teşkilat Kanunu* tasarısını hazırladığını ve tasarıyı

Başbakanlığa verdiğini ancak, Başbakan'ın Basın-Yayın'ın, Müsteşar aracılığıyla Başbakanlığa bağlı kalmasını istediğini belirtti.

Bunun üzerine Menderes, Şaman ile karşı karşıya gelmekten üzüntü duyduğunu ve Şaman'ın arzu ettiği zaman kendisi ile görüşebileceğini, bu bakımdan Müsteşar ile haber gönderttiği açıklamasını yalanlayıp, kendisinin memnun olmadığı durumlarda herhangi bir uyarıda bulunmadığını yineledi.

Şaman ise, ortada bir vekaletin olduğunu, ancak vekilin ödeme amiri olmadığını, ödeme amirinin Başbakan olduğunu vurguladı. Menderes ise, bu açıklamaya, vekalet altında gelişen olaylardan vekillerin sorumlu olması gerektiği biçiminde karşı çıktı.

Başkan, hangi sanığın ne gibi işlerden sorumlu olabileceğini sorduğunda Menderes, *Radyo Gazetesi*'ndeki konuşmaları çoğu kez sanık olan arkadaşlarıyla birlikte dinlediklerini ve hiçbirinin itiraz etmediğini, bütün gelişmelerde hepsi ile yüzde yüz hemfikir olduklarını iddia etti.

Bunun üzerine sanıklardan Sarol, kendisinin Başbakan ve hükümetten hiçbir yönerge almadığını, vekillik zamanına ait her türlü sorumluluğu taşımaya hazır olduğunu söyledi. Kalafat da Başbakan'ın herhangi bir yönerge verdiğini hatırlamadığını, oluşturulan kurulun kendi kendine çalıştığını belirtti.

Adalet Bakanı ve DP Ağrı milletvekili Celal Yardımcı, dosyayı incelemeyeceğini, Yüksek Soruşturma Kurulu'nun kendisini duruşmaya getirme nedenini anlamadığını ancak çalıştığı dönem boyunca Başbakan'ın herhangi bir karışmasının olmadığını dile getirdi.

Eski Basın-Yayın ve Turizm Bakanı ve DP Balıkesir milletvekili Sıtkı Yırcalı da kendi döneminde Başbakan'ın doğrudan radyo ile ilgilenmediğini, kendisine de hiçbir biçimde karışmadığını belirtti ve bu işte cezai bir sorumluluğun değil sadece siyasi sorumluluğun söz konusu olduğuna değindi.

DP Bursa milletvekili ve eski Basın-Yayın ve Turizm Bakanlarından Abdullah Aker ise *Radyo Gazetesi* programlarının hiçbirinin kendisi tarafından yazılmadığını ve

tanıkların da belirttikleri gibi, bütün emirlerin DP Aydın millervekili Namık Gedik tarafından verildiğini söyledi ve bazı emirlerin Başbakan tarafından da verilmiş olabileceğine inandığını öne sürdü.

Sanıkların ifadeleri üzerine Başkan, Menderes'ten Aker'in açıklamalarını yanıtlamasını istedi. Menderes ise yanıt olarak, kendisinin yönerge vermediğini ancak Aker'in de bu konuda tek satır yazı yazmadığını doğruladı.

Sorgulama bittikten sonra avukatlar son soruşturmanın açılması hakkındaki kararnameye itirazda bulundu; savcı, avukatların iddialarının yersiz olduğunu, eğer kararnamedeki suçların niteliğinde değişiklik yapılacaksa, buna Divan'ın karar verebileceğini ileri sürdüler. Bu gelişmeler üzerine Başkan, ara kararını bildirdi ve karara göre avukatlar tarafından ileri sürülen konuların olabileceğinin akla gelmediğini, reddedilerek tanıkların dinleneceğini ifade etti.

İlk olarak Basın-Yayın Genel Müdür Yardımcılığı'ndan emekliye sevk edilen Münir Müneyyet Bekman salona alındı ve *Radyo Gazetesi*'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulduğunu, 1954'e kadar iç politikadan bahsedilmediğini ancak Sarol'un Basın-Yayın'dan sorumlu Devlet Bakanı olmasından sonra iç politika olaylarına önem verildiğini belirtti. Bekman ayrıca, *Radyo Gazetesi*'ni hazırlamak için üç kişilik bir kurul oluşturulduğunu, Başbakan'ın kendilerini çağırdığı haberini aldıktan sonra Ankara'dan İstanbul'a gittiklerini, kendilerine notlar verildiğini ve Gedik'in yazıyı okuduktan sonra bazı yerlerini düzelttirerek ağırlaştırdığını iddia etti. Bu arada Menderes'ten de yazıları yumuşattıklarına dair uyarı aldıklarını iddia etti ve Menderes'in muhalefet hızla ilerlerken, onların atılımlarına karşılık kendilerinin daha güçlü bir karşılık vermeleri gerektiğini, iktidarın kendilerinde olduğunu söylediğini öne sürdü.

3.1.3.1.2. Demokrasi Tartışması

Başkan Sarol 1949'a kadar, DP muhalefetteyken sürekli olarak radyoda eşitlik istendiğine; sonrasında, muhalefete 15'er dakikadan dört kez konuşma hakkı verildiğine; DP'nin iktidara geldikten sonra muhalefetin o hakkını da kaldırdığına değindi. Menderes ise DP'nin 1946'da yaptığı muhalefet biçimiyle, CHP'nin 1954'te

yaptığı muhalefet biçiminin çok farklı olduğunu savunmasına karşılık Başkan Başol, herkesin o dönemleri yaşayarak bildiğinin ve o derece ağır konuşmalar olmadığını; ayrıca olsa bile bu hakkı tümüyle kaldırmanın gerekmediğinin altını çizdi. Menderes ise bu uygulamanın kendi kararı olmadığını, içinde muhalefetin de bulunduğu bir meclisin kararı olduğunu savundu.

Başkan Sarol'un gelişen olaylar sonucunda yedi yıllık bir dönem sonunda demokrasinin gereklerinden geri gidildiğini söylemesi üzerine Menderes, olayın gerçekliğinden sapmış olduğu ve yaşanan deneyimler sonucunda zaman zaman demokrasi sürecinde ileri ya da geri götüren kararların alındığını ancak yine de demokratik ilkelerden geri adım atılmadığını savundu.

Menderes'in bu yanıtına karşılık Başkan Sarol, *Emekli Sandığı Kanunu*'nun 39. maddesini eleştirdi. Menderes ise 39. maddedeki bu genişlemeyi, ülkenin daha birçok değişimlerden geçeceği öngörüsüyle savundu. Ardından kendi dönemlerinde seçim anlaşmazlıklarını inceleme yetkisinin Meclis'ten alınıp, Yüksek Seçim Kurulu'na (YSK) verildiğini hatırlattı.

Başkan Sarol ise, bu kararın da bağımsızlığının zedelendiğini iddia ederek, 1 Mayıs 1954 tarihinde YSK tarafından Cumhurbaşkanı, Başbakan ve hükümet üyelerinin parti propagandası niteliğindeki konuşmalarının radyoda yasaklanması ile ilgili kararın uygulanmadığı savunması ile Menderes'in savunmasına karşı çıktı.

Menderes ise Başkan'ın bu savunmasını gülerek yanıtlayıp, Meclis'te bütün yapılanların hesabının kendisinden sorulması durumunda hiçbir işin altından kalkamayacağını söyledi. Başkan'ın yanıtı ise uygulamanın Menderes'in başında bulunduğu merkezde gerçekleştiği yönünde oldu.

3.1.3.1.3. 1957 Seçim Sonuçlarının Erken Yayını

Kararnamenin okunmasına tekrar başlandığı sırada sanık Kalafat'ın avukatı, Yüksek Soruşturma Kurulu kararnamesinin geçersiz ve eksik olduğunu iddia etti. Başkan, avukatın Polis Okulu'nda Ceza Hukuku okuttuğunu, bu bakımdan iddiasının uygun olmadığını söyledi. Kararnamede ayrıca, 1957 seçimlerinde seçim sandıkları

kapatılmadan önce radyoda yayın yapıldığı ve bunun üzerine CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün Zorlu ile bir telefon konuşması yaptığı belirtildi.

Zorlu, hükümet olarak seçimler bitmeden sonuçların ilan edilmesine karar verdiklerini ifade etti ve İnönü ile aralarında geçen konuşmayı aktarırken, *sayın İnönü* ifadesini kullanması gülüşmelere neden oldu. Zorlu'nun gülüşmelere yanıtı ise İnönü'ye her zaman için *sayın* ifadesi ile hitap ettiği yönünde oldu.

Zorlu ayrıca, seçimlerde radyonun yayın yapmasını doğru bulduğunu dile getirirken, Amerika'daki yapılan son seçimlerde, sabahın erken saatlerinde yayına başladığını hatırlatıp, bu yayınların seçim sonuçlarına etki etmeyeceğini iddia etti.

3.1.3.1.4. Altemur Kılıç'ın Savunması

Eski Basın-Yayın Genel Müdürü Altemur Kılıç ise radyo yayınları ile ilgili açıklamasında, iç politika ile ilgili *Radyo Gazetesi* program metinlerinin Başbakanlık tarafından hazırlandığını ve bu metinlerin kendilerine gösterilmeden radyoya gönderildiğini öne sürdü. Bunun üzerine Menderes, bu durum ile ilgili kendilerine herhangi bir şikayetin gelmediğini, konuyla ilgili uyarılmadıklarını söyledi. Ayrıca, rahatsızlık yaratan bir durumda, radyo yetkililerinin görevden ayrılmak için kendisinden izin isteyebilecek durumda olmalarına karşın, böyle bir istekte bulunmadıklarını sözlerine ekledi. Başkan ise bu açıklamaya karşılık olarak, Kılıç'ın görevden çekilmesi durumunda hiçbir şeyin değişmeyeceğini ve yerine gelenlerle aynı durumun süreceğini savundu.

3.1.3.1.5. Vatan Cephesi Yayınları

Sıra, *Vatan Cephesi*'ne katılanlar ve muhalefet partilerinden istifa edenlere ait radyo yayınlarına geldiğinde, kararnameye göre *Vatan Cephesi* yayınları için radyolarda 10 milyon 606 bin 954 lira 75 kuruş tutarına karşılık yayın yapıldığı belirtildi. Başkan Başol ayrıca Menderes'e, *Vatan Cephesi*'nin ne anlama geldiğini sordu. Menderes ise, Balıkesir'de yaptığı bir konuşmanın ardından birçok yurttaşın DP'ye katıldığını belirterek, *Vatan Cephesi*'nin bir tanımdan öteye geçmediğini iddia etti.

Başkan, Menderes'ten, kimi yurttaşları *Vatan Cephesi* biçiminde nitelerken, muhalefete *Düşman Cephesi* ve *haçlılar* yakıştırmalarında bulunmasını, ayrıca devlet radyosunda *Vatan Cephesi* yayınlarının yapılıp yapılmadığını açıklamasını istedi. Menderes ise bu suçlamaya, *haçlılar* sözcüğünü kullanmadığı; muhalefetin bütün ulusun iktidara yüz çevirdiği söylentilerini yayması üzerine dengeyi korumak ve siyasi iktidarı sağlamak için devlet radyosunda bu yayınların yapıldığı biçiminde karşılık verdi. Ayrıca kendisinin yayınların sıklığı ile ilgili herhangi bir emir vermediğini, sadece gelen telgraflardan örnekler verilmesini istediğini sözlerine ekledi. Başkan'ın bu açıklamanın ardından Menderes'e, tüm bu uygulamaların sonucunda siyasi iktidarı sağlayıp sağlayamadığını sorması ise gülüşmelere neden oldu.

Sorulan bir soruya karşılık tanıklardan biri, Kılıç'ın, *Vatan Cephesi* yayınlarına son derece karşı olduğunu, hatta *Vatan Cephesi*'ne katılımları radyoda okutmamak için çok çalıştığını, bu yayınların radyoda ölü bir saate alınmasını sağladığını ve bir süre sonra da görevinden istifa ettiğini söyledi. Söz alan Menderes, Kılıç'ın kendisiyle böyle bir savaşıma girişmediğini belirtti. Kılıç'ın avukatı ise Başbakan'ın radyoyu özel telefonu gibi kullandığını iddia etti.

Ankara Radyosu spikerlerinden Ülkü İmset konuyla ilgili, *Vatan Cephesi* listelerinde bazen tekrarların olduğunu doğrularken, Aker de Kılıç'ın *Vatan Cephesi* telgraflarından şikayetçi olduğunu bildiğini açıkladı.

Şaman ise Londra uçak kazasından sonra Server Somuncuoğlu ölünce, 48 saat süreyle Basın-Yayın Vekaleti Vekilliği yaptığını, ilk iş olarak *Vatan Cephesi*'ne katılma yayınlarını kaldırttığını, kendisinden sonra gelen Aker'in de birkaç gün bu katılımları okutmadığını ancak, daha sonra yukarıdan gelen bir emirle yeniden okunmaya başlandığını belirtti.

Başkan'ın, *Vatan Cephesi*'ne katılım yayınlarının kaldırıldığında Menderes'e haber verilip verilmediği sorulduğunda ise Şaman, Menderes Londra'da hastanede tedavi gördüğünden kendisine haber veremediği yanıtını verdi*.

* 30 Kasım 1960'da Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan haberin tamamı için, bakınız EK 2.

3.1.3.2. İkinci Duruşma¹⁶³

Tanıkların dinlenmesinin ardından başlanan *Radyo Davası*'nın ikinci duruşması 5 Aralık 1960'da yapıldı. Duruşmada 1957 seçiminde, sandıklar kapanmadan seçim sonuçlarının DP lehine yorumlanarak radyodan açıklanması, *Radyo Gazetesi*'nden *Vatan Cephesi*'ne katılım haberlerinin verilmesi gibi konuların üzerinde duruldu. Duruşmada şunlar yaşandı:

3.1.3.2.1. Radyo Gazetesi ve Vatan Cephesi

Oturuma Anadolu Ajansı Merkez Müdürü Rıza Atilla'nın dinlenmesiyle başlandı. *Vatan Cephesi* yayınlarına değinen Atilla, ilk olarak 1958'de çeşitli DP'ye katılım telgraflarının ajansa geldiğini, bültenlere alındıktan sonra okunması için radyoya gönderildiğini, daha sonraları Başbakanlık'tan kurye ile listelerin gönderilmesine başlandığını söyledi.

Atilla, Londra uçak kazasını takip eden 5-10 gün içinde *Vatan Cephesi* ile ilgili yayın yapılmadığını, ancak sonra Basın-Yayın Vekaleti'ne atanan Abdullah Aker'in Özel Kalem Müdürü'nün uyarısı üzerine yeniden başladığını belirtti. Atilla'nın, radyo yayınlarındaki hatalara dikkat çekmesinin üzerine Başbakan Adnan Menderes söz aldı ve tanığın gülünç tarafları anlattığını, bazı yanlışlıkların meydana geldiğini, kurallara uymayan durumlar varsa dava sırasında bile soruşturulabileceğini ifade ederek iddiaları yanıtladı. Menderes ayrıca *Vatan Cephesi* yayınlarının yüzde 95'inin doğru olduğunu savundu.

Geçen duruşmada, Menderes'in *haçlılar* benzetmesini kullanmadığına ilişkin açıklamasının gerçeği yansıtmadığını savunan Başkan Salim Başol, kanıt olarak Zafer gazetesini kendisine gösterdiğinde Menderes, bu tür yayınların deneyimsiz kişiler tarafından yapıldığını ve asla kendisinin böyle bir söz söylemediğini yineledi.

Daha sonra Basın-Yayın Daire Müdürlerinden, Bakanlık emrine alınmış olan Sabahattin Metya'nın dinlenmesine geçildi. Bir dönem *Radyo Gazetesi*'ni hazırlayan kurulun içinde olan Metya, kimi zamanlar *Radyo Gazetesi*'nde vekillerin

¹⁶³ Cumhuriyet Gazetesi, 6 Aralık 1960, s.1.

konuşmalarının, kimi zamanlar da Zafer ve Havadis gazetelerinin başyazılarının okunduğunu açıkladı.

Basın-Yayın İç Basın Müdürü Fethi Kardeş ise, *Radyo Gazetesi*'ni hazırlayan kurulda kendisinin de bulunduğunu doğruladı. Kardeş ayrıca, 1957 seçimlerinin ardından polemik niteliğindeki *Radyo Gazetesi* programlarının yazıldığını, Başbakanlık'tan verilen yönergeleri Burhan Belge'nin aldığını anlattı ve özellikle son aylarda durumun çok değiştiğini, hazırlanan *Radyo Gazetesi* programlarının Menderes'e götürüldüğünü, birçok kısımlarının değiştirildiğini, cümlelerin ağırlaştırıldığını, çeşitli yerlerden çeşitli kişiler tarafından metne eklemeler yapıldığını ve bu nedenlerden dolayı *Radyo Gazetesi*'nin, yaklaşık yarım saat gecikmeli başladığına dikkat çekti.

Kardeş, Altemur Kılıç hakkında ise, kendisinin Amerika'dan hayaller içinde geldiğini, radyo yayınlarını düzeltmek için uğraştığını ancak bunda başarılı olamadığını, yalnız *Vatan Cephesi* yayınlarını ölü bir saate almayı başardığını yineledi.

Ardından söz alan Başbakanlık Müsteşar Muavini Muslih Ser, iç siyasetin sertleştiği dönemlerde Menderes'in, *en iyi savunma saldırıdır* ilkesiyle hareket ederek *Radyo Gazetesi*'ni partizanca yayına alet ettiğini, zaman zaman yazdırarak, zaman zaman da yönergelerle radyo yayınlarının hazırlıklarına karıştığını, kimi zaman da Gedik'in bu konuda Başbakan'a mal ederek ilgililere emirler verdiğini öne sürdü.

Bu açıklamalar üzerine Menderes, *Radyo Gazetesi* ile sürekli olarak ilgilenmediğini, kendisinin seyrek yazı yazdığını, muhalefette olan bir partinin sakince varlığını sürdürdüğünü, ancak iktidara geldikten sonra yapılan saldırıların yüzde 90'ının hükümete yönelik olduğunun altını çizdi. Bu nedenle muhalefete bazı yanıtların radyo aracılığıyla verilebileceğini savundu.

Dinlenen tanıklardan Refik Ahmet Sevengil ise, bu konuda sanıklar hakkında şiddetli suçlamalarda bulunurken, Kılıç'ın bu yayınlardan memnun olmadığını söylediğini duyduğunu, fakat konuyla ilgili herhangi bir olaya tanık olmadığını söyledi.

Mükerrem Sarol ise, grupta Kılıç hakkında şikayetlerin olduğunu belirtip, kendisini hırçın hareketlerde bulunmakla suçladı. Sarol ayrıca Başbakan'ın, *Vatan*

Cephesi yayınlarının düşmanlığı ortadan kaldıracağına inandığını belirtti. DP milletvekili Remzi Birant da, DP'ye katılanların adlarını kapsayan listelerin kendisine geldiğini ve bu listelere paraf atarak gönderdiğini doğruladı.

Radyo Gazetesi'ni sunan Hikmet Münir Ebcioğlu ifadesinde, 1942 yılında radyoya girdiğini, 1954'ten sonra, Sarol'un Basın-Yayın işlerini yürüten Devlet Bakanı olmasından sonra *Radyo Gazetesi* yayınının iç politikaya yöneldiğinden söz etti.

Tanıklardan Belge açıklamasında, *Radyo Gazetesi*'ni hazırladığını, Menderes'in yönergelerini aldığını, kimi sert yayınların bir nedeni olduğunu ve bu yayınların sürekli devam etmediğini belirtti. Başkan ise, siyasi havanın gergin olmasının radyonun DP emrinde kullanılmasını hoş görmek için neden olmadığını, DP'nin elinde de gazeteler bulunduğunu söyledi. Belge'nin yanıtı ise kendi gazetelerinin diğerlerinden daha yüksek tirajlı olduğu yönündeydi. Bunlara ek olarak Belge, radyoda sövmediğini, küfür etmediğini; *Radyo Gazetesi*'ni hazırlayan kurul üyeleri gibi günde 25 lira ücret aldığını söyledi.

Bu sırada Başsavcı Altay Ömer Egesel, bir tomar kağıt gösterip, bunların *Yeşilhisar olayları* ile ilgili olarak Belge tarafından radyodan okunan küfürname olduğunu söyledi. Belge, yazının kendisine ait olduğunu yalanlayınca, Başsavcı Egesel bazı örnekler verdi. Bunlardan birisinde, *vatansızca ve haince kötölemesi* ve *ne derece alçakça, ahlaksızca, namussuzca* ifadelerinin yer aldığına dikkat çeken Başsavcı Egesel'e, Belge'nin yanıtı, bunları kendisinin mi yazdığını yoksa kendisine Menderes'in mi yazdırdığını anımsayamadığı yönünde oldu. Menderes ise bu yazıların, anonim olarak Belge ile kaleme alındığını kabul etti.

Duruşmada ayrıca Başbakanlık Müsteşarlığı Özel Kalem Müdürü Mehmet Ceylangil ile birlikte 13 tanığın ifadeleri alındı. Başsavcı, Yassıada'da tutuklu bulunan DP milletvekilleri Bahadır Dülger, İzzet Akçal ve Hadi Hüsmen'in da dinlenmelerini istedi.

Dülger, *Radyo Gazetesi* ile ilgilendiği dönemde muhalefete saldıran yayınlar yapılmadığını, dış politika gibi iç politikayı ilgilendiren yorumlarda bulunulduğunu bildirirken, milletvekillerinden Akçal, bu yayınları her yurttaş gibi radyodan dinlediğini,

birkaç kez de Bakanlığı sırasında, radyoda yayınlanmadan önce Menderes'in yanında metnin okunduğunu bildiğini söyledi.

Başkan Başol, Dölger ve Akçal'a, kendi yasa anlayışlarına göre, bu tür yayınların devlet radyosunun tarafsızlığına etki edip etmediğini sorduğunda Dölger, yapılanların bir zorunluluk sonucu olabileceğini ve gerçekten ölçünün kaçırılmış olduğunu doğruladı. Akçal ise radyonun bu biçimde kullanılması yolunda verilmiş bir hükümet kararı olmadığını söyledi. Son tanık Hüsman da, *Radyo Gazetesi*'ni Menderes ile Belge'nin birlikte hazırladıklarını gördüğünü doğruladı.

3.1.3.2.2. Yüksek Seçim Kurulu'nun Uyarısı

Eski Ankara Radyosu Müdürü İskender Cenap Ege, 1957 seçimlerinin yapıldığı gün, saat 14.30'dan itibaren sonuçların yayınlanmasına başlandığını iddia ederken, Genel Müdür Yardımcısı Münir Müneyyet Bekman'ın da bu konuda, Zorlu'dan aldığı emri kendilerine iletteğini savundu; Fatin Rüştü Zorlu da Ege'nin sözlerini onayladı.

Başbakanlık Özel Kalem Dairesi şeflerinden Yurdanur Genya'nın üçüncü dinlenmesinden sonra Zorlu'nun Özel Kalem Müdürlerinden Nazif Babaoğlu, Zorlu'nun seçim günü sonuçların radyo ile yayınının hükümetçe karar altına alındığını kendisine söylediğini, Bekman bunun kurallara uymadığını belirttiği halde, Zorlu'nun bu konuda ısrar ettiğini açıkladı.

Genya açıklamasında, saat 15.30-16.00 sıralarında sonuçlar açıklanırken, YSK Başkanlığı'ndan zimmetle gönderilen bir yazının geldiğine, bu yazıda radyo yayınının durdurulmasının istendiğine fakat süre kazanmak için yazının mühürsüz olduğu gerekçesiyle geri çevrildiğine dikkat çekerken, İsmet İnönü ve CHP milletvekili Karamanoğlu'ndan da yayının durdurulması için yıldırım telgraflarının geldiğine ve yayının ancak 17.05'te durdurulabildiğine değindi.

Genya ayrıca, seçim haberleri oluşturulurken, toplanan seçim haberlerinin Zorlu'ya götürüldüğünü ve DP'nin kazandığı yerlerin Zorlu tarafından işaret edilerek en

başta okunduklarını belirtirken, sonuçlarda herhangi bir oynamanın yapılmadığını söyledi.

Bu açıklamalar üzerine Zorlu kendisinin İnönü ile saat 13:30'da telefonda görüştüğünü ve İnönü'ye bu telefon konuşması sırasında YSK'ya başvurmaları gerektiğini söylediğini, kendisinin Kurul'dan gelen yazının geri gönderildiğinden ise haberinin olmadığını iddia etti.

Kardeş ise, Zorlu'nun emri üzerine Radyoevi'nde hazırlanan özel bir odadan seçim sonuçlarını Zorlu'nun Özel Kaleminden telefonla aldığını doğrulamasına karşın, daha sonra Londra uçak kazasının soruşturulmaması nedeniyle o gün radyoda verilemediğini belirtti.

Başkanlık Divanı'nın, Kılıç'ın serbest bırakılmasıyla ilgili isteklerin bundan sonraki oturumda bildirileceğini açıklamasıyla duruşma sona erdi*.

3.1.3.3. Üçüncü Duruşma¹⁶⁴

8 Aralık 1960'da gerçekleşen üçüncü duruşmada, mahkemeye sanıkların radyo yönetimine karıştıklarına ilişkin bazı belgeler sunuldu. Başsavcı Altay Ömer Egesel, esas hakkındaki değerlendirmesini okudu ve sanıkların cezalandırılmasını istedi. Duruşmada şunlar yaşandı:

3.1.3.3.1. Divan'a Gönderilen Mektuplar

Oturum, avukatlar Kemal Yılmaz ve Selahaddin Hakkı Esatoğlu'nun Yüksek Adalet Divanı'na gönderdiği iki mektubun okunmasıyla başladı. Yılmaz tarafından radyonun partizanca yayını ile ilgili olarak gönderilen birinci mektup, sadece iki radyo bülteninde muhaliflere 31 kez küfredildiğini belgeler nitelikteydi. Esatoğlu tarafından gönderilen ikinci mektupta ise, Başbakan Adnan Menderes'in Trakya ve İskenderun gezilerinde muhalefeti *haçlılar* ve *Düşman Cephesi* olarak nitelediği iddia edilirken, radyodaki partizanca yayımından örnekler verilmekteydi.

* 6 Aralık 1960'da Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan haberin tamamı için, bakınız EK 3.

¹⁶⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 9 Aralık 1960, s.1.

Ardından, İstanbul Radyosu yöneticilerince Başsavcı Egesel'e gönderilen bir mektup okundu. Mektupta İstanbul Radyosu'nun önceleri partizanca yayın yapmadığı, sonradan Ankara Radyosu'nun canlı yayınlarına başladığı ve Menderes'in İstanbul'da bulunduğu dönemlerde, *Radyo Gazetesi*'ni Park Otel'de hazırlattığı bildirilmekteydi. Mektupta ayrıca muhalif gazete ve dergilerin reklamlarının radyoda yapılmadığı, hatta Mükerrer Sarol'un, parası önceden ödenen ve onaylanan ilanların yayınlanmasına dahi engel olduğu iddia edildi.

Bu mektubun okunmasından sonra Menderes'e, konuyla ilgili değerlendirilmesi soruldu. Menderes, belirli kişilerin değil, yapılan propagandalar hedef alınarak yayınların yapıldığını ifade edip, okunan son mektupla ilgili olarak bir şey bilmediğini söyledi. Mektupların okunmasının ardından söz alan Fatin Rüştü Zorlu'nun, Meclis'te radyo ile ilgili yapılan görüşmelerin tutanaklarının getirilmesi yönündeki isteği ise kabul edildi.

3.1.3.3.2. Başsavcı Egesel'in İddiaları

Başsavcı Egesel, davayla ilgili yaptığı konuşmada, devlet radyosunun bir DP organı haline getirildiğini, bir kişi ya da grup diktatörlüğü kurulmaya çalışıldığını belirtti. Davanın evrelerinde de radyonun çeşitli politikacılar elinde ne hale geldiğini gördüğünden bahseden Başsavcı, DP yöneticilerinin muhalefetteyken radyodan yaptıkları yakınmalardan örnekler verdi. Mussolini İtalya'sında da radyonun aynı biçimde kullanıldığı ancak Mussolini'nin, Yassıada'da yargılanan sanıklar gibi demokratlığında ısrar etmediğini kaydeden Başsavcı, Cumhurbaşkanı Bayar'ın muhalefet lideriyken radyo için yaptığı konuşmalara da değindi.

Başsavcı ayrıca Menderes'i, *gözü dönmüş politikacı* olarak nitelendirdiği konuşmasında, Başbakan'ın radyoda küfürden başka bir konuşma bilmediğini ve böyle utanmaz bir insanın bir daha dünyaya gelmemesini dilediğini söyledi. *Vatan Cephesi* yayınlarından da bahseden Başsavcı Egesel, dört yılda bir seçim zamanı muhalefet için radyoda 10 dakikalık konuşma hakkının bir yasayla nasıl kaldırıldığını anlattı.

Meclis'te Bugün programını hazırlayan Fethi Kardeş'e de çatan Başsavcı Egesel, bu yayınlarda yalnız DP milletvekillerinin konuşmalarının okunduğunu,

muhalefet milletvekillerinden söz bile edilmediğini belirtirken, Server Somuncuoğlu ve Namık Gedik'in vefatlarıyla sorumluluktan kurtulduklarını konuşmasına ekledi.

Başsavcı, Menderes hakkında TCK'nın 142/2 maddesi, Basın-Yayın ve Turizm işleriyle ilgilenen yedi Bakan hakkında da TCK'nın 64'üncü maddesi ile 142/2 maddelerinin uygulanması gerektiğini savundu. Başsavcı ayrıca, Kılıç'ın aklanmasını ve salıverilmesini istedi, ancak bu istek, Yüksek Adalet Divanı'nca reddedildi*.

3.1.3.4. Dördüncü Duruşma¹⁶⁵

Sanıkların haklarındaki iddialara yanıt verdikleri dördüncü duruşma, 15 Aralık 1960'da yapıldı. Duruşmada şunlar yaşandı:

Başkan Salim Başol, duruşmanın başında Adnan Menderes'in muhalefete, *haçlı* benzetmesini yapmadığını ısrarla savunduğunu, ancak Meclis tutanaklarına bakıldığında kendisinin muhalefete *haçlılar gibi* benzetmesinde bulunduğunu belirtti. Menderes ise *haçlı* ile *haçlılar gibi* tanımları arasında fark olduğunu savundu.

Duruşmanın devamında savunmalara geçildi. İlk olarak Menderes'in avukatı Burhan Apaydın uzun bir savunma yaptı. Savunmasında özellikle Başsavcı Egesel'i suçlayan Apaydın, İsmet İnönü'nün 1950 yılından üç ay sonra iktidarı eleştirmeye başladığını; kendisinin eleştirilerinde *DP* tanımını değil, *iktidar* tanımını kullandığını, onun için de kendisine *DP*'nin değil, iktidarın radyosundan cevap verildiğini söyledi. Apaydın ayrıca askeri müdahalenin, partiler arasındaki uyuşmazlığı gidermek için yapıldığını iddia edip, müvekkilinin aklanmasını istedi. Başkan Başol'un bu savunmaya yanıtı ise, askeri müdahalenin, kardeş kavgasını önlemeye ve zorbalığa karşı yapıldığı yönünde oldu.

Menderes'in ikinci avukatı Talat Asal da radyo konusunda iktidarın, önceki hükümetler gibi kendi yetkisini kullandığını, ancak bu gibi uygulamaların artık sürmemesi gerektiğini söyledi.

* 9 Aralık 1960'da Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan haberin tamamı için, bakınız EK 4.

¹⁶⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 16 Aralık 1960, s.1.

Fatin Rüştü Zorlu'nun avukatı Ertuğrul Akça, müvekkilinin Basın ve Yayın Bakanlığı'na denk gelen 1957 seçim sonuçlarının saat 14:00'dan itibaren duyurulmasına değindi. Amerikan seçimlerinden örnekler veren Akça, Amerika'da seçim sonuçlarının aynı gün sabahtan başlayarak bölüm bölüm yayınlandığını ifade ederek müvekkiline, TCK'nın hiçbir maddesinin uygulanamayacağını bildirdi.

Bakan Zorlu'nun diğer avukatı Orhan Cemal Fersoy ise, savunmasında 1957 seçiminde saat 17.00'dan önce yapılan yayının tarafsız olduğunda ısrar etti ve çeşitli bölgelerde CHP'nin ön planda olduğu yayınların da yapıldığını ifade etti.

Ardından Mükerrerem Sarol ve Emin Kalafat'ın avukatları savunmalarını yaptılar. Kalafat'ın avukatı, iddia makamında bulunan savcıların Yüksek Soruşturma Kurulu'nda ifade aldıklarını ve bu nedenle yöntem bakımından bu davaya çıkamayacaklarını belirtti.

Avukatların savunmalarından sonra Başkan Başol, *Usûl Kanunu*'na göre Yüksek Soruşturma Kurulu'nda yargıç durumunda olduğunu, bu bakımdan Yüksek Adalet Divanı'nda savcılık makamında bulunmalarının aykırı olmadığını savundu.

Daha sonra sanık Celal Yardımcı'nın avukatı Mesude Varol söz aldı ve uzun süren savunmasında, eğer Menderes bilinçli bir suç işlemişse, bununla kendilerinin bir ilgisinin olmadığını altını çizdi. Varol sözlerini, "Kararlarınız ulusal bir destan olsun" biçiminde bitirdi.

Sıtkı Yırcalı ve Abdullah Aker'in savunmalarını birlikte yapan avukat Güral, müvekkillerinin son dönemde dahi, DP içinde muhalefet ettiklerini belirterek aklanmalarını istedi. Yırcalı'nın diğer avukatı Kemal Yörükoğlu ise, o dönemin gazete kupürlerini okuyarak Yırcalı'nın tutumunu açıkladı ve müvekkilinin aklanmasını istedi. Aker'in avukatlarından Mesut Selen de, uzun bir savunmanın ardından müvekkilinin aklanmasını istedi.

Haluk Şaman'ın avukatı Mahmut Eren ise, Menderes'in bütün yetkileri kendi üzerine aldığını, bu nedenle yetkinin olmadığı yerde sorumluluğun da olamayacağını belirtip vekilinin suç işlemediğini savundu ve Şaman'ın diğer avukatı olan Hüsamettin

Cindoruk'un, sabah tutuklandığını ve bu bakımdan savunmasını yazılı olarak Divan'a sunacağını bildirdi.

Altemur Kılıç'ın avukatı Doğan Akman ise, müvekkilinin herhangi bir suça ortaklık etmediğini, iddia makamının da haklarında aklanma istediğini, bu nedenle de bu isteğe uyulması gerektiğini dile getirdi*.

3.1.3.5. Beşinci Duruşma¹⁶⁶

19 Aralık 1960'da gerçekleştirilen *Radyo Davası*'nın beşinci duruşmasında, sanıkların savunmalarına devam edildi. Adnan Menderes yaptığı savunmada, hakkındaki iddiaları reddederek muhalefetin tutumunu suçladı ve *Radyo Davası*'nı siyasi bir dava olarak tanımladı. Duruşmada şunlar yaşandı:

Oturum açıldığı sırada söz alan Menderes'in avukatı Burhan Apaydın, Milli Birlik Komitesi'nin davacı değil hakem durumunda olduğunu ve İsmet İnönü'nün, 27 Mayıs hareketinin sadece iktidara karşı olduğunu ifade eden konuşmasının, tam bir parti davranışı olduğunu belirtti. Müvekkilinin de 27 Mayıs hareketine inandığını söyleyen Apaydın, Başkan Başol'un da bu noktayı aydınlatması gerektiğine değinerek sözlerini noktaladı.

Duruşmanın bu aşamasından sonra sanıklar savunmalarını yapmaya başladı. İlk olarak söz alan Menderes, konuşmasına radyonun demokrasi ve cumhuriyet ilkelerine aykırı olarak devletin tek bir kişi ya da grup tarafından yönetilmesi ve radyonun kullanılarak propaganda yapmakla suçlandıklarını anlatarak başladı. Tek partili dönem ile çok partili dönemi bu açıdan karşılaştırarak, bu davanın siyasi bir dava olduğunu öne sürdü.

Menderes konuşmasını, Türkiye'nin demokrasi tarihini, 1877'den 1918'e kadar ayrıntılı bir biçimde değerlendirerek sürdürdü. Başbakan ayrıca, tek partili ve çok partili dönemlere de değinerek, parti savaşlarından, özgürlüğün sürekliliğini savunmasından söz edip, konuşmasını *Radyo Davası* ve *Vatan Cephesi* konularına dayandırdı. *Vatan*

* 16 Aralık 1960'da Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan haberin tamamı için, bakınız EK 5.

¹⁶⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 20 Aralık 1960, s.1.

Cephesi'nin sadece bir slogan olduğunu belirten Menderes, parti savaşımında daha büyük yitimleri önlemek ve muhalefete, halkın desteğinin arkalarında olduğunu göstermek amacıyla bu yayınların yapıldığını savundu. Radyo yayınlarında söylediklerinin gazetelerde de yazdığını, ağır bir propaganda yapılmadığını ve bu durumda konunun 142. madde ile ilgisi olmadığını iddia etti.

Bu konuşmanın üzerine söz alan Fatin Rüştü Zorlu, 1957 seçimleri sona ermeden yapılan yayınların yasaya aykırı olmadığını altını çizdi ve diktatörlük değil kamuoyunu aydınlatmak için, demokrasi yolunda çalışmalar yaptıklarını belirtti.

Mükerrem Sarol savunmasında, radyo verici makinelerinin onarımından, programlarda halkın beğeni ve isteklerine önem verildiğinden, çalınan müziklerden, piyeslerden ve canlı koro dinletilerinden bahsetti. Sarol ayrıca Menderes'in kendisine yayınlar konusunda karışmadığını ve Başbakan'dan hiçbir emir almadığını belirterek aklanmasını istedi. Celal Yardımcı, Abdullah Aker ve Haluk Şaman konuyla ilgili suçsuzluklarını dile getirirken, Emin Kalafat da bakanlığı sırasında bu konuda uygulama ile ilgili doğrudan ya da dolaylı, hiçbir biçimde ilgilenmediğini ileri sürerek aklanmasını istedi.

Sıtkı Yırcalı ise savunmasında, dünyanın her yerinde iktidarların radyoda kalkınma ile ilgili süslü sözler söylediğini ancak kendisinin bu tür davranışları benimsemediğini belirtti.

Son olarak Altemur Kılıç da kendisinin demokrasiye ve özgürlüğe inandığını, kurumuna siyaseti sokmadığını belirterek, Başsavcı Egesel'in kendisi hakkındaki aklanma isteğine katıldığını söyledi*.

3.1.3.6. Altıncı ve Son Duruşma¹⁶⁷

Radyo Davası'nın 26 Aralık 1960'da yapılan son duruşmasında Yüksek Adalet Divanı kararını açıkladı. Kararda sanıklardan Altemur Kılıç'ın aklanmasına karar verilirken, Adnan Menderes ve Fatin Rüştü Zorlu'nun radyoyu, Anayasa'yı ihlal

* 20 Aralık 1960'da Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan haberin tamamı için, bakınız EK 6.

¹⁶⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 27 Aralık 1960, s.1.

suçunda bilinçli bir araç olarak kullandıkları ve diğer sanıkların durumun farkında oldukları iddiasıyla, 1920/20 esas numaralı *Radyo Davası*’nın 1960/1 esas numaralı *Anayasa’yı İhlal Davası* ile birleştirilmesine oybirliği ile karar verildiği açıklandı*.

3.1.4. Yassıada Duruşmalarında Karar

Başsavcılık, esas hakkındaki görüşünde Altemur Kılıç dışında, *Radyo Davası* sanıklarının Türk Ceza Kanunu’nun (TCK) 64. ve 142/2. maddelerine göre cezalandırılmalarını istedi¹⁶⁸. TCK’nın 64. maddesi 11 Şubat 1937’de yapılan düzenlemeye göre şöyleydi¹⁶⁹:

“Birkaç kişi bir cürüm veya kabahatin icrasına iştirak ettikleri takdirde, fiili irtikap edenlerden veya doğrudan doğruya beraber işlemiş olanlardan her biri o fiile mahsus ceza ile cezalandırılır. Başkalarını cürüm ve kabahat işlemeye azmettirenlere dahi aynı ceza hüküm olunur. Ancak fiili icra edenin onu işlemekte şahsi bir menfaati olduğu sabit olursa azmettiren şahsın cezası, ölüm yerine yirmi dört sene ve müebbet ağır hapis yerine yirmi sene ağır hapistir. Sair cezaların altıda biri indirilir.”

TCK’nın 142/2. maddesi ise DP iktidarının 11 Aralık 1951’de yaptığı düzenlemeye göre şöyleydi¹⁷⁰:

“Cumhuriyetçiliğe aykırı veya demokrasi prensiplerine aykırı olarak devletin tek bir fert veyahut bir zümre tarafından idare edilmesi için her ne suretle olursa olsun propaganda yapan kimse beş yıldan on yıla kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılır.”

Yüksek Adalet Divanı, Yassıada’daki duruşmaların tamamlanmasından sonra kararını 15 Eylül 1961’de açıkladı. Yassıada’da *Radyo Davası*’ndan da yargılanan sanıklar için şu kararlar verildi¹⁷¹:

2 numaralı sanık Adnan Menderes hakkında Anayasa’yı ihlal suçundan oybirliği ile ölüm cezası verilirken; *Radyo Davası* için, “Anayasa’yı ihlal suçunun maddi vakıalarını teşkil etmiştir” kararına varıldı.

* 27 Aralık 1960’da Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan haberin tamamı için, bakınız EK 7.

¹⁶⁸ Yassıada Kararları, s.19.

¹⁶⁹ Kemalettin Alikaşifoğlu, *Son Değişiklikleriyle İçtihatlı ve Notlu TCK*, Ankara: Seçkin Kitabevi, 1988, s.123.

¹⁷⁰ Alikaşifoğlu, s.170.

¹⁷¹ Yassıada Kararları, ss.1-27.

5 numaralı sanık Celal Yardımcı hakkında Anayasa'yı ihlal suçundan müebbet hapis ve ömür boyu kamu hizmetinden mahrumiyet cezası verilirken; *Radyo Davası* için “Anayasa'yı ihlal suçunun maddi vakıasını teşkil etmiştir” ifadesi kullanıldı.

7 numaralı sanık Fatin Rüştü Zorlu hakkında Anayasa'yı ihlal suçundan oybirliği ile ölüm cezası verilirken; *Radyo Davası* için herhangi bir ifade kullanılmadı.

15 numaralı sanık Haluk Şaman hakkında Anayasa'yı ihlal suçundan 10 yıl ağır hapis, cezasını çektikten sonra 3 yıl 4 ay Bursa'da polis nezareti altında bulundurulma ve ömür boyu kamu hizmetinden mahrumiyet cezası verilirken; *Radyo Davası* için “Anayasa'yı ihlal suçunun maddi vakıasını teşkil etmiştir” kararı verildi.

17 numaralı sanık Abdullah Aker hakkında Anayasa'yı ihlal suçundan 5 yıl ağır hapis, cezasını çektikten sonra 1 yıl 8 ay İzmir'de polis nezareti altında bulundurulma ve ömür boyu kamu hizmetinden mahrumiyet cezası verilirken; *Radyo Davası* için “Anayasa'yı ihlal suçunun maddi vakıasını teşkil etmiştir” ifadesi kullanıldı.

97 numaralı sanık Sıtkı Yırcalı hakkında Anayasa'yı ihlal suçundan 4 yıl 2 ay ağır hapis cezası, cezasını çektikten sonra 1 yıl 4 ay 20 gün Balıkesir'de polis nezareti altında bulundurulma ve kamu hizmetinden ömür boyu mahrumiyet cezası verilirken; *Radyo Davası* için herhangi bir ifade kullanılmadı.

125 numaralı sanık Emin Kalafat hakkında Anayasa'yı ihlal suçundan oy çokluğu ile ölüm cezası verilirken; *Radyo Davası* için herhangi bir ifade kullanılmadı.

157 numaralı sanık Mükerrerrem Sarol hakkında Anayasa'yı ihlal suçundan 15 yıl ağır hapis cezası, cezasını çektikten sonra 5 yıl Konya'da polis nezareti altında bulundurulma ve kamu hizmetinden ömür boyu mahrumiyet cezası verilirken; *Radyo Davası* için herhangi bir ifade kullanılmadı*.

* Radyo Davası Kararı Gerekçesi'nin tam metni için, bakınız EK 1.

3.2. 1961 Anayasası ve Özerk Radyo

Yeni Anayasa'nın hazırlık çalışmaları sırasında Devlet Başkanı Cemal Gürsel, hazırlanacak Anayasa'nın Türk ulusunun yaradılış ve kişiliğiyle, çağdaşlığın gereklerine uygun ve hiçbir hükümetin sömüremeyeceği biçimde olmasına dikkat edilmesini istedi¹⁷².

Yassıada'da duruşmalar devam ederken Kurucu Meclis'te hazırlanan yeni Anayasa, yalnız hukuki güvenlik kurumlarını kurmakla yetinmeyen, aynı zamanda özgürlüklerin yaşaması için gerekli çoğulcu toplumsal ortamı da yaratmaya çalışır nitelikteydi. Bunun için de, meslek oluşumları, sendikalar, siyasi partiler gibi toplulukların ve üniversite, TRT gibi özerk kurumların belirli haklar ve dokunulmazlıklarla donatılmış olarak toplumsal yapı içinde yer almaları sağlanıyordu¹⁷³.

Böyle bir yapıya sahip olan 1961 Anayasası, 9 Temmuz 1961'de gerçekleştirilen halkoylamasında, yüzde 61.7 oy oranıyla kabul edildi. Yeni Anayasanın 121. maddesi, radyo yayınlarına ilk kez tarafsızlık ilkesi getirmekteydi. Maddenin, Anayasa Komisyonu'nda hazırlanışı sırasında gerekçesi şöyleydi¹⁷⁴:

“Radyonun partizan tutumu ve partizan bir yayın vasıtası haline getirilmesi, memleketimizde, uzun seneler ciddi bir huzursuzluk konusu olmuştur. Bu sebeple, radyo muhtariyeti ve tarafsızlığı, Anayasa teminatı altına alınmak istenmiştir. Ancak çeşitli ülkelerde bu gayeye varmak için kabul edilen esaslar çok farklı olduğu ve bunların sık sık değiştiği dikkat nazara alınarak, teferruatlı bir madde sevk etmenin mahzurlu olacağı düşünülmüştür. Bu bakımdan, radyonun bir kamu tüzel kişiliği haline getirilmesini ve bu tüzel kişiye görevin gerektirdiği yetkilerin tanınmasını sağlayıcı madde sevki ile yetinilmiştir. Aynı görüş televizyon idarelerinin düzenlenmesinde de dikkate alınmıştır.”

Söz konusu maddenin Kurucu Meclis'te görüşülmesi sırasında üyelerden İlhan Özdil, yaptığı konuşmada şöyle dedi¹⁷⁵:

¹⁷² Aydemir, *Menderes'in Dramı*, s.486.

¹⁷³ Cankaya, s.57.

¹⁷⁴ Kazım Öztürk, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, C.3. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1966, s.3319.

¹⁷⁵ Öztürk, s.3320.

“Anayasa Komisyonumuz ‘haberleşme araçlarından faydalanma’ hakkını maddeleştirirken özellikle, radyo ve televizyon ile ilgili olarak, bu araçlardan serbestçe faydalanma hususunun henüz Anayasalarda tanınmamış ve zamanımızda temel haklar arasında yer almamış bulunduğunu belirtmekle beraber, radyo ve televizyon yolu ile halkın haber almasını, düşünce ve kanaatlere serbestçe ulaşabilmesini engelleyici kayıtlar konmasını önlemek suretiyle cidden ileri bir adım atmıştır.”

Kurucu Meclis üyesi Bülent Ecevit ise görüşünü, “Bu madde ile Türkiye radyolarına gerçekten demokrasimizin ihtiyacı olan muhtariyet getirilmektedir” diyerek açıklamıştı¹⁷⁶. 1961 Anayasası’nın 121. maddesi şöyleydi¹⁷⁷:

“Radyo ve televizyon istasyonlarının idaresi, özerk kamu tüzel kişiliği halinde, kanunla düzenlenir. Her türlü radyo ve televizyon yayınları, tarafsızlık esaslarına göre yapılır. Radyo ve televizyon idaresi, kültür ve eğitime yardımcılık görevinin gerektirdiği yetkilere sahip kılınır. Devlet tarafından kurulan veya devletten yardım alan haber ajanslarının tarafsızlığı esastır.”

Yeni Anayasanın 121. maddesi ile radyo yayınlarına yansızlık ilkesinin getirilmesini ve özerk bir kurum yapısı oluşturulmasını Tanilli, şöyle yorumlamaktadır¹⁷⁸:

“1961 Anayasası, radyo ve televizyon hizmetlerinin yürütülmesine ve bu yürütecek kuruluşa özel bir önem vermiştir. Öyle olduğu için de Anayasa, bu hizmetlerin yürütülmesi ve bu bunları yürütecek kuruluşlarla ilgili önemli ilkeler kabul etmiştir. Anayasa koyucusunu böyle hareket etmeye götüren, geçmişteki uygulamalar olmuştur. Gerçekten, 1961 Anayasasından önce, özellikle Demokrat Parti döneminde, radyolar partizan bir yayın aracı durumuna getirilmiş, uzun yıllar huzursuzluk kaynağı olmuştur ülkede. Yeni Anayasa yapılırken, radyo ve televizyonun yansızlığını Anayasa güvencesi altına almaktan başka çare yoktu. Ve özerk bir kuruluşa bu yansızlık daha iyi sağlanabilirdi. O yapılmıştır.”

¹⁷⁶ Öztürk, s.3322.

¹⁷⁷ Öztürk, s.3326.

¹⁷⁸ Tanilli, s.436.

3.3. Altemur Kılıç'ın Radyo Davası'na İlişkin İki Görüşü

Kılıç, hakkındaki aklanma kararı üzerine, yedi ay tutuklu kaldığı Yassıada'dan 26 Aralık 1960'da ayrıldı. Yassıada'dan serbest bırakılan üçüncü sanık olan Kılıç, Cağaloğlu'nda bir yakınının evine giderek burada gazetecilere şu açıklamayı yaptı¹⁷⁹:

“Bugün çok yorgunum, adaletten emindim ve adaletin bu şekilde tecelli etmesi ve bilhassa gazeteci arkadaşlarımın teveccühlerine teşekkür ederim. Beni en çok üzen şey, onların bana karşı güvenlerinin sarsılmış olmasıdır. Geçmişte bilmeyerek belki kusurum olmuştur; beni affetmelerini rica ederim. Onlarla çalışmaktan ve aralarında bulunmaktan müteessifim. Adaletin tecelli edeceğinden herkes emin olabilir. İnsan içeri girdiği anda (Yüksek Adalet Divanı huzuruna) adaleti hemen hissediyor ve huzura kavuşuyor. Şimdi memlekete hizmetten başka hiçbir gayem yoktur. Keşke aranızdan ayrılmasaydım.”

Açıklamasında tutuklu kaldığı süre içinde *muntaazam bir hayat* geçirdiği için Yassıada Kumandanı Yarbay Tarık Güryay'a ve bütün subaylara teşekkür eden Kılıç'ın o günün koşullarına göre konuştuğu belliydi.

Kılıç, *Radyo Davası*'ndan aklandıktan sonra gazetecilik mesleğine döndü. Kılıç, *Radyo Davası*'ndan yaklaşık yarım yüzyıl sonra o günlere ilişkin anılarını anlattığı bir yazısında, Yassıada'daki duruşmalarını ağır bir dille eleştirmekle birlikte, DP'nin radyo üzerindeki uygulamalarını doğruladı¹⁸⁰:

“... Bana atfedilen suç da ‘Radyo Gazetesi’ ve ‘Vatan Cephesi’ ile ilgili idi. Amerika’dan gelip göreve başlayınca ilk karşıma çıkan ve yadırgadığım bu, her akşam, Adnan Menderes’in ana hatlarını dikte ettirdiği ve Burhan Belge’nin kaleme aldığı, CHP karşıtı siyasi yorumlar radyolardan yayınlanıyordu. Ben göreve gelmeden çok önce, kimin aklıysa, başlatılan Vatan Cephesi yayınları ise, gerçekten bir trajikomediydi. Sözde iktidarı destekleyen vatandaşlardan oluşan bu mevhum ‘cepheye’, ‘iltihaklar’ her akşam radyoların en dinlenen haber saatlerinde, dakikalarca okunuyordu. Maksat muhalefete karşı bir güç gösterisi idi, ancak muhalefet ve muzip vatandaşlar bu olayı bir komediye dönüştürmüşlerdi; uydurma isimler hatta kedi köpek isimleriyle ‘cepheye’ iltihak ediyorlardı ve ‘Vatan Cephesi’ alay konusu olmuştu. Ne var ki ne Başbakan ne de diğer yöneticiler bunun farkında bile değillerdi. Ben büyük bir safiyetle bu uygulamaya karşı

¹⁷⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 27 Aralık 1960, s.4.

¹⁸⁰ Altemur Kılıç. “Radyo Davası”, Alanya Vizyon Dergisi, No.20, s.32.

çıkıttım, Radyo Gazetesi'nin mesela günlerce bir konuya takılıp kalınmasının da aksi tesir yaptığını anlatmıştım. Genel Müdürlüğe tayinimi öneren Devlet Bakanı Dr. Mükerrer Sarol, 'Sen Amerika'dan yeni geldin, halkın haleti ruhiyesini bilemezsin, aman bu düşüncelerini Adnan Bey duymasın' dedi. Ama bu yayınları nispeten ölü saatlere kaydırmayı başardım. Bu özel yayınları radyonun en iyi spikerleri Can Okan, Hikmet Ebcioğlu ve Baki Süha Ediboğlu okurlardı. Rahmetli Can Okan darbeden birkaç gün evvel makamıma gelmiş 'görevden affedilmeyi' istemişti. İstifasını kabul etmedim, O da Yassıada'da aylarca kaldı. Vicdan azabı çektim!

Duruşmalar birkaç gün sürdü. Tanıklar ve özellikle Ankara Radyosu spikeri Ülkü Giray, benim ancak yedi ay Genel Müdürlük yaptığımı, Vatan Cephesi yayınlarını durdurmak istediğimi ve fakat başaramadığımı, ölü saatlere çektiğimi anlattılar. Ben de aynı şeyleri tekrarladım. Rahmetli Adnan Menderes bir çıkış yaptı, 'O zaman istifa etseydi' dedi. Başol da 'İstifa etseydi başkasını bulurdu' diye cevap verdi.

Aslında Menderes haklıydı, istifa etmeliydim ama hem zaman kalmamıştı hem de basiretim bağlanmıştı. Gene de Adnan Bey'in sözleri içime ukde oldu. Duruşmalar sonunda Radyo Davası, Anayasa'yı İhlal Davası'yla birleştirilirken benim de başka sebeple tutuklu ve hükümlü değilsem tahliye edilmeme karar verildi. Hemen o gün arkama bakmadan hücumbotuyla adadan ayrıldım."

3.4. Savunma Avukatı Hüsamettin Cindoruk'un Görüşü¹⁸¹

DP iktidarının son Basın-Yayın ve Turizm Bakanı sıfatıyla Radyo Davası'nda yargılanan Haluk Şaman'ın avukatı Hüsamettin Cindoruk, 14 Nisan 2005'te Galatasaray'daki yazıhanesinde Radyo Davası üzerine yaptığımız söyleşide, Yassıada duruşmalarını siyasi yönden eleştirmekte ve dönemin Anayasasında bir karar bulunmadığı için iktidarın devlet radyosunu siyaseten kullanmasında hukuki bir engel olmadığını söylemektedir.

1960 sonrasında DP'nin mirasçısı olduğunu savunan, Adalet Partisi, Doğru Yol Partisi ve Demokrat Türkiye Partisi'nde siyaset yapan, TBMM Başkanlığı görevini de üstlenen Cindoruk, DP'nin radyoyu kullanması konusunda, "Demokratik prensiplere pek uygun değil ama Türkiye'de o tarihteki demokrasinin kuralları, normları boşluk teşkil ediyor. O boşluktan faydalanmış bunlar" demektedir. Vatan Cephesi katılım

¹⁸¹ Hüsamettin Cindoruk, Kişisel Görüşme, 2005.

listelerinin radyodan yayınlanmasının yanısıra bu örgütlenmeyi de yanlış bulduğunu kabul etmektedir. 1924 Anayasası'nda devlet radyosunun tarafsızlığı ya da bağımsızlığı gibi konuların bulunmadığını, CHP'nin de döneminde radyoyu tek taraflı -bir çeşit Resmi Gazete gibi- kullandığını söylemekte; bu nedenle Yüksek Adalet Divanı'nın *Radyo Davası*'nı bağımsız bir suç saymadığını ve Anayasa'yı ihlal suçunun unsurlarından biri olarak değerlendirdiğini belirtmektedir.

Halkın o dönemde demokrasi gibi bir isteği olmadığını, halkın sadece yaşam standardının iyileştirilmesi yönünde bir isteği olduğuna değinen Cindoruk, o dönemki Meclis'in de demokrasi gibi derdi olmadığını vurgulamaktadır. İktidara gelen partinin, radyoyu istediği gibi kullanma hakkına sahip bir durumda olmasını, o dönemde *Siyasi Partiler Kanunu* olmamasına bağlayarak, siyasi partilerin, *Dernekler Kanunu*'na bağlı olduğunun altını çizmektedir. CHP ve DP'nin organlarında dahi bağımsızlık ya da tarafsızlık gibi hükümlerin bulunmadığını söylemektedir. Radyoda DP'den önceki dönemde de, sabahtan akşama kadar İsmet İnönü ve Şemsettin Günaltay gibi devlet adamlarının konuştuğunu ve muhalefete hiç söz verilmediğini öne sürmektedir. Bununla birlikte kendisine, DP'nin 1946'da Meclis'e girdiğinde, iktidarı, demokrasinin işleyişindeki aksaklıklar açısından sert bir biçimde eleştirdiği ve radyonun demokratikleşeceğini vaat ettiğinin hatırlatılması üzerine de, "Zaten dediklerini yapsalardı, asılmazlardı" yanıtını vermektedir.

Savunma avukatlarının, ortada hukuksal bir suç olmadığı yolundaki savunmasının mahkeme heyeti tarafından kabul gördüğünü sözlerine ekleyen Cindoruk, savunmalarının ekseninde, yapılan uygulamaların demokratik ilkelere uygun düşmediği ancak DP'nin Türkiye'de o tarihte var olan demokrasinin boşluklarından faydalandığını tezinin olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, *Radyo Davası*'nın gerekçesinin genelde tarafsızlık ilkesi ile ilgili olduğunu ancak hukuksal bir gerekçe bulunamadığından, mahkemenin mahkumiyet kararı vermekte zorlandığı için *Anayasa'yı İhlal Davası* ile birleştirip o suçun unsurlarından biri haline getirdiğini de sözlerine eklemektedir.

Cindoruk, DP'nin *Vatan Cephesi* ocaklarını kurmasını eleştirdiği konuşmasında, *Vatan Cephesi* ocaklarının, DP içinde ikilik yarattığını; kimi devlet memurlarının bir pay almak için Devlet İktisadi Teşekkülleri'nde *Vatan Cephesi*

kurduklarını; başka partilerden olmalarına karşın, kimi siyasiyelerin çıkarları uğruna *Vatan Cephesi* ocakları kurduklarını vurgulamaktadır. Hiçbir zaman etkin olamayan bu oluşumun hükümete yarardan çok zarar getirdiğini savunmakta ve bu uygulamanın aynı zamanda siyaset bilimine de ters düştüğünü, eğer 27 Mayıs askeri müdahalesi gerçekleşmemiş olsaydı, *Vatan Cephesi* ocaklarıyla DP ocakları arasında şiddetli kavgalar çıkabileceğini öngörmektedir.

Vatan Cephesi'ne katılım listelerinin radyodan okunmasını ise, hukuka değil ama demokrasiye aykırı bir uygulama olarak değerlendiren Cindoruk, kim ne derse desin, o dönemin koşullarına göre bu uygulamanın suç sayılamayacağını altını çizmektedir. *Vatan Cephesi*'ne katılımların okunduğu süreyi reklam ücretiyle çarpıp, devlet radyosunun uğradığı zararın toplamda 13 milyon 845 bin 546 lira olduğunu hesaplandığının hatırlatılması üzerine ise, bu paranın ne Adnan Menderes'ten, ne de Altemur Kılıç'tan istendiğini iddia etmektedir. *Radyo Gazetesi* programı için hazırlanan kimi metinlerin ise Adnan Menderes, Burhan Belge ve Fatin Rüştü Zorlu tarafından kaleme aldığını doğrulamakta; dış basının bu durumu, "partinin resmi gazetesinde şöyle yazıldı", "devletin radyosunda şöyle konuşuldu" diye aktardığına dikkat çekmektedir.

Cindoruk radyonun, dönemin en etkin kitle iletişim aracı olduğuna karşı çıkarken, 1950 ile 1960 yılları arasındaki radyo sayısında hızlı bir artış olmadığını, çünkü transistörlü radyonun Avrupa'ya giden işçilerin 1964'ten sonra getirdiğini, zaten köylerde de elektrik olmadığını savunmaktadır. Kılıç'ın, radyonun başına gelmesinden sonra, özellikle doğuda, Türkçe'yi duyurmak için birer kilovatlık küçük radyo istasyonları kurduğunu, İzmir ve İstanbul Radyolarının da sonradan kurulduğunu sözlerine ekleyerek, radyonun etki alanlarına da bakmak gerektiğini vurgulamaktadır.

DP'nin, radyoya teknik anlamda bir yatırım yapmadığı savına katılmadığını belirten Cindoruk, Kılıç'ın sırf radyo alanında gelişim sağlanabilmesi amacıyla Amerika'dan getirildiğini; hatta Kılıç'ın, Menderes'in de desteklediği en büyük projesinin -1959 yılında 27 ilde- yerel radyolar kurmak olduğunu söylemekte ve böylece radyonun o dönemdeki önemine gönderme yapmaktadır. DP'nin radyonun propagandadaki etkinliğini kullandığını kabul ederken, Kılıç'ın bir *radyo kültürü* oluşturduğunu ancak ne yasalarda ne de Anayasa'da radyonun yeri olmadığını

yinelemektedir. Günümüzde dahi, devletin radyosunun tarafsızlığının tartışıldığını, TRT'yi bağımsız ve tarafsız yapabilmek için kendisinin çok uğraştığını iddia etmektedir. Her partinin bir biçimde TRT'ye girdiğini, bu nedenle de özellikle genel başkanların, TRT'nin bağımsızlığı ve tarafsızlığı için herhangi bir çaba harcamadığını bildirerek, 1961 Anayasası'nın getirdiği özerkliği de bir *makyaj* olarak nitelemektedir.

DP iktidarı döneminde, demokrasi için hiçbir kavga olmadığına; kavganın iktidara gelebilmek için yapıldığına dikkat çeken Cindoruk, 1961 Anayasası'nın bir özünün olmadığını, o dönemde de demokrasinin özünün benimsenmemiş olduğunu savunmaktadır. 1961 Anayasası'nın temelini, HP'liler tarafından hazırlanan ve 1959 yılında İsmet İnönü'nün CHP'nin kongresinde açıkladığı *İlk Hedefler Beyannamesi* olduğunu belirterek, yine de bu Anayasanın Türkiye'nin partiler kültürünü aşan ve bugüne kadarki en demokratik Anayasa olduğunu kabul etmektedir*.

* Hüsamet Cindoruk ile yapılan görüşmenin tam metni için, bakınız EK 8.

SONUÇ

Muhalefet yıllarında DP, iktidarı, devlet radyosunu muhalefete kapalı tutmak ve CHP'nin sözcülüğünü yapmakla eleştirmiş, iktidara geldiğinde radyonun daha demokratik bir biçimde yönetileceği sözünü vermişti. Ancak DP, 1950-1960 yılları arasındaki iktidarı döneminde, bu sözünü yerine getirmede.

DP döneminde radyonun teknik altyapısında yeni bir yatırım yapılmadı, vericilerin mevcut kurulu gücü arttırılmadı. 1959 yılı başında, 27 ilde yerel radyo istasyonu kurulması kararlaştırıldı fakat, bu yatırımlardan hiçbiri gerçekleştirilmedi. İstanbul ve Ankara radyolarının günlük yayın süresinin dört saat arttırılmasına karşın, program içeriği açısından bir çeşitlilik sağlanamadığı gibi, radyo halktan ödünç plak ister durumdaydı.

Radyo mevzuatında ise iki önemli değişiklik yapıldı. 1954 yılında bir yasa değişikliğiyle, muhalefet partilerinin seçim döneminde radyodan yararlanma hakkı kaldırıldı. 1957 yılında ise Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı kuruldu, ancak Bakanlığın kuruluş yasası çıkarılmadığı için radyo, Basın-Yayın Genel Müdürlüğü üzerinden Başbakanlığa bağlı kalmaya devam etti.

DP'lilerin, CHP yönetimi sırasında da devlet radyosunun, iktidar tarafından kullanıldığı savunması, ilk bakışta doğru görülmekle birlikte, tek parti yönetimi altındaki bir ülkede hükümetin, aynı zamanda devleti temsil ettiği de yadsınamaz bir gerçektir. Kaldı ki, 1946 yılında Meclis'e muhalefet partisi olarak giren DP'nin, 1950 seçimi öncesi radyodan, sınırlı da olsa yararlanabilmesi için, 1949 yılında yasal düzenleme yapılmıştı.

DP iktidarının radyoya en önemli siyasi müdahalesi, CHP döneminde dış politika konularının ele alındığı, *Radyo Gazetesi* programına, iç politika konularının taşınması oldu. Muhalefetin sert tepkilerine neden olan bu uygulama 1959 yılında, *Vatan Cephesi*'ne katılım listelerinin, DP propagandası amacıyla yayınlanmasıyla doruk noktasına ulaştı. DP'nin radyoya siyasi müdahalesine ilişkin en somut örnek, 1957

seçiminde sandıklar kapanmadan, DP lehine seçim sonuçlarının radyodan yayınlanmasıyla yaşıandı.

DP'nin 1960'ta iktidardan devrilmesi üzerine, Yassıada'da açılan davalardan biri de, devlet radyosunu partizanca kullanmakla suçlanan DP yöneticilerinin yargılandığı *Radyo Davası* oldu. Dokuz sanığın yargılandığı *Radyo Davası*'nda, dört sanık bu davadan, dört sanık öteki kimi davalarından suçlu bulunurken, bir sanık aklandı.

Radyo Davası'nda, haklarındaki suçlamalar *Anayasa'yı ihlal suçunun maddi vakıalarını teşkil ettiği* gerekçesiyle, öteki bazı davalarına da gönderme yapılarak, Başbakan Adnan Menderes, Basın-Yayın ve Turizm Bakanları Abdullah Aker ve Haluk Şaman ile Adalet Bakanı Celal Yardımcı, *Anayasa'yı ihlal* suçundan mahkum oldu.

Duruşma tutanaklarından, sonraki yıllarda yayınlanan anılardan ve araştırmalardan anlaşıldığı kadarıyla, *Radyo Davası* sanıkları, somut olaylara dayanan suçlamalar karşısında genelde somut bir savunma yapma yoluna gidememişti. Bunun yanı sıra, radyonun siyasi kullanımdaki sorumluluğun doğrudan Başbakan Menderes'te olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye'de liberal anlayışla büyük bir ekonomik kalkınmaya girişen ve dış borçlanmayla birçok alanda yatırım yapan DP'nin, radyo yayın ağını genişletecek teknik bir yatırım yapmaması, üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur.

DP'nin radyoya ilişkin en somut politikasının döneminin en güçlü kitle iletişim aracını propaganda amacıyla kullanmak olduğu söylenebilir. DP'nin 10 yıllık iktidar döneminde, radyoyu politik amaçları uğruna kullanmasından çıkan sonuç ise, kamu radyoculuğu için bir kazanım sağlamış ve Yassıada'daki duruşmalar sırasında hazırlanan ve halkoylamasıyla kabul edilen, 1961 Anayasası ile hükümetin denetimindeki devlet radyosu yerine özerk bir yayın kurumu oluşturulmuştur.

Ne var ki, Anayasa ile güvence altına alınan bu özerk yapı uzun soluklu olamamış; sonraki yıllarda, kamu radyo ve ardından kamu televizyon yayıncılığı ile siyasi iktidar arasındaki ilişkiler, yine tartışma konusu olmayı sürdürmüştür. Bu da bize

demokrasinin tüm kurallarıyla işlemediği bir toplumda, kamu radyo ve televizyon yayıncılığının beklenen özerkliğe kavuşamadığını göstermektedir.

Türkiye'nin 20. yüzyılın ikinci yarısında yaşadığı bu deneyimi, yeteri kadar değerlendiremediği söylenebilir. 21. yüzyıla kamu radyoları ve televizyonlarının yanı sıra, özel radyo ve televizyon kanallarıyla da giren Türkiye'de, siyasi iktidarlar için günümüzde, kitle iletişim araçlarının denetim altında tutularak kullanılmasında, kamu ya da özel sektör ayrımı bulunmamaktadır.

21. yüzyılda, Türkiye'deki özel radyo ve televizyon yayıncılığına yabancı sermayenin kısmen girmiş olması dahi, demokratik bir toplumda olması gereken yayıncılık ilkelerini yaşama geçirmeye yetmemektedir. Bir diğer deyişle yayıncı, iktidar karşısında bağımsızlığını koruyamamaktadır. Bu bağımlılığın temelinde, genelde siyasi nedenlerin yattığı söylenebilir. Örneğin, özel radyo ve televizyonlara frekans tahsisi amacıyla kurulan Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK), 1994 yılından beri, bu görevini yerine getirmemekte ve özel yayıncıların üzerinde bir baskı unsuru oluşturmaktadır.

Günümüzden yaklaşık 50 yıl geriye dönüp, dönemin Türkiyesine bakıldığında, DP iktidarının radyoyu kullanarak yaptığı siyasi propaganda, günümüz koşullarında çok masum görülebilir. Ancak dönemin koşulları dikkate alındığında, radyonun, en etkili ve en yaygın kitle iletişim aracı olması bakımından, gücü yadsınamaz. Demokratik bir toplumda, devlet radyosunun muhalefete tümüyle kapatılması ve yalnızca iktidarın kullanımına bırakılması, hiç kuşkusuz demokrasiyle bağdaşan bir tutum değildir.

Sonuç olarak radyo, kitle iletişiminde elektronik çağını başlatan *sihirli kutu* olarak, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde gündelik yaşama ve siyasi iktidarların ilgi alanına girmiştir. Türkiye'de yaşanan *Radyo Davası*, demokratik bir toplumda olmaması gereken bu ilginin doruk noktasını oluşturmaktadır. 20. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan bu süreç, ne yazık ki, 21. yüzyılın başında da güncelliğini korumaktadır. Bu da bize sorunun, kamu kitle iletişim kurumlarının bürokratik olarak özerkleştirilmesi ile değil, siyasetin demokratikleştirilmesi ile çözülebileceğini göstermektedir.

EKLER

EK 1. Radyo Davası Kararı Gerekçesi

Bölüm Sıra No: 11

Esas Numarası: 960/20

Sabık Başbakan Adnan Menderes ile sabık Devlet Bakanları Fatin Rüştü Zorlu, Mükerrerem Sarol, Emin Kalafat, Celal Yardımcı ve Basın-Yayın Turizm Bakan ve vekilleri Sıtkı Yırcalı, Abdullah Aker, Haluk Şaman ve eski Basın-Yayın Turizm Umum Müdürü Altemur Kılıç haklarında Yüksek Soruşturma Kurulu tarafından yapılan soruşturma sonunda adları geçen sanıkların, Devlet Radyosu'nda;

A- Muhalefete mensup milletvekillerine küçültücü ve haysiyet kırıcı sözlerle tecavüzlerde bulunmak,

B- Muhalefetin basın toplantılarında yaptıkları konuşmaları, gazetelerde çıkan tenkitleri ve muhalefet milletvekilleri tarafından Büyük Millet Meclisi'ne verilmiş olan soru önergelerini cevaplandırmak,

C- DP iktidarını tutan bazı gazetelerdeki muhalefete çatan ve DP icraatını öven makale ve yazıları aynen yayınlamak,

D- Vatan Cephesi'ne iltihaklara ait listeleri okutmak,

E- DP'nin propagandasını yapmak,

F- DP Grup toplantılarını ilan etmek,

G- Kanunen muhalefete tanınmış olan radyoda konuşma hakkını kaldırtmak,

H- 27.10.1957 tarihinde yapılan milletvekilleri seçiminde henüz oy verme müddeti bitmediği halde, oylarını kullanmamış olan seçmenleri tesir altında bırakarak oylarını DP lehine kullanmalarını sağlamak maksadıyla DP'nin kazandığı bazı yerlerdeki sandık tasnif neticelerini ilan etmek,

İ- Devlet radyosunu tek taraflı kullanarak DP'nin organı haline getirmek,

Suretiyle demokrasi ve Cumhuriyet prensiplerine aykırı olarak devletin, tek bir fert veya Demokrat Parti'nin bir zümresi tarafından idare edilmesini sağlamak ve memlekette bir dikta rejimi kurmak istediklerinden bahisle haklarında Türk Ceza Kanunu'nun 64 ve 142/2'nci maddelerine tevfikân Yüksek Adalet Divanı'nda son soruşturmanın açılmasına karar verilmesi üzerine yapılan açık duruşma sonunda dosyadaki bütün kağıtlar okunduktan sonra gereği görüldü.

DP kurucuları ile Demokrat Parti lideri sanık Adnan Menderes ve arkadaşlarının muhalefette bulundukları yıllarda Radyo neşriyatı hakkında savundukları fikir ve mütalaalarla iktidara geçtikten sonra bu husustaki tutumlarının, dava konusuyla ilgisi bulunduğundan kısaca gözden geçirilmiştir:

I- Muhalefette bulunduğu devredeki tutumları:

A- DP Genel Başkanı Celal Bayar'ın:

1- 27.6.1947 tarihinde Sivas'ta yaptığı bir konuşmada: "... Radyo halkın parasıyla kurulmuştur tek taraflı kullanılmaması icap eder. Bir gazetede aleyhine çıkan bir yazıyı vatandaş aynı sütunda tekzip hakkına maliktir. Radyoda ise buna imkan yoktur..."

2- İmzasını taşıyan 24.7.1947 tarihli beyannamede "partiler arasında gözetilmesi icap eden eşitlik hakları gereğince mesela radyodan muhalefetin de iktidar gibi faydalanma hususları" bu cümleden olarak zikredilmiştir.

3- Tasvir gazetesinin 1.9.1947 tarihli nüshasında çıkan beyanatında, "Baskı yok, fakat ajanstan istifade edemiyoruz. Baskı yok, fakat radyo ile millete hitap edemiyoruz..."

4- 6.1.1948 tarihinde Adana'da yaptığı konuşmada: "Talebimiz üzerine bizim de radyodan istifade ettirilebileceğimizi söylediler. Yaptıkları nedir bilir misiniz? Dört senede bir saat konuşmamıza müsaade edilecek. O da hükümet tarafından kontrol edilmek şartıyla. Görüyorsunuz ki bu gibi meselelerden bile hep kendilerini

düşünmektedirler. Bütün memleket meselelerinin mütalaasında verdikleri hal sureti kendilerinin her ne suretle olursa olsun ebedi olarak iktidarda ve ikbal kalmalarını sağlayacak mahiyette tecelli etmektedir...”

B- Sanık Adnan Menderes’in:

1- 13.6.1948 tarihinde Yenipazar’daki konuşmasında: “Seneler senesi CHP, iktidarın alelade icraatını bile gürültülü propagandalara vesile yapmıştır. Millet parasıyla çalışan radyolarda bir taraflı olarak mütemadiyen kendilerini methettirmek yolunda türlü gürültüler ve gösteriler yapa gelmişlerdir...”

C- DP Genel Başkan vekili Fuat Köprülü’nün:

1- Kuvvet gazetesinin 28.7.1947 tarihli nüshasında yazdığı yazıda, zamanın başbakanının Demokrat Parti’yi ilgilendiren bir konuşmasının radyoda yayınlanması üzerine buna karşın Demokrat Parti’nin verdiği cevabın radyoda okunmamasını ele alarak demokratların en tabii bu taleplerinin reddedildiğini, Demokrat Parti’nin sesinin radyoda duyurmamak hususunda ısrar edildiğini kaydettikten sonra, “Bütün gazeteler hükümet inhisarında olmadığı için matbuat kanununda hücumu uğrayan tarafın müdafaasını yine aynı sütunlarda yaymasını temin edecek hükümler vazedenden hükümet, inhisarında bulunan tek radyo için bütün dünyaca kabul edilen bu prensibi kabul etmemekte neden bu kadar inat ediyor. Muhalefetin radyoda hakkı yok mudur?...”

2- Kuvvet gazetesinin 20.4.1947 tarihli nüshasında yazdığı yazıda, “Demokrat Parti’nin ilk kurulduğu bugünlerde partinin yer yer kurulan şubeleri hakkında Ankara Radyosu’nda kısa haberler neşrine imkan bırakılmıştı. Lakin aradan bir iki hafta geçince bu haberlerin neşrine birden bire son verildi ve müteaddit teşebbüslerimize rağmen buna imkan bulunmadığı bildirilerek bu hususta türlü sebepler ileri sürüldü. Devlet radyosunun sadece hükümet partisinin inhisarında olduğunu açıktan açığa gösteren bu vaziyet hala devam etmekte, hatta bu propagandacılık gayreti günden güne daha artmaktadır. Fransa ve İngiltere’deki umumi seçimler sonunda Paris ve Londra radyolarında bütün partilerin mümessillerini ayrı ayrı dinlemiştim. Bir o vaziyeti bir de bizdeki vaziyeti mukayese edince bunlardan hangisinin demokrasi prensiplerine uygun olduğu hakkında hüküm vermek hiç de zor değildir. Radyo neşriyatını yalnız hükümet

partisinin sıkı inhisarı altında tutarak muhalefetin sesine orada yer vermeyen memleketler, demokrasiden bahsetmeye hakları olmayan ve totaliter bir rejim altında bulunan hürriyetsiz memleketlerdir.”

3- Kuvvet gazetesinin 20.4.1947 tarihli nüshasında, “Devlet radyosu hükümet inhisarı altında” başlıklı yazıda “Demokratik prensiplere sadık olduğunu iddia eden bir hükümetin ilk yapacağı şeylerden biri muhalefetin her türlü neşir ve propagandanın istifadesine imkan bırakmaktır. Bugün bütün dünyada matbuat kadar hatta belki ondan daha mühim bir neşir, telkin ve propaganda vasıtası olan radyoyu kendi inhisarında tutan ve muhalefetin ondan faydalanmasına imkan bırakmayan bir hükümetin hatta şeklen olsun kendisinin demokratik prensiplere taraftar olduğunu iddia etmesine imkan yoktur. Bugün yeryüzünde hiçbir demokrat memleket gösterilemez ki onun radyo istasyonlarından muhalefetin sesini yükseltmesin. Muhtelif şirketler tarafından kurulmuş muhtelif radyo istasyonlarına malik olan memleketlerde her partinin bunlardan istifade etmesi pek kolaydır. Fakat bizde olduğu gibi ancak bir tek devlet radyo istasyonu bulunduğu takdirde hükümetin en kuvvetli bir propaganda vasıtasını yalnız iktidar partisinin inhisarında tutmayarak muhalefetin de bundan faydalanmasına imkan vermesi icap eder.”

4- 20.4.1947 tarihli Kuvvet gazetesinde “Milli bütçeden milyonlarca lira tahsisat alan devlet radyosunun hükümet partisine çığırtkanlık hizmeti yapması ve buna mukabil muhalefet partisine burada sesini duyurmak imkanını vermemesi doğru mudur? Devlet radyosu tamamıyla tarafsız kalmak ve parti propagandalarına yer vermemek gibi bir prensip kabul ederek buna sadakatle riayet eyleyecek olursa buna hiçbir şey denemez. Fakat tek taraflı propagandacılık demokratik esaslara asla uymayan çirkin bir harekettir.”

D- DP kurucularından Refik Koraltan’ın:

1- 24.5.1949 tarihinde Büyük Millet Meclisi’nde: “Hükümet teşkilatı içerisinde bulunan ve ayrı ayrı mesuliyet almış bulunan unsurlar ticari sahada, iktisadi sahada, ilmi sahada, kendi noktayı nazarlarına göre, yani programlarının esaslarına göre istediğı şekilde, istediğı saatte istediğı kadar radyo ile neşriyat yapmaktadır. Zaten iktidarda

bulunan siyasi parti kendi maksadını, kendi düşüncesini, kendi programını istediği şekilde yapmakta berdevamdır. Hal ve fiil bundan ibarettir. O halde şimdiye kadar kanunla konulan hüküm ile henüz iktidarda bulunmayan ve kendi programları dahilinde faaliyetlerini tevsi etmek, inkişaf ettirmek zorunda bulunan partiler için yeni baştan ve tamamı ile demokrasi esaslarına aykırı bir kayıt konmaktadır. Demokrasi esasına aykırı olduğu kadar doğrudan doğruya Anayasamızın vatandaş hak ve hürriyetlerine taalluk eden ve beşinci fasılda sayılan düşünme, söyleme, yazma esaslı hürriyet mefhumlarına da aykırı bulunmaktadır. Bu itibarla değil seçim zamanlarına münhasır ve mukayyet olmak üzere 15 dakika konuşmayı ve bu konuşmanın da daha bir takım sıkı kayıtlarla bağlanmış bulunması sadece böyle bir hüküm bugünkü zihniyetin içine katılması dahi arkadaşlar samimiyet ifade etmez. Ne olur? Ekseriyette bulunan bir partinin ve ekseriyete dayanan bir hükümetin kendi noktayı nazarlarını her neye mal olursa olsun dikte ettirmek manasına gelir. Diğer partiler yani ekalliyet partileri zannedilen partiler kanaatleri ve fikirleri ki, bunlar, umumi efkarın hemen büyük çoğunluğu ile kabul edilmiştir. Yayılma sahasından uzak kalır ve bugüne kadar vaziyet böyle devam ede gelmiştir. Bu itibarla Anayasa hükmüne tamamen aykırı olan ve tamamen antidemokratik mahiyette bulunan bu hükmün, bu kanunda yer almasını şiddetle reddediyoruz. Aynı zamanda bugün, sözde tutmaya çalıştığımız demokrasi zihniyetine de külliye zararlı bulunmaktadır.”

E- DP Milletvekili Fikri Apaydın’ın muhalefetin seçim zamanları yapacakları konuşmaların önceden tarafsız bir heyetin kontrolüne tabi tutulması hakkındaki teklifi, Büyük Millet Meclisi’ndeki müzakereler sırasında, şiddetle reddederek, “Sansür ister idari, ister askeri veya adli makamlar tarafından kullanılsın yazı ve düşünce hürriyetini tehdit eden bir vasıtan başka bir şey değildir: İngiltere ve Kanada’da radyo ile yapılacak neşriyatın neşirden evvel sansüre tabi tutulması usulü mevcut olsa bile bizde Anayasanın teminat altına aldığı yazı ve düşünce hürriyetini mücerret bu sebebe dayatarak tehdit etmeye kimsenin hakkı yoktur...” dedikleri ve Demokrat Parti iktidara gelince bu prensiplerin tahakkuk ettirileceğini vait ve ilan ettikleri görülmüştür.

II- Demokrat Parti’nin iktidara geldikten sonraki tutumu:

A- Seçim zamanında muhalefet partilerine radyoda konuşma hakkı tanıyan 5545 sayılı kanunun 45-48'inci maddelerinin kaldırılması hususunda sanık Fatin Rüştü Zorlu'nun Devlet Bakanı ve Başbakan yardımcısı, Mükerrer Sarol'un Devlet, Celal Yardımcı'nın Maarif, Sıtkı Yırcalı'nın İktisat ve Ticaret ve Emin Kalafat'ın Gümrük ve İnhisarlar Bakanı olarak dahil oldukları sanık Adnan Menderes hükümeti tarafından hazırlanan bir layiha Büyük Millet Meclisi'ne sevk edilmiş ve gerekçesinde de amme hizmetine tahsis edilen ve devlet sesini aksettirmesi icap eden devlet radyosundan seçim propagandası vesilesiyle devlet otorite ve emniyetini zaafa uğratacak ve siyasi ahlaki bozacak mahiyette konuşmalara müsaade edilmesinin memleket menfaatlerine aykırı olduğu, esasen açık ve kapalı yer toplantılarında konuşmalar, afişler, matbuat ve sair vasıtalarla kafi miktarda seçim propagandası yapılabileceğine göre devlet hizmetine ayrılan radyonun ayrıca bir seçim propaganda vasıtası olarak kullanılmasında hiçbir zaruret görülmediği beyanı ile bahis konusu hükümlerin kaldırıldığı ileri sürülmüş ve hükümet layihası, Dahiliye, Adliye ve Teşkilatı Esasiye Encümenlerinde, devlet radyosunun siyasi partiler arasında seçim mücadelesine alet olarak kullanmaktan kurtarılmasının uygun olduğu gerekçesiyle kabul edilmiştir. Sanık Adnan Menderes'in, bu layihanın Büyük Millet Meclisi'nde müzakeresi sırasında, muhalefette iken müdafaasını yaptığını ve yukarıda hülasa edilen prensipler hilafına olarak, "Getirdiğimiz tasarı hiçbir partinin lehine ve hiçbir partinin aleyhine müteveccih değildir. Bu sadece ahlakiliği ve memlekette manevi huzuru temine matuf olmanın ötesinde en küçük bir gaye dahi, takip etmemektedir... Onlara göre radyodan istifadeden mahrum edilecek olurlarsa Hüdanekerde ne olurmuş? Memleket zulmete girermiş; demek ki radyonun mevcudiyetinden evvel Amerika'da, ne de İngiltere'de seçim ve propaganda yoktu, işler milletçe malum olmuyordu. Kendi faraziyelerine göre radyonun icadından evvel yapılan seçimler hakkında butlan sebepleriyle malul idiler demek lazım gelir. Biz radyo bahsinde vaktiyle itiraz ettik. İtirazımız radyodan kayıtsız ve şartsız kendi Ulus gazeteleri gibi istifade etmemeleri hususu hakkında idi. Kendileri radyoyu kurulduğu günden beri istedikleri şekilde istismar ettiler, radyoyu biz de kullanmayalım, siz de kullanmayın dedik. Onlar kullanmadığı takdirde biz de elbette böyle mubalatsızca kalmanın ruhlarımızda açtığı acısını duyamazdık. Fakat radyo sabahdan akşama o kadar kötü bir şekilde kullanılıyordu ki bize de dörtte bir nispetinde kullanmak hakkını veriniz talebinde bulunduk. Reddettiler ve yalnız seçim zamanına münhasır olmak üzere

verdiler. Eğer seçim propaganda ile kazanılmak icap etseydi Halk Partisi’ni tebrik etmek gerekirdi. Halk Partisi o derece kesif ve çeşitli bir propaganda faaliyetine girişti. 1951 ara seçimleri propaganda bakımından yüzde yüz Demokrat Parti aleyhine idi... imdi bu radyodan kaldırdığımız konuşma hakkı nasıl bir haktır? Dört senede bir kullanılacak bir hak, çıkacak orada bir iki laf söyleyecek de bilhassa burada olduğu gibi tahrifat yaparak konuşacak, bu kaleminden kan damlayan arkadaşımız bu şekilde on dakika konuşacak ve Demokrat Parti’nin dört senelik idaresinin bugün köylere kadar nüfuz eden çalışmaları ortadan silinecek ve devlet çapında ta uzak şubelere kadar yayılmış o işler millet tarafından görülmeyecek, takdir olunmayacak, sadece radyoda on dakika konuşmakla bütün işler olup bitecek, buna imkan yoktur. İşte muhalefetin elinden alınan böyle bir silahtır. Fakat onlara göre bundan sonra muhalefete kelime-i şahadet getirmek düşmektedir... Yeni mevzuata göre radyoda Demokrat Parti konuşmayacak. Başka partiler de, Halk Partisi de konuşmayacaktır. Buna itiraz eden yoktur. Hükümet halka icraatını söyler, fakat objektif olarak söyler diyorlar... İki parti de radyoda konuşmayacaktır. Fakat hükümet parti değildir. Vakıa hükümet bir partinin içinden çıkar. Fakat hükümet olduktan sonra o büsbütün başka bir teşekkül haline gelir... Devletin bir vasıtası başına yalnız onları değil, bütün partileri bir müddet için getirmemek zaruret haline geldi... Radyoda konuşmanın, meydanlarda konuşmanın adabını öğrenelim, ondan sonra hak isteyelim. Bugün muhalefet partileri işte bu sebepten devlet radyosunu kullanmaktan mahrumdurlar” diyerek evvelce muhalefette iken savunduğu demokratik prensiplerin tamamen aksini müdafaaya kalkışmış ve neticede açık oya kona layiha 293 Demokrat Partili milletvekillerinin verdikleri oyla kabul edilerek seçim zamanlarında muhalefetin radyoda konuşma hakkı kaldırılmış ve sanık Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu, Mükerrerrem Sarol, Emin Kalafat, Celal Yardımcı, Sıtkı Yırcalı ve Abdullah Aker’in layihanın lehinde oy verdikleri, diğer sanık Haluk Şaman’ın ise oya iştirak etmediğı anlaşılmıştır.

B- Radyo Gazetesi saatlerinde yapılan ve metinleri elde edilen yayınlar:

Sanık Adnan Menderes’in, 7.4.1960 tarihli Demokrat Parti grup toplantısındaki “Ben, radyodaki konuşmaların hepsini kendi masamda elimle yazıp hazırlıyorum, herkes biliyor. Küçük iş mi radyoda konuşmak, küçük gibi görüyorsanız çıkın yapın da

görelim.” tarzındaki konuşmasına, duruşma zabıtnamesinin 25 ve 63’üncü sahifelerindeki beyanlarına ve şahit Muslih Fer, Refik Ahmet Sevengil, Burhan Belge, Hadi Hüsman, Münür Müeyyet Berkman, Sabahattin Metya, Fethi Kardeş ve Hikmet Münür Epcioğlu’nun şahadetlerine nazaran, metinleri ya bizzat sanık Adnan Menderes tarafından yazılıp hazırlanan ve bazan da verdiği notlar ve direktifler dairesinde Burhan Belge ile diğer sanık Fatin Rüştü Zorlu tarafından yazılarak Radyo Gazetesi saatlerinde okunan Radyo Gazetesi yayınlarının incelenmesinde:

1- 14.1.1959 tarihinde Radyo Gazetesi saatinde: Halk Partisi kurultayının Pazartesi gününden beri toplantı halinde bulunduğu ve bu toplantıda bazı hatiplerin alkış toplamak hevesiyle taşıdıkları mebusluk sıfatının gerektirdiği mes’uliyeti idrak etmeden ulu orta söz söyledikleri ileri sürüldükten sonra bu sözlerle en seviyesiz propaganda edebiyatının, yalan ve iftiraya istinat eden örneklerinin verilmiş olduğu kaydedilmekte ve “Demokrat Parti iktidarının müspet işlerinden hiçbirine temas etmek cesaretini gösteremeyenler önlerinde toplanmış bir kalabalık görünce kendilerinden geçmekte ve seviyelerine yakışır bi takım hezeyanları sıralamaktadırlar.” diye yazıldığı,

2- 14.4.1959 tarihli Radyo Gazetesi’nde: Şemsettin Günaltay’ın 1.1.1959 tarihinde yaptığı bir konuşmanın ele alındığı ve mumaileyhin bu hareketinin vatanseverlik hisleriyle telif edilemeyeceği ileri sürülerek kendisine ağır hücumlarda bulunulduğu,

3- 2.5.1959 tarihinde: Halk Partisi mebuslarından bazılarının Ege bölgesinde yaptıkları seyahat bahis konusu yapılarak, “Onlar milletimizi rahat ve huzur içinde bırakmamak ihtirası içindedirler. CHP idarecilerinin tutumu milli iradeye karşı gelmektir.” denildikten sonra Halk Partisi liderinin, milli mücadele sırasında düşman başkumandanının kılıcını kendisi teslim alıp Atatürk’e vermiş olduğu yolundaki beyanı dolayısı ile bazı izahlarda bulunduktan sonra bu beyanın “gerek politika unsurları ve gerek milli mücadele hatıraları itibariyle baştan başa hakikatin dışında bir mahiyet ve hususi maksat” taşıdığı,

4- 3.5.1959 tarihli Radyo Gazetesi’nde: Halk Partisi mebuslarının Ege seyahatına temas edilerek bu hareketin “memleketin huzur ve asayişine bir kasıt” olarak

vasıflandırıldığı ve Halk Partisi liderine hücumlarda bulunulduğu ve Demokrat Parti icraatının övüldüğü,

5- 24.7.1959 tarihli Radyo Gazetesi'nde: Yine muhalefete ve muhalefet liderine ağır bir lisanla sataşıldığı,

6- 28.7.1959 tarihli Radyo Gazetesi'nde: Yine Halk Partisi'ne şiddetli bir lisanla hücum edilmekte, "İktidarı değil, hizmeti hakir gören, red ve inkarı siyasi programlarının birinci maddesi olarak ilan eden ve her türlü memleket meselelerini ihtiras politikalarının mücadelelerine alet etmek isteyen Halk Partisi'nin her iddiası mesnetsizdir... Muhalefetin tutumunda daima tezatlar ve bozguncu bir ruh hakim olagelmıştır." diye yazıldığı ve 4.11.1957 tarihinden 5.7.1959 tarihine kadar yapılan seçimlerde Demokrat Parti'nin kazandığı muhtarlık ve belediye meclisi azalıkları rakamlarla bildirildiği ve Halk Partisi'nin kazanmış olduğu seçimlerle mukayesesi yapıldıktan sonra Demokrat Parti'nin üstünlüğü üzerinde durulduğu,

7- 2.8.1959 tarihli Radyo Gazetesi'nde: Muhalefete mensup milletvekillerinin iktisadi konulardaki tenkitlerine cevap verildiği, bunların "memleketi baştan başa en sür'atli bir tekamüle kavuşturan hükümet icraatı ve iktisadi kalkınma eserlerini" kötü göstermeye çalıştıklarının ileri sürüldüğü,

8- 12.8.1959 tarihli Radyo Gazetesi'nde: Yine Halk Partisi'ne hücumlarda bulunulduktan sonra bu partinin, "milli iradenin tecellisine karşı hınç duyan bir zümre partisi" olarak vasıflandırıldığı ve şimdiye kadar bütün siyasi faaliyetlerinde ya vatandaşları ve umumi efkârı aldatacak propagandalara baş vurmak, yahut cebir, baskı ve tahakküm yolları ile kendilerini zorla kabul ettirmenin yollarını araştırdıkları ve Kasım Gülek'in Karadeniz seyahatı esnasındaki "İktidara gelirsek Nereden Buldun Kanunu'nu çıkaracağız." sözü de ele alınarak "muhalefetin kin kundakçılığı uğruna ortaya atmak istediği bu silahın geri tepmeye müsait" olduğu beyan edildikten sonra "bu sözlerin yıkıcı bir propagandanın gıdası olarak vatan sathına yayılmak istendiği" ileri sürüldüğü,

9- 13.8.1959 günlü Radyo Gazetesi'nde: Demokrat Parti'nin yaptıkları işlerin izah edildiği ve eski devirdekilerle mukayeseler yapıldığı ve muazzam kalkınma hareketlerinin uzun uzadıya övüldüğü,

10- 14.8.1959 tarihli Radyo Gazetesi'nde: Yine Halk Partisi idarecilerine sataşıldığı, onların soğuk harpçi, tahrikçi ve milleti birbirine düşman etmekle itham edildiği ve ayrıca Kasım Gülek'in şahsına da hücum edildiği,

11- 16.8.1959 tarihli Radyo Gazetesi'nde: Kasım Gülek'in, Halk Partisi'ne mensup 30 milletvekili ile Karadeniz bölgesinde yaptığı seyahatin sona erdiğine işaret edildikten sonra adı geçen Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu aleyhindeki konuşması bahis konusu edilerek bu hareketinin, “milli iradeye karşı cephe almak, vatandaşları tehlikeli bir telkin altında bırakmak, kanunların meşruiyeti hakkında şüpheler uyandırmak, vatandaşları milli iradenin timsali olan Büyük Millet Meclisi'ne karşı tahrik etmek” manasına yorumlandığı ve bundan başka Demokrat Parti iktidarı ve eserlerinin övüldüğü ve “memleketin tam bir kalkınma içinde bulunduğu, bütün bir memleketin muazzam bir şantiye haline getirildiği” iddia edildiği,

12- 26.8.1959 tarihli Radyo Gazetesi'nde: Demokrat Parti iktidarının bazı yolsuzluklarını tenkit edenlerin “soğuk harpçi, tahrikçi ve iftiracı” olarak ittiham edildiği ve “seçimle aldatamadıkları halk efkarını aldatabilir miyiz diye kendilerini zararlı olduğunu bile bile korkunç bir cereyana kaptırdıkları” ileri sürüldüğü ve yine muazzam iktisadi ilerlemelerden, ihracatın geliştiğinden ve bütçelerin varidat fazlası ile kapatıldığından bahsedildiği,

13- 1.9.1959 tarihli Radyo Gazetesi'nde: Halk Partisi Genel Sekreteri'ne, “memlekette devlet radyosundan başka bir de fısıltı ve millet radyosu bulunduğu, Demokrat Parti'nin devlet radyosuna el koyduğu” yolundaki bir konuşması dolayısı ile şiddetli ve ağır hücumlarda bulunulduğu ve “...Nasıl olur da kendi tezviratına millet radyosu adını verebiliyor. Genel Sekreter sanıyor ki teşrii masuniyeti bulunduğu için dilediği şekilde tezvirat yapabilir. Teşrii masuniyet, bir takım tezvir ve iftiralarla millet ahlakını bozmak için kullanılamaz... Bir partinin mes'ul azası 'devlet radyosunu

dinlemeyiniz’ demek cür’etine ve açık söyleyeyim siyasi terbiye ve hafif meşrepliğini gösterebiliyor.” denildiği,

14- 13.9.1959 tarihli Radyo Gazetesi’nde: Muhalefete mensup bir grubun İmroz’da “yakında iktidara geleceğiz” tarzındaki sözleri geniş bir tefsire tabi tutularak bu sözlerin vatandaşları “isyan ve ihtilale teşvik” manasına geldiği ileri sürüldüğü ve yine muhalefetin “hesap soracağız” sözü üzerinde de durularak ağır ithamlarda bulunduktan sonra, “... bu neviden tabyalara başvuranlar, demokratik idarenin masum hürriyetler havası içinde terorist usullere başvuran totaliter teşekküllerdir, komünistlerdir.” denildiği,

15- 1.10.1959 tarihli Radyo Gazetesi’nde: Halk Partisi’ne, iktidara geldiğinde bir hukuk devleti kuracağına, hakim teminatını ve basın hürriyetini tahakkuk ettireceğine dair yayınladığı tebliğ ele alınarak, şiddetle çatılmakta ve “onun çok partili hayatı şirazedden çıkarıp buhranlı ve gayri tabii bir hale sokmak peşinde çırpınıp durduğu”, “böyle bir muhalefetin her gün tertipleyip sokaklara döktüğü iftira ve tehdit alaylarına iltifat etseniz bunlara hedef tutulan hükümetin sokağa bile çıkması kabil olamaz” denildikten sonra Halk Partisi’nin siyaset zorbalığı ile ittiham edildiği ve “bazı ağır hastalıklara tutulan insanların zaman zaman sayıkladığı gibi iktidardan düştükleri günden beri bu Meclis tebliğlerini bir sayıklama halinde işitmeye çoktan aşılış ve kanıksamış bulunuyoruz... İnsan aklı böylesine acayip bir zihniyet karşısında...”, “inatçı ve iftiracı bu şerefsiz yolun...”, “bir nev’i ihtilalciler tabiatıyla kendilerini bu hastalıktan salim olan insanlar gibi bir takım ahlak kaidelerine bağlı saymazlar...”, “... bu iftira listesinin veya repertuarının bir papağan alışkanlığı ile arasız okunmasının, söylenmesinin, tebliğ olarak yayılmasının akla gelen bir sebebi de her gün bir gürültü çıkarmadıkça, her gün bir hadise yaratmadıkça memleketin harıl harıl işi ile gücü ile ve kavuştuğu yeni hayat tarzının hazzı ile baş başa bulunduğu, velhasıl milli huzurun hakim olduğu bir vatan da bunlar kendilerinin mevcudiyet hikmetini kaybetmiş sanıyorlar. Her gün bir gürültü yapmazlarsa unutulacakları kanaatini besliyorlar. Velhasıl gürültüsüz patırtısız, hadisesiz, ihtilafsız nisyanın kucağında silinip gideceklerinden korkuyorlar, çok korkuyorlar. Bütün gürültüler ve patırtılarla varolduklarına evvela kendilerini sonra da alemini inandırmak için çırpınıyorlar.”

“Bunlar vatani kendi zati mülkleri olduğunu sanırlar.”

“Hep bu hadiselerin zebunu olarak bu ters görüşte bugüne kadar velveleci, gürültücü, tehditçi, inatçı, inkarcı bir politikanın batağına saptılar hala çıkamıyorlar.”

“İlk zamanlarda morfine yeni alışan bir hasta gibi tapulanmış mülkleri sayıkladıkları iktidardan düşmenin devlet düşkünlüğü hastalığına tutulmanın acılarını uyuşturup şifalanmak imkanını belki bulurlar.”

“Şimdi kara kara düşünüyorlar. Çünkü on senedir iktidardayız, onlarsa İsmet Paşasız bir iktidarın bir gün bile süremeyeceğine herkesi inandırmaya çalışmışlardır.”

“... 1951’de korkarım bu vatani kazaya uğratacaklardır gibi şeametli bir kehanetten çekinmezse, 1957’de iktidara gelirsek bıraktığımız noktadan başlayacağız demek gafletine düşerse ve aradan on sene geçer, her gün ilerleyen bir memleket ve dimdik ayakta bir millet olarak bütün dünyanın takdirini üzerimizde toplayan varlığımızla karşılaşılırsa, bu ters yola sapanlar elbette ki gürültü, patırtı koparmadıkları, ihtilalin kapısını çalmadıkları takdirde vatan sathında kaybolup gitmekten haklı olarak korkarlar.” cümlelerinin kullanıldığı,

16- 7.1.1960 tarihli Radyo Gazetesi’nde: Kuruluşunun yıldönümü münasebetiyle Demokrat Parti ve icraatının uzun uzadıya övüldüğü, bundan sonra da bütçe layihasının Büyük Millet Meclisi Umumi Hey’etinde müzakeresi sırasında sanık Celal Yardımcı’nın banda alınmış olan konuşmasının yayınlandığı,

17- 29.2.1960 tarihli Radyo Gazetesi’nde: Yine muhalefete ve muhalefet liderine şiddetle hücum edilmekle beraber “saçma, tahripkar, yaygaralar basarak, sakın yol, dalalet, pervasızca, isyan ve itaatsızlık bayrağını kaldırmış, nizam düşmanı tavrını pervasızca takınan bir muhalefet” kelime ve ibarelerinin sarf edildiği,

18- Demokrat Parti milletvekillerinden Burhan Belge’nin, Yeşilhisar hadiselerini müteakip yazıp İstanbul Radyosu’nda okuttuğu bir yazıda: “Muhalefetin artık ihtilalci metotlarla çalıştığı, halkı hükümet aleyhine kışkırtma yolunda fiili kıyam denemelerine giriştiği, eski Balkan komitecilerinin Osmanlı Devleti’ni çökertmek üzere Rumeli’de kasten tertip edip kan döktürüp, arkasından Türkler Hıristiyanlara zulüm

ediyorlar feryadını da bütün dünyaya yaymak suretiyle imparatorluğun dağıtılıp taksimini hedef tutmuş olan usuller, tabyeler ve tertipler ile karşılaştıkları” kaydedildikten sonra Halk Partisi’nin Yeşilhisar’da ektiği nifak ve şikak tohumlarının başka yerlerden daha çabuk neşvinema bulduğu, bu tahrik politikacılarının ne derece şeni, ahlaksızca ve hatta namussuzca hareket ettikleri, memleketin her yerinde kışkırtıcıların akla, hayale gelemeyen namussuzca iftiralarının memleketin her yerini ve her şeyini kip kirli bir hale getirecek pislikte olduğu, Halk Partisi’nin vazifelendirilmiş, tertiplenmiş tahrik ajanlarının pis, merdut ve menfur tevzirlerini utanmadan, sıkılmadan bu derecelere düşürdükleri denildiği ve “deni ve alçaklar, bu alçakça kirletme ve kötüler, alçakça iftiralar, vatansız ve haince kötüler, bu en aşağılık ve bayağı yollar, hınç ve ihtilaç raşeleri” gibi kelimeler kullanıldığı,

19- 5.9.1959 tarihli Radyo Gazetesi’nde: Cumhuriyet gazetesi başyazarının bir tenkit yazısı ele alınarak kendisine ve yıllarca evvel olan babasına ağır hücum ve isnatlarda bulunulduğu, şahsından ve babasının vaktiyle istiskale ve hakarete maruz kaldığından bahsedilerek yazarın, fesatçı ve sahte bitaraf ibareleriyle tahkir edildiği ve bu Radyo Gazetesi metninin ayrıca 6.9.1959 tarihli Zafer gazetesinde de yayınlandığı, görülmüştür.

C- Vatan Cephesi’ne iltihak listeleri:

Sanık Adnan Menderes, Balıkesir’de yaptığı bir konuşmada muhalefeti “Nifak Cephesi” diye vasıflandırarak buna karşı bir “Vatan Cephesi” kurulması fikrini ortaya atmış, bunun üzerine Demokrat Parti teşkilatı içinde “Vatan Cephesi” adında bir cephe kurmak gayreti baş göstermiş, muhalefet partisinden istifa edenlerle bu cepheye iltihak edenlerin listeleri de radyoda okunmaya başlanmıştır.

Adı geçen sanık, İskenderun’da 14.2.1960 tarihinde söylediği bir nutukta Balıkesir’deki konuşmasından, orada vatandaşları, nifak yolundan ayrılarak Vatan Cephesi’ne katılamaya davet ettiğinden bahisle o günden beri vatandaşların fevç fevç Vatan Cephesi’ne geçtiklerini ileri sürüldüğü görülmüştür.

Şahit Kemal Deniz, Müfit Arda, Vahdet Bulgurlu, Rıza Atilla, Veysel Salman, Adnan Aktan, Necdet Onur, Doğan Toros ve Yurdanur Genya’nın şahadetlerine ve

dosya münderecatına göre, Demokrat Parti teşkilatı tarafından gönderilen muhalefet partilerinden istifalar ve Vatan Cephesi'ne iltihak listelerinin doğruca Başvekalete geldiği, bu listelerin sanık Menderes'in emriyle Hususi Kalem Müdürlüğü'nde toplandığı ve Demokrat Parti Genel İdare Kurulu üyelerinden Remzi Birand tarafından incelendikten sonra Anadolu Ajansı'na ve oradan da radyo idaresine gönderilerek yayınlandığı, günün muhtelif saatlerinde ajans haberleri arasında okunan bu uzun listelerin halkı sıkmaya başladığı, sırf bu listeleri dinlememek için halkın radyolarını kapattıkları ve bu yüzden bir çok şikayetler gelmeye başlaması üzerine de bu listelerin sonradan ihdas edilen "Yurdun Dört Köşesinden Haber" emisyonunda yayınlanmaya başladığı, bu halin 1.10.1958 tarihinden 6.4.1960 tarihine kadar bir buçuk seneden fazla bir müddet devam ettiği, bu listelerin radyoda okunmasından dolayı Demokrat Parti'nin 11.883.800 lira ilan ücreti, 1.775.070lira belediye harcı ve 236.676 lira damga resmi olmak üzere cem'an hazine ve belediyenin 13.845.546 lira zarara sokulduğu tahakkuk etmiştir.

D- Demokrat Parti grup toplantılarının da radyo ile ilan edildiği, grup üyelerinin toplantılara radyo vasıtası ile davet olundukları, grupta alınan kararların da yine radyo ile yayınlandığı anlaşılmıştır.

E- Şahit Münir Müeyyet Berkman, Fethi Kardeş, Nazif Babaoğlu, İskender Cenap ve Mehmet Ali Ceylangil'in şahadetlerine ve tahkikat evrakı münderecatına göre:

Basın ve Yayın işlerini de tedvire memur bulunan sanık Fatin Rüştü Zorlu, 27.10.1959 tarihinde yapılan milletvekilleri seçimine ait sandık neticelerini, henüz oy verme müddeti bitmeden önce radyoda ilan etmek için Devlet Bakanlığı'nda bir heyet kurduğu, Dahiliye Vekaleti'nden telsizle alınan tasnif neticelerini saat 14.30'dan itibaren her yarım saatte bir radyoda okunması için şahit Fethi Kardeş'e bizzat talimat verdiği ve bu maksatla ona radyo evinde telefonlu hususi bir oda ayırttığı, alınan neticeler bu suretle radyoda okunmaya başlanınca bu işin kanunsuz olduğuna dair başta muhalefet liderleri olmak üzere yurdun muhtelif yerlerinden telefon ve telgraflarla yapılan müracaatlar üzerine sanık Adnan Menderes'le görüştüktan sonra yayına devam emri verdiği anlaşılmıştır.

Henüz oylarını kullanmamış olan seçmenlerin kararlarına tesiri mümkün bulunan bu yayının bu yoldaki müracaatlarla önlenemeyeceği anlaşıncı Yüksek Seçim Kurulu'na başvurulmuş, Yüksek Seçim Kurulu tarafından "... Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 94'üncü maddesi sarahatına göre oy verme müddeti saat 17'de biteceğine ve seçim işlerini tamamlamış olan sandıkların tasnif neticesini ancak sandık başında ilan etmeleri mümkün olup radyo ile yapılacak ilanın seçmenin kararı üzerinde müessir olabileceği mamul ve bu itibarla Seçim Kanunu'nun aradığı sükunet karar serbestisine müessir olabileceğine göre seçim müddeti bitinceye kadar sandık tasniflerinin radyo ile yayınlanması Seçim Kanunu'na aykırı düşeceğinden ve şu anda İstanbul, Ankara, Bursa merkezlerinden bu hususta bir çok yıldırım telgraflarla müracaatlar vaki olduğu gibi Ankara İl Seçim Kurulu tarafından hilafına verilen karar da bozulmuş olduğundan sandık tasnif neticelerinin saat 17'ye kadar radyolarla yayınlanmaması hususunun Anadolu Ajansı ve Basın-Yayın Umum Müdürlüklerine telgraf ve telefonla bildirilmesine ve müracaat sahiplerine telle bilgi verilmesine" 27.10.1957 tarihinde karar verilerek tebliğ edilmiş ve keyfiyet ilgililer tarafından sanık Fatin Rüştü Zorlu'ya da bildirilmiş olduğu halde adı geçen sanık buna da ehemmiyet vermeyerek, Yüksek Seçim Kurulu'nun antetli kağıdına yazılmış imzalı ve numaralı bulunan bu kararının mühürsüz olduğu bahanesiyle geri çevrilmiş ve sandık tasnif neticelerinin radyo ile yayınlanmasına devam etmiştir.

Bundan başka, Söz ve Yayınlar şefi Kemal Sönmez, sabık Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Meclis Reisi'nin 1957 milletvekili seçiminden en az bir ay önce başlayan yurtiçi seyahatlarında yaptıkları seçim propaganda konuşmaları mahallerinde özel ses cihazlarıyla banda tespit edildikten sonra Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nden ve Başbakanlık'tan gönderilen memurların nezaretleri altında radyoda yayınlandığı bildirilmiştir.

Delillerin Tahlil ve Münakaşası:

Sanık Adnan Menderes ile Demokrat Parti liderleri ve sözcüleri, muhalefette bulundukları sırada radyonun, hükümet partisinin inhisarı altında tek taraflı kullanılamayacağını, muhalefete de eşit haklarla radyodan istifade imkanının sağlanmasını, radyoda muhalefete konuşma hakkı tanımayan bir idarenin totaliter

olduğunu ve memlekette demokrasi ve hürriyetten bahsedilemeyeceğini savunarak iktidara geldiklerinde bu hakları temin edeceklerini vait ilan etmiş oldukları ve Demokrat Parti programında da “Milli iradenin tam tecellisini siyasi partilerin eşit haklara malik bulunmasına” bağlı bulunduğu açıklanmış olduğu halde Demokrat Parti 1950 seçiminde iktidara geldikten sonra savundukları ve tahakkuk ettireceklerini vait ve taahhüt eyledikleri bu demokratik esasların tamamen aksine bir yol takip ettikleri görülmüş, seçim zamanlarında muayyen saatlerde radyoda muhalefete propaganda yapmak imkanını veren kanun hükmü bazı bahanelerle kaldırılmıştır. Devlet radyosu tek taraflı olarak kullanılmaya başlanmış, mühim bir kısmını sanık Adnan Menderes veya Fatin Rüştü Zorlu’nun yazdıkları veya dikte ettikleri Radyo Gazetesi yayınlarında, muhalefet sözcülerine cevaplar verilmeye başlandığı, iktidarın bazı hareketlerini tenkit eden şahıslara, gazetelere ve yazarlara ağır bir dille sataşılmış, haklarında hakaretimiz ve tezyifkar sözler sarf edilmiş, “soğuk harpçi, tahrikçi, iftiracı, tezvirci, inatçı, inkarcı, hınç duyan bir zümre, bozguncu, nifakçı, yaygaracı, itaatsız, saygısız, millet ahlakını bozucu, cüretkar, hafif meşrep, komünist, terörist, zorba, kara düşünceli, şerefsiz, morfine yeni alışan bir hasta, devlet düşmanı, şaametli, gafil, ihtilalci, Balkan komitecisi, ahlaksız, namussuz, merdut, menfur” kelimeleriyle umumi efkar muvacehesinde hakarete maruz bırakılmış, ahlak ve terbiye duygularını rencide eden bu ağır sözlerin devlet radyosundan sarf edilip tekrarlanmasında bir beis görülmemiş, aksine olarak radyoda bu şekilde konuşmalar yapan Demokrat Partili bir milletvekilinin sanık Adnan Menderes tarafından örtülü ödenekten paralar verilmek suretiyle himaye ve teşvik edildiği anlaşılmıştır.

Bundan başka demokratik rejimin başlıca unsurlarından biri olan söz ve tenkit hürriyetlerine de yer verilmediği, bazı hükümet icraatına yöneltilen tenkitlerin incelenerek üzerinde durulması, haklı olanlarının nazara alınması, haklı görülmeyenlerin ahlak ve terbiye kaideleri çerçevesi içinde makul sebeplerinin açıklanması suretiyle cevaplandırılması gerekirken böyle yapılmayarak şiddetle karşılandığı, tenkitçileri korkutup susturmak, onları umumi efkar karşısında itham etmek maksadiyle bunlara yine radyoda cevaplar verildiği, yapılan tenkitlerin, “ulu orta sözler, alkış toplamak için sarf edilen yalan, idraksiz ve vatanseverlik hisleriyle telifi kabil olamayan beyanlar” şeklinde tavsif olunduğu müşahade edilmiştir.

Demokrat Parti programında “hakimlere güvenlik getirecek tedbirlerin alınacağı” vait olunduğu, bu parti lider ve sözcüleri de muhalefette iken, hakimlik teminatının lüzum ve ehemmiyeti üzerinde ısrarla durdukları halde Demokrat Parti iktidara geldikten sonra Emekli Sandığı Kanunu’nun 39’uncu maddesinde yapılan bir değişiklikle Yargıtay ve Danıştay başkan ve üyelerinin kurumları tarafından resen ve bir sebep gösterilmeksizin emekliye sevk edilmek suretiyle vazifelerinden uzaklaştırılabilecekleri kabul edilmiş, bu suretle en yüksek kaza organları, vazifelerinin zaruri kıldığı teminattan mahrum bir hale getirilmiş ve bunun bir çok haksız tatbikatı da yapılmak suretiyle yüksek hakimler idarenin nüfuz ve tesiri altına sokulmak istenmiştir. Halk Partisi lideri yaptığı bir konuşmada bu duruma işaretle “Halk Partisi iktidara gelirse bir hukuk devleti kurulacağına, hakim teminatı ve basın hürriyetinin tahakkuk ettirileceğine dair” beyanatı, 1.10.1959 tarihli Radyo Gazetesi’nde bahis mevzuu edilerek, kendisine sataşmış, “çok partili hayatı şirazeden çıkarıp buhranlı ve gayri tabii bir hale sokmak peşinde çırpınıp durmakla” itham edilmiş, bahis konusu fikirlerin bazı ağır hastalıklara tutulan insanların zaman zaman sayıklamaları suretinde tevsir edildiği görülmüştür. Muhalefette bulunduğu devrede hukuk devleti kuracağını, hakim teminatı ve basın hürriyeti getireceğini vaat ve ilan etmiş olan bir partinin iktidara geldikten sonra aynı prensipleri savunanlara karşı devlet radyosu vasıtası ile bu şekilde mücadeleye girişmesi demokratik nizamın esasını teşkil eden bu prensiplerin şiddetle aleyhinde bulunduğunu, vaktiyle savunduğu bu fikirlerde samimi olmadığını göstermesi bakımından dikkate değer bulunmuştur.

Sanık Adnan Menderes ile Demokrat Parti’nin diğer kurucuları ve sözcüleri, 1947 yılında, “millet parası ile çalışan radyoda iktidarın bir taraflı olarak kendisini methetmesini, tenkit ederek radyonun hükümet partisinden çıkarılmasını yapamayacağını bildirmelerine mukabil partinin iktidara gelmesinden sonra Demokrat Parti’nin kuruluş yıldönümlerinde özel emisyonlar yapıldığı, parti grup toplantılarının radyo ile ilan ve tebliğ olunduğu, Demokrat Parti icraatının uzun uzadıya övüldüğü, muhalefet partilerinden ayrılanlarla Vatan Cephesi adı altında Demokrat Parti’ye iltihak edenlerin listelerinin 1.10.1958 yılından 6.4.1960 tarihine kadar radyoda okunmasına devam edildiği ve bu işi organize etmek üzere Başvekalet’te devlet memurlarından mürekkep bir ekip kurulduğu bu yüzden bizar bir hale gelen halkın çok vakit radyolarını

kapatmak mecburiyetinde kaldığı, bundan dolayı yurdun her tarafından gelen müracaat ve şikayetlere kulak asılmadığı, bu sebeple idarenin 13 milyon liradan fazla bir zarara maruz bırakıldığı da anlaşılmıştır.

27.10.1957 tarihinde yapılan milletvekilleri seçiminde, henüz oy verme müddeti bitmediği, bir çok seçmenlerin sandık başlarında oylarını kullanmakta oldukları bir sırada tasnifi biten sandık neticelerinden sanık Fatin Rüştü Zorlu'nun işaret ettiklerinin saat 14.30'dan itibaren radyoda yayınlanmasına başlanmış, bizzat adı geçen sanığın duruşmadaki ifadesine nazaran bu halin kanuna aykırı olduğu, henüz oylarını kullanmamış olan seçmenlerin kararlarını müessir olabileceği muhalefet mensupları tarafından kendisine hatırlatılmış olduğu halde bunun bir hükümet kararı olduğunu bildirerek bu yoldaki yayına devam emrini vermiş, aynı mahzur tebarüz ettirilerek bu yayının durdurulması hususunda Yüksek Seçim Kurulu'ndan verilip tebliğ olunan kararı da mühürsüz olduğu bahanesiyle iade ederek yayına devam ettiği anlaşılmıştır.

Sanık Fatin Rüştü Zorlu, sandık neticelerinin bu tarzda yayınlanmasına yalnız kendisi değil, hükümetçe karar verildiğini bildirmiş ve Seçim Kanunu'nun 114'üncü maddesinde oy verme müddeti bittikten sonra sandık neticelerinin duvara asılmak suretiyle ilan edilmesini emrettiğini, bu itibarla sandık tasnif neticelerinin oy verme müddeti bitmeden önce radyoda yayınlanmaya başlanmasında kanuna uymayan bir cihet bulunmadığını ileri sürmüştür. Milletvekilleri Seçimi Kanunu'nun sözü geçen maddesi, oy verme müddeti sona erdikten sonra açılan ve tasnifi yapılan sandık neticelerinin o sandık çevresinde duvara asılmak suretiyle ilan edilmesine mütedairdir. Bu da gizli oy ve açık tasnif prensibinin bir neticesidir. O sandık alanında bütün seçmenler ya oylarını kullanmış veya oy verme müddeti sona ermiş bulunması hesabiyle artık sandığa oy pusulası atılmasına kanunen imkan kalmamış olduğundan sandık tasnif neticesinin o sandık çevresinde ilan edilmesinde, herhangi bir mahzur düşünülemez. Fakat oy verme müddeti bitmeden evvel bazı sandık neticelerinin radyo vasıtası ile ilan edilmesinde durum böyle değildir. Radyoda vaktinden evvel yapılan bu yayınların henüz oylarını kullanmayan seçmenlerin kararları üzerinde müessir olabileceği varit bulunmaktadır. Nitekim mahzur, sanık Fatin Rüştü'ye bildirilip anlatılmış olmasına rağmen nazara almamış ve Yüksek Seçim Kurulu'nun bahsedilen

kararını bir bahane ileri sürerek iade ettirmiş ve yayına devam emrini vermiştir. Bütün bunlar henüz oylarını kullanmamış olan seçmenlerin kararları üzerinde Demokrat Parti lehinde müessir olabilmek düşüncesi ile hareket edildiği kanaatini uyandırmıştır.

Demokrat Parti kurucularından Celal Bayar, muhalefet yıllarında iken muhalefetin radyodan istifade ettirilmemesini, hükümetin muhalefete yaptığı bir baskı şeklinde telakki etmiştir. Sanık Adnan Menderes ile DP Genel Başkan vekili, hükümet partisinin radyoda kendisini övmesini, muhalefete konuşma hakkı tanınmamasını totaliter bir rejimin bir vasfı olarak gösterdikleri görülmüş, bu halin Anayasa'ya aykırı olduğunu, böyle bir idarede demokrasiden, insan haklarından ve hürriyetten bahsedilemeyeceğini, bu yoldaki tutumun, ebediyen iktidarda kalmak arzusunun bir tecellisi olduğunu bildirmişlerdi. Buna nazaran Demokrat Parti iktidarının, radyo neşriyatı konusundaki yukarıdan beri izah olunan tutumunun Anayasa'ya aykırı olarak totaliter bir rejim kurmak, muhalefeti susturarak daimi surette iktidarda kalmak maksat ve gayesini hedef tuttuğu bizzat kendilerinin muhalefette bulundukları sıradaki beyanlarından anlaşılmaktadır.

Her ne kadar sanık Fatin Rüştü Zorlu, Radyo Gazetesi'nin hazırlanması ile şahsen meşgul olmadığını ileri sürmüştü de şahit Fethi Kardeş, bu sanığın verdiği notlarla Radyo Gazetesi'nde muhalefete cevap verildiğini de açıklamıştır.

Sanık Mükerrerem Sarol, bakanlığı zamanında, radyo yayınlarında mes'uliyetini mucip bir cihet bulunmadığını, diğer sanık Emin Kalafat, Celal Yardımcı, Sıtkı Yırcalı, Abdullah Aker ve Haluk Şaman da, Basın-Yayın Umum Müdürlüğü'nün doğrudan doğruya Başbakanlığa bağlı ve radyo yayınları ve Radyo Gazetesi'nin hazırlanması işi ile bizzat sanık Adnan Menderes'in meşgul olduğunu bildirdikleri görülmüş ve filhakika Teşkilat Kanunu'na göre radyo dairesini de içine alan Basın-Yayın Umum Müdürlüğü Başbakanlığa bağlı bulunmuşsa da Başbakanlığa bağlı diğer bazı umum müdürlüklerde olduğu gibi basın ve yayın işlerinin de Devlet veya Basın-Yayın ve Turizm Bakanlarının uhdesine tevdi edildiği anlaşılmıştır. Bundan başka sanık Adnan Menderes, "Radyo yayınları yalnız kendisinin değil, diğer sanıkların da tutumlarını gösterdiğini, bahis konusu neşriyat muayyen bir zümrenin görüşüne tekabül etmeseydi kendisinin bu işleri yalnız başına ve şahsen yapmasına ihtimal tasavvur

edilemeyeceğini, alakalı bakan ile daima mutabakat halinde bulunduklarını, bunu bir hükümet politikası olarak yürüttüklerini, ilgili bakanın şimdi ben bunun içinde değilim veya bu yoldaki yayınları tasvip etmiyorum demesinin mümkün olmadığını” açıklamıştır. Gerçekten, radyo yayınlarına böyle bir istikamet verilmesi keyfiyeti, zaman zaman basında ve Büyük Millet Meclisi’nde tenkit ve münakaşa konusu yapılmış, şiddetli tartışmalara yol açmış bu yüzden radyo idaresine, bir çok protesto yazıları gelmiştir. Böyle olduğu halde gerek sanıkların, gerekse Demokrat Parti’ye mensup milletvekillerinden hiçbirisinin, bu şikayet ve itirazlara iştirak etmeleri şöyle dursun, aksine olarak radyonun bu yoldaki yayınlarını tasvip ettikleri, sanık Adnan Menderes’in bu husustaki tutumunu destekledikleri görülmüştür. Sanık Adnan Menderes’in Demokrat Parti Grup toplantısında, “Ben, radyodaki konuşmaların hepsini kendi masamda elimle yazıp hazırlıyorum. Herkes biliyor küçük iş mi, radyoda böyle konuşma? Küçük gibi görüyorsanız çıkın görelim” şeklindeki beyanı sanıklarla DP milletvekilleri tarafından tasviple karşılanmıştır.

Sanıklar, 1950 yılından önceki zamanlarda Halk Partisi iktidarda bulunduğu sırada da radyonun aynı şekilde kullanıldığını ileri sürerek o zamanın Başbakan yardımcılarının ikisinin bu husustaki beyanlarını örnek olarak göstermişlerdir. Devlet radyosunun vaktiyle muarız bir parti idarecileri tarafından aynı tarzda kullanılmış olması, bu tutumun aleyhinde bulunan, bu halin Anayasa’ya, insan hak ve hürriyetlerine muhalif bulunduğunu ilan eden ve bu kabil vaatle iktidara gelmiş olan bir parti idarecilerinin aynı şekilde hareket etmelerini makul ve meşru göstermesine asla imkan olmadığı aşikardır.

Yine sanıklar, siyasi bir partinin propaganda yapmasının normal bir iş olduğunu da savunmuşlardır. Siyasi bir partinin programını ve yaptığı işleri propaganda yoluyla umumi efkara bildirmesinin tabii bir şey olduğunda şüphe yoktur. Ancak, bunun devlet radyosunda tek taraflı olarak yapılması tecviz edilemez. Sanıklar vaktiyle ilan ve tahakkuk ettireceklerini vaat eyledikleri insan hak ve hürriyetlerini ve eşitlik prensiplerini ihlal ederek muhalefeti susturmak, tenkitleri bertaraf etmek ve daimi surette iktidarda kalmalarını temin maksadiyle bu yolda hareket etmişlerdir.

Sanıklardan Sıtkı Yırcalı, Profesör Berthlmy'nin bazı düşüncelerini ve Fransız başbakanlarından M. Guy Mollet'nın bir hadisedeki tutumunu misal göstererek dava konusu fiilleri mazur ve hatta haklı göstermeye çalışmıştır. Fakat mensup olduğu partinin, muhalefette bulunduğu sırada savunduğu bu sahadaki programa ve düşünceleri yukarıda tafsilatı ile belirtilmiş, kendisi de partinin program ve tüzüğünü kabul ettiğini taahhüt eylemiştir. Şimdi bu fiiller işlendikten ve böyle bir dava açıldıktan sonra o zaman kabul ve taahhüt ettiği prensiplerin aksini müdafaa ederek bunu destekler gibi görünen misaller getirmek yoluna başvurusu, tutumunu ve bugün savunduğu fikirleri yarın red ve cerh etmeye kalkıştığını göstermesi bakımından dikkati çeker görülmüştür.

Yapılan duruşmaya ve toplanan delillere göre sanık Altemur Kılıç'ın durumunun diğer sanıklardan ayrı olarak mütalaası gerekmektedir. Adı geçen sanık, kendisinin Basın-Yayın ve Turizm Umum Müdürü bulunduğu müddet içinde dava konusu fiillerin devamına mani olmasına imkan bulunmadığını, bununla beraber bu gibi neşriyatı önlemek için çalıştığını, muhalefet partilerinden istifalar ve Vatan Cephesi'ne iltihaklara ait listelerin okunmasını nispeten ölü bir saate aldirmaya muvaffak olduğunu ve diğer sanıkların fiillerini tasvip etmediğini bildirmiş, gerçekten şahit Refik Ahmet Sevengil sanığın bu savunmasını teyit eylemiştir.

Her ne kadar Başsavcılık, esas hakkındaki mütalaasında Altemur Kılıç'tan mada sanıkların 64 ve 142/2 madde ile cezalandırılmalarını istemiştir. Resmen teşekkül etmiş partiler demokratik hüviyetlerini muhafaza ettikleri müddetçe zümre tabiri dışında mütalaa edilirler zira, diktatörlük rejimlerinde partiler görülmüştür. Fakat bunların hüviyetleri demokrasilerdeki partilerin hüviyetine benzemez. Bu itibarla menşesinde usulüne uygun teşekkül etmiş partinin bilahare hüviyetini kaybederek zümre haline inkılabı mümkündür. Ancak, netice kısmında gösterilen sebeplerle bu dava müstakil suç sayılmadığından istenilen madde ile tecziye cihetine gidilmemiştir.

Netice:

Yukarıda izah edilen sebeplere göre devlet radyosu Anayasa'yı ihlal suçundan bir vasıta olarak kullanılmıştır. Yayınları da Anayasa'yı ihlal suçunun vakıalarını teşkil etmektedir. Sanık Altemur Kılıç'tan maada diğer sanıkların fiilin bu mahiyetini

bildikleri ve sanık Adnan Menderes ve Fatin Rüştü Zorlu bizzat işledikleri gibi bu davada sanıklar arasında gösterilmeyen hükümete dahil diğer üyeler ve milletvekilleri de radyonun Anayasa'yı ihlalde vasıta olarak kullanıldığını ve yayınlarının mahiyetini bilir ve bilecek mevkidedirler. Bu mahiyetiyle dava, müstakil bir suç olarak mütalaa edilmediğine göre vasıf değişikliği de bahis konusu değildir.

Yüksek Adalet Divanı Başkanı Salim Başol

Üye Selman Yörük

Üye Rıza Tunç

Üye Abdullah Uner

Üye Hıfzı Tüz

Üye Hasan Gürsel

Üye Mehmet Çokgüler

Üye Vasfi Göksu

Üye Ali Doğan Toran

EK 2. Cumhuriyet Gazetesi'nin 30 Kasım 1960'daki Dava Haberi

Yüksek Adalet Divanı dün dokuz sanıklı radyo davasının duruşmasına başladı. Dünkü oturumu Başkan Salim Başol idare etti. Duruşma, Başkan Başol'un tok sesi ile tekrarladığı ve halkın adeta ezberlediği seremoni ile açıldığı zaman saat tam 9.30 idi. Bir gün evvelki duruşmaları idare eden Başkan Vekili Selman Yörük, Başol'un sağ yanında yer almıştı. Radyo gazetesini hazırlayan heyet mensuplarının isimleri okunurken Başkan, Menderes'e bu listenin doğru olup olmadığını sordu.

Menderes: Bilmiyorum reis beyefendi, yalnız bu heyet iktisadi, içtimai, iç ve dış politika mevzularında kendi aralarında vazife taksimi yapmak suretiyle hazırlandı. İç politikaya ait olan kısımlar 1950'den evvel de 1950'den sonra da mevcuttur. O zaman esasen memleket içinde iç politika diye bir şey yoktu, partiler yoktu, gazeteler de iç politikadan bahsetmezlerdi. Bu bakımdan kendiliğinden gayri mevcut sayılır.

Başkan: Türkiye'de muhalif partiler kurulmasına 1946'da başlanmamış mı idi?

Menderes: 1950'ye kadar da radyo neşriyatında ve yüzde 99 radyo gazetesinde iç politikadan bahsediliyordu.

Başkan: 1950'den 1954'e kadar?

Menderes: Ben radyo gazetesini dinlemezdim efendim.

Sarol: Ben vazifeye başladığım zaman mevcut kanun gerekli şekilde tatbik edilmiyordu. Radyo gazetesinin yalnız dış haberler vermesi kanunla tezat teşkil ediyordu. Bu bakımdan memleket olaylarından da bahsedilmesi karar altına alındı.

Başkan (Menderes'e): 1957 seçimlerini takip eden günlerde radyo gazetesinin hazırlanması ile bilhassa siz meşgul olmuşsunuz.

Menderes: Meşgul olmaya başladım. Fakat bunlar baştan aşağı benim elimden çıkmış değildir. O günlerin icabı olarak iktidarı gayri meşru gösterecek beyanlara hükümetçe cevap verebilmek için radyoya bazen notlar verdiğim olmuştur.

Başkan (Zorlu’ya): Siz de radyo gazetesi neşriyatı ile meşgul olmuşsunuz.

Zorlu: Bendeniz üç ay Basın-Yayın Vekilliği yaptım. Radyo gazetesi ile şahsen meşgul olmadım. Ama Başvekil notlar verdiği zaman yanında bulunduğum olmuştur.

Zorlu’nun bundan sonra mütecaviz bir atakla şöyle bir cümle sarf ettiği duyuldu: “Elbette ki radyo bir devlet işidir. Hükümetin radyoya notlar vermesi tabiidir. O zaman ne yapılsa bir suçmuş gibi ortaya çıkarılıyor. Dürüst seçim yapılmıştır, demek suç teşkil etmez.

Her vesile ile sık sık mikrofona gelen Menderes’e Başkan, isterse mikrofonun yanındaki iskemlede oturabileceğini söyledi. Menderes: “Gider, gelirim efendim.” (Gülüşmeler)

Başkan: Burhan Belge’ye direktif verdiğiniz doğru mu?

Menderes: Evet, bazen direktif ve fikir verdiğim olurdu.

Aker: Benim odamda bu mevzu ile ilgili olarak Namık Gedik iki defa toplantı yaptı ve şahsen yazdırttı.

Başkan: Son zamanlarda 9-10 ay müddetle radyo gazetesinin Menderes’in direktifi ile hazırlandığı söyleniyor.

Menderes: Benim Burhan Belge’ye not verdiğim günler olmuştur. Bizzat radyo gazetesini dikte ettiğim günler de olmuştur.

Başkan: Okumasını beğenmediğiniz Baki Süha’yı kovmuşsunuz.

Menderes: Bana intikal etmiştir. Ben de ihtar ettirmişimdir. Böyle kovmak movmak mevzu bahis değildir.

Başkan: Hikmet Münir’e de ihtar etmişsiniz.

Şimdiye kadar yerinde oturmakta ısrar eden Menderes gidip gelmeler fazlaca sıklaşınca “Oraya oturayım daha iyi” diyerek mikrofonun başındaki iskemleye yerleşti.

Kararnamede sık sık hükümet ile parti işlerinin birbirine karıştırıldığından bahsediliyordu.

Menderes: Evet hükümetle partinin karıştığı anlaşılıyor. DP iktidarın bir parçası sayılabilir ama ifadede bir tedahül var.

Başkan: Partiyi de hükümetle beraber yürüttüğünüz içindir ki bu dava yürütülüyor.

Kararnamede Burhan Belge'nin bile bazı radyo gazetesi yayınlarını sert bulduğu belirtiliyordu.

Menderes: Bakalım Burhan Belge böyle bir şey söylemiş mi? Gelsin, dinlensin...

Bu arada radyo gazetesinde "Cumhuriyet" ve "Yeni Sabah" gazetelerinin aleyhinde çok sert yayınlar yapıldığı hakkındaki kısım okundu.

Başkan: Bu da mı hükümet icraatı?

Menderes: Bunlardan yapıldıktan sonra haberim olmuştur.

Başkan: Radyo gazetesinde şahsi işler ve parti mülahazası ile yayın yapılır mı?

Menderes: Siyasal havanın son derece gerginleştiği, kızıştığı zamanlarda olabilir. Bir "Cumhuriyet" bir de "Yeni Sabah" hakkında iki yayından başka yayın yoktur.

Kararnamenin okunması ilerledikçe Menderes'in sinirlerinin bozulduğu, hareketlerini kontrol edemediği görölüyordu. Bu arada bir soruya cevap verirken konu dışına çıktı. İnkılap hükümetinin son olarak temin ettiği 200 milyon dolarlık dış kredinin kendi zamanlarında çıkmış olan Yabancı Sermayeyi Teşvik, Petrol Kanunu gibi kanunların yarattığı mesut netice olarak gösterdi ve DP propagandası yapmaya başladı.

Başkan, “Size kaçınıcı defa ihtar ediyorum, hep konu dışına çıkıyorsunuz. Kesin” diye Menderes’i yerine oturttu.

Kararnamenin okunması devam ediyordu.

Başkan: Radyo gazetesinde alçaklar, namussuzlar gibi sözler işittik.

Menderes: Bu kelimeleri bilmiyorum efendim?

Sıra başyazarımız Nadir Nadi’nin 1959 Nisan ayında radyo gazetesinin verdiği çok şiddetli ve nezaket dışı ifadeleri ihtiva eden cevabının okunmasına gelmişti. Bu yayında kurucumuz Yunus Nadi’den de bahsediliyordu.

Menderes’in radyo ile yayınlanan “Muhalefete ve İnönü’ye Cevaplar”a dair bölüm okunurken:

Menderes: Bunlar hükümet icraatını tenkit ve bize hücum edenlere karşı yaptığımız müdafaalardır. 1954 seçimleri arifesinde Yabancı Sermayeyi Teşvik ve Petrol Kanunları dolayısıyla muhalefet had ve hudut tanımadan bize çatıyor ve bizim memleketimizi sattığımızı dahi iddia ediyordu. Eğer o kanunlar olmasaydı, şimdi yapılan 200 milyon dolarlık dış yardıma layık görülmezdik.

Başkan: DP’li mebusların konuşmalarının banda alınıp radyoda okutturulması doğru mudur?

Menderes: Cevap teşkil edecek mahiyet taşıyan beyanların okutturulduğu vakidir. O günün şartları içine girmek lazımdır.

Başkan: Öyle ama şartları siz yaratmışsınız.

Menderes: Alakalı vekillere sormak lazım.

Başkan. Kimden sorayım?

Menderes (Arkasına bakarak): Hangisinin ne zaman vekillik ettiğini, nereden bileyim (Gülüşmeler). Madem tasvip etmiyorlardı istifa etmek de mi yoktu reis beyefendi rica ederim.

Başkan: 1949'a kadar DP muhalefetteyken daima radyoda eşit hak talep etmiştir. Sonradan partiye 15'er dakikadan dört defa konuşmak hakkı verilmiştir. Seçim kazanıldıktan sonra muhalefetten o imkan da kaldırılıyor. Halbuki sizin lideri olduğunuz parti memlekette demokratik nizamı kurmak iddiasındaydı.

Menderes: 1946 seçimlerinin tarzı cereyanı malumdu. O zamanın iktidarı işi tatlıya bağlamak zarureti duymuş ve Seçim Kanunu'nu değiştirmiştir. Bendeniz o zaman partim adına şayanı şükran olarak kabul ettiğimiz bu kanun dolayısıyla Meclis kürsüsünden kendilerine teşekkür ettim. Yalnız 10-15 dakikalık müddetten istifade eden bizlerin yaptıkları konuşmalar ile 1954 seçimlerinde muhalefetçe yapılan konuşmaları bulup karşılaştırmak icap eder. O zaman son derece ağır konuşmalar yapılmıştır.

Başkan: Biz hepimiz o devirleri yaşadık. Hiç de o kadar ağır konuşmalar olmadı. Bir an için ağır olduğunu kabul etsek bile bu hakkı tamamen kaldırmak mı lazımdır?

Menderes: Bunun yalnız ben mi kaldırdım? Bu Meclis'in kararıdır. Bugün muhalefet saflarında bulunan birçok kişinin imzaları da bu kanunda mevcuttur.

Başkan: Bu suretle yedi sene sonra demokratik icaplardan geri gidilmiş olmuyor mu?

Menderes: Mesele esastan inhiraf etmemiş olmaktır. Tecrübelerin icap ettirdiği zaruretlere göre ileriye gidiliği de geri kalındığı da olmuştur. Fakat demokratik prensipler ve dürüst seçimler esassından inhiraf edilmiş değildir.

Başkan: Yalnız o değil, mesela adliyeyi ele alalım. Emekli Sandığı Kanunu'nun 39. maddesi Danıştay ve Sayıştay'a da sizin zamanınızda teşmil edildi. Basın öyle, üniversite öyle. Geriye ne kalıyor?

Menderes: Memleketimiz daha birçok istihalelerden geçecektir. Meseleye dar bir rüyet zaviyesinden bakmamak lazımdır. Tecrübeler bazen bir noktada ileriye gitmeyi bazı noktalarda da geri gitmeyi icap ettirebilir. Mesela, bizim zamanımızda seçim ihtilaflarını inceleme yetkisi Meclis'ten alınmış Yüksek Seçim Kurulu'na verilmiştir.

Meclis'te rey çoğunluğunu teşkil edecek bir meselenin bitaraf bir şekilde karara bağlanması zordu. Bu son derece mühim bir adım sayılmaz mı?

Başkan, “Ama onun da istiklalini zedelediniz” diyerek 1 Mayıs 1954'te Yüksek Seçim Kurulu tarafından Cumhurbaşkanı, Başbakan ve hükümet mensuplarının parti propagandası mahiyetindeki konuşmalarının radyoda yayınlanmasını yasak eden kararın tatbik olunmadığını hatırlattı.

Başkan: Bu karar demokratik icaplara uygundur. Ama sonra bir kanunla bunda da değişiklik yapılmıştır.

Menderes (gülerek): Bütün Meclis'in yaptığını benden soracak olursanız bunun altından çıkmama imkan ve ihtimal yoktur.

Başkan: Fakat tatbikat bu merkezdedir.

Saat 12'ye geldiğinden celseye son verildi.

Saat 14'te kararnamenin okunmasına tekrar başlandığı sırada sanık Emin Kalafat'ın vekili, Yüksek Soruşturma Kurulu kararnamesinin butlan ile malul olduğunu iddia etti. Başkan, avukatın polis okulunda ceza hukuku okuttuğunu, bu bakımdan iddiasının varit olmadığını söyledi. Kararname okunurken 1957 seçimleri günü, seçim sandıkları kapatılmadan önce radyoda yayım yapıldığı ve bunun üzerine İnönü'nün Zorlu ile bir telefon konuşması yaptığı belirtiliyordu. Zorlu, hükümet olarak seçimler bitmeden sonuçlarının ilan edilmesine karar verdiklerini ifade etti. İnönü ile arasında geçen konuşmayı anlatırken “Sayın İnönü” demesi geniş gülüşmelere yol açtı. Bunun üzerine Zorlu “Şimdi değil, her zaman sayın olarak hitap ederim” dedi.

Zorlu, seçimlerde radyonun neşriyat yapmasının doğru olduğunu, hatta son yapılan Amerikan seçimlerinde sabahın erken saatlerinde neşriyata başlandığını, bu tip neşriyatın neticeye tesir etmeyeceğini ifade etti.

Başkan Başol, eski Basın-Yayın Genel Müdürü Altemur Kılıç'ı sorguya çağırdı. Kılıç “İç politika ile ilgili radyo gazeteleri Başbakanlık tarafından hazırlanır ve bize uğratılmadan radyoya gönderilirdi” dedi. Ne diyeceği sorulan Menderes “Eğer

tasvip etmiyorlarsa beni ikaz edebilirlerdi. Eğer ben ısrar edersem de bu vazifeden aflarını isteyebilirlerdi” dedi. Bunun üzerine Başkan, “O çekilse bile başkası gelecek ve yine aynı durum devam edecekti” dedi.

Emin Kalafat ise Basın-Yayın’a bakan Devlet Bakanı bulunduğu sıralarda radyo gazetesi için hiç kimseye bir emir vermediğini söyledi ve “O zaman siyasi partiler arasında karşılıklı saygı vardı” dedi.

Sıra Vatan Cephesi’ne (VC) iltihaklar ve muhalefet partilerinden istifa edenlere ait radyo yayınlarına gelmişti. Kararnameye göre VC yayınları için radyolarda 10 milyon 606 bin 954 lira 75 kuruş tutarında neşriyat yapılmıştı. Başkan Başol, Menderes’e VC’nin ne manaya geldiğini sordu. Menderes, Balıkesir’de yaptığı konuşma üzerine birçok vatandaşların DP’ye iltihak ettiklerini ve VC’nin bir tabirden ibaret olduğunu söyledi. Başkan ve Menderes arasında şu konuşma geçti.

Başkan: Bir kısım vatandaşlara VC diyorsunuz, muhalefete nifak cephesi, ehlihalip diyorsunuz.

Menderes: Ben ehlihalip demedim.

Başkan: Devlet radyosunda VC neşriyatı yapılması doğru mudur?

Menderes: O zaman muhalefet, bütün milletin iktidara yüz çevirdiğini yayıyordu. Muvazeneyi sağlama için önemli gördüğümüz bu neşriyatı yaptırttık. Ancak ben kesafeti ve hacmi hakkında bir emir vermedim. Gelen telgraflardan örnekler verilmesini istedim. Bunu umumi efkarda siyasi istikrarı temin için faydalı görmüştük.

Başkan: Ne oldu? Siyasi istikrarı temin ettin mi (gülüşmeler)?

DP iktidarının son Basın-Yayın Bakanı Haluk Şaman sanık mevkiine çağrıldı. Şaman şöyle dedi:

“Basın-Yayın Bakanlığı bir unvandan ibarettir. Teşkilat Kanunu yoktur. Söz ve radyo gazetesi işini Başvekalet organize eder. Ben Teşkilat Kanunu Tasarısı’na

hazırladım, Başbakanlığa verdim. Ancak Başvekil, Müsteşar vasıtasıyla Basın-Yayın'ın Başvekalete bağlı kalmasını arzu ettiğini bildirdi.

Söz alan Menderes “Karşı karşıya gelmekten eza duymaktayım” diye başlayan konuşmasına Haluk Şaman'ın arzu ettiği zaman kendisiyle görüşebileceğini, bu bakımdan Müsteşarla haber gönderttiği sözünün doğru olamayacağını belirtti, “Teessür ve teessüfle ifade edeyim ki bu sözleri vakaya uymaz. Beğenmediği taraflar için ikazda bulunmuş mu? Sorun...” dedi.

Haluk Şaman: Evet, bir vekalet var ortada. Ancak vekil amir-i ita değil.

Başkan: Amir-i ita kim?

Şaman: Başvekil.

Menderes: Bu vekalette cereyan eden işlerden vekiller mesul olmalıdır. Hem vekil, hem de vekil sıfatını taşıyacak sonra benim bir alakam yok diyecek.

Başkan, hangi sanığın ne gibi işlerden mesul olabileceğini ve sual sordurup sorduramayacağını Menderes'ten sordu.

Menderes, “acizane”, “naçizane” diye söze başladı ve “Radyo gazetesindeki konuşmaları çok defa bu arkadaşlarla beraber dinlemiştir. Birisinden biri itiraz etti mi? O zaman hepsi ile yüzde 100 mutabıktık” dedi.

Sanıklar, Başkan tarafından sorulan soruya aşağıdaki cevapları verdiler.

Sarol: Ben Başvekilden ve hükümetten bu konuda hiçbir direktif almış değilim. Vekillik zamanıma ait bir mesuliyet varsa hepsini taşımaya hazırım.

Kalafat: Başvekilin hiçbir direktif verdiğini hatırlamıyorum. Kurulan heyet kendi kendine çalıştı.

Yardımcı: Dosyayı tetkik etmedim. İcraatımdan emin olarak arz ederim ki Yüksek Soruşturma Kurulu'nun beni buraya getirmesinin sebebini anlayamıyorum.

Amma millet huzurunda hesap vermeye hazırım. Başbakanın benim devrimde bir müdahalesi olmamıştır.

Yırcalı: Benim devrimde Başvekil müstemiren radyo ile meşgul olmamıştır. Bana da hiçbir müdahalede bulunmamıştır. Bence bu işte cezai bir sorumluluk değil, sadece siyasi sorumluluk bahis konusu olabilir.

Aker: Radyo gazetelerinin hiçbirini ben yazmadım. Şahitlerin de ifade ettikleri gibi bütün emirler Namık Gedik tarafından verilmekteydi. Bazılarını da Başvekilin hazırladığını zannediyorum.

Başkan (Menderes’e): Bu kısmı cevaplandırın.

Menderes: Ben yazmadım veya direktif vermedim demiyorum ki. Amma vicdanen söyleyebilirim, Aker bu konuda bir satır yazı yazmamıştır.

Sorgular saat 16.07’de sona erdi. Söz alan savcı, Menderes’e ve diğer sanıklara bazı sorular tevcih etti.

Daha sonra avukatlar son tahkikatın açılması hakkındaki kararnameye itirazda bulundular.

Savcı, avukatların iddialarının yersiz olduğunu, şayet kararnamedeki suç vasfında değişiklik yapılacaksa buna ancak Divan’ın karar verebileceğini ileri sürdü. Bunun üzerine uzunca süren bir müzakereden sonra Başkan, ara kararını bildirdi.

Karara göre avukatlar tarafından ileri sürülen hususların varit olmadığı, reddedilerek tanıkların dinlenileceği ifade edildi. İlk olarak Basın-Yayın Genel Müdür Yardımcılığından emekliye sevk edilen Münir Müeyyet Bekman salona alındı. Radyo gazetesinin İkinci Dünya Harbi’nden sonra kurulduğunu, 1954’e kadar iç politikadan bahsedilmediğini ancak Mükerrer Sarol’un Basın-Yayın’a bakan Devlet Bakanı olmasından sonra iç politika olaylarına önem verildiğini izah etti ve dedi ki:

“Radyo gazetesini hazırlamak için üç kişilik bir heyet kuruldu. Bir gün zamanın Başbakanının çağırıldığını söylediler ve Ankara’dan İstanbul’a gittik. Bize

notlar verdi. Sonra yazıyı Namık Gedik okudu, bazı yerlerini düzelttirdi ve ağırlaştırdı. Hatta bir gün Menderes bana ihtarda bulundu, ‘Siz yumuşatıyorsunuz’ dedi. ‘Muhalefet hızlı gidiyor, o bir vurursa biz on, onlar on vurursa biz yüz vurmaliyiz. Ne korkuyorsunuz, iktidar bizimdir’ demişti.

Bundan sonra Fatin Rüştü Zorlu, 1957 seçim neticelerinin radyo ile erken verilmesi konusunda bazı sorular sordu. Egesel’in de muhtelif sorularını cevaplandıran Münir Müneyyet’ten sonra sanık Altemur Kılıç’ın vekili söz aldı. Sorduğu bir suale tanık şu cevabı verdi:

“Altemur Kılıç VC yayınlarına şiddetle muhalifti. Hatta VC’ye iltihakları radyoda okutmamak için çok çalıştı, mücadele etti ve ölü bir saate alınmasını sağladı. Zaten bir müddet sonra istifa edecekti.”

Bu arada Kılıç’ın avukatının şöyle konuştuğu duyuldu:

“Görülüyor ki Başvekil radyoyu şahsi telefonu gibi kullanıyordu. Sorulsun, böyle midir?”

Tanık bu soruya müspet cevap verdikten sonra 15 yıldan beri Ankara Radyosu’nda spikerlik yapan Nadide Köksal yine spiker Ülkü İmset dinlendi. Radyodaki durumu izah ettiler. VC yayınlarına temas eden Ülkü İmset şöyle dedi:

“VC listeleri bazen mükerrer de olurdu. Aynı isimleri ben birkaç defa okumuşumdur. Hatta iyi hatırlıyorum bir gün birbiri ardına beş tane Ayşe Boynuz’un ismini okudum. Sonra sordum, ‘Köylerde kadınlar kızlarına kendi isimlerini verirler, bundan olmuştur’ dediler. Tanığın gülüşmelere yol açan bu sözlerinden sonra Menderes mikrofona geldi ve “Altemur Bey’in benimle böyle bir mücadeleye giriştiğini hatırlamıyorum. Mücadeleye ne lüzum var. Hangi saatte isterlerse okutabilirlerdi” dedi.

Başkan bu sözlerle “Nasıl olurdu o zaman böyle şeyler” diye mukabelede bulundu.

Altemur Kılıç yeni geldiği zamanlarda Abdullah Aker’le bu şekilde konuştuğunu ve onun tasvip etmediğini bildiğini söyledi. Abdullah Aker ise “Kılıç’ın

VC telgraflarından müşteki olduğunu biliyorum” dedi. Haluk Şaman ise şu enteresan bilgiyi verdi. “Londra uçak kazasından sonra Server Somuncuoğlu ölünce 48 saatlik Basın-Yayın Vekaleti Vekilliği yaptım. İlk iş olarak derhal emir verip VC’ye iltihak yayınlarını kaldırttım. Ancak benden sonra Abdullah Aker de birkaç gün okutmamış, sonra yukarıdan emir gelmiş ve tekrar başlamış.”

Başkan: Peki siz bu neşriyatı kaldırdığınız zaman Menderes’e haber verdiniz mi?

Şaman: Hayır... Veremezdim zaten, kendisi Londra’da hastanede tedavi görüyordu.

Saat 18.15 olmuştu. Başkan diğer tanıkların bundan sonraki celsede dinleneceklerini bildirdi ve duruşmayı 5.12.1960 pazartesi günü saat 9.30’a bıraktı.

Saat 18.30’da Yassıada’dan hareket eden vapur oldukça fazla lodos yüzünden bir hayli sallandı. Bu sırada dahili hoparlör, lodos münasebetiyle vapurun Dolmabahçe rıhtımına yanaşamayacağını, Kuruçeşme iskelesine gidileceğini söyledi. Bu yolcuları bir hayli üzdü. Ancak Kuruçeşme’ye inildiği zaman irtibat bürosunun her semte otobüs ve otomobil temin etmiş olduğu görüldü ve böylece duyulan üzüntü sevince inkılap etti.

EK 3. Cumhuriyet Gazetesi'nin 6 Aralık 1960'daki Dava Haberi

Devlet radyosunun DP organı haline getirilmesi ile ilgili olarak Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu, Mükerrerem Sarol, Emin Kalafat, Celal Yardımcı, Sıtkı Yırcalı, Abdullah Aker, Haluk Şaman ve Altemur Kılıç aleyhlerine açılan davaya saat 11.05'te başlandı.

Celse açıldığı zaman ilk olarak Anadolu Ajansı Merkez Müdürü Rıza Atilla huzura alındı. VC yayınlarına temas eden Atilla ilk olarak 1958 yılında muhtelif DP'ye katılma telgraflarının ajansa geldiğini, bültenlere alındıktan sonra okunması için radyoya gönderildiğini, daha sonraları Başbakanlıktan kurye ile listelerin gönderilmesine başlandığını izah etti. Londra uçak kazasını müteakip 5-10 gün VC neşriyatı yapılmadığını ancak sonra Basın-Yayın Vekaletine tayin edilen Abdullah Aker'in Özel Kalem Müdürü'nün ikazı üzerine tekrar başlandığını bildirdi. Ayrıca bu yayınlarda birçok hataların olduğunu hatta Antalya CHP İl Başkanının DP'ye geçtiğine dair Başbakanlık kanalıyla gönderilen bir telgrafın bazı hadiselerle sebep olduğunu ifade eden tanık, "Konya Milletvekili Remzi Birant'ın parafı olmayan listeler okunmayacak, diye emir verildi. Ancak gene kontrol edilmediği anlaşıyordu. Mesela bir köyden gelen listede bütün erkek isimlerinin Aslan, Kaplan gibi yırtıcı hayvanlar, kadınların ise çiçek isimleri olduğu dikkati çekiyordu. Bir köyün bütün erkeklerinin isimleri yırtıcı hayvan, kadınlarının ise çiçek isimleri olabilir mi. Bir de Ordu Milletvekili Topaoğlu'nun gönderdiği telgraflar vardı. Bu telgrafların başında o köyün ihtiyaçları bildiriliyor, altlarına da VC'ye geçenler" dedi.

Bunun üzerine söz isteyen Menderes, şahidin gülünç tarafları anlattığını istisnai olarak bazı yanlışlıkların cereyan ettiğini, hakikate uymayanlar varsa şu anda bile tahkik edilebileceğini ifade etti ve VC masalına inanmakta devam ettiğini de bir defa daha gösterdi. Menderes "VC yayınlarının yüzde 95'i doğrudur" dedi.

Başkan, Menderes'in geçen celsede 'Ben ehlişalip demedim' sözünün hakikate uymadığını bizzat Zafer gazetesinde çıkan başlığın gazetelerin neşrettiğini söyledi ve bu gazeteyi Menderes'e gösterdi. Menderes "Seyahatlerde günde 5-10 yerde konuşulduğu

olmuştur, bunları müstedi ve tecrübesiz eller zaptetmiştir. Ben katiyen böyle bir şey söylemedim. Asla ve kata ehlihalip demedim” şeklinde konuştu.

Egesel, Menderes’in Lüleburgaz’da muhalefet için ehlihalip dediğini bildiren ve bazı vatandaşlar tarafından gönderilen telgrafların okunmasını istedi. Avukatların itirazlarına rağmen bunlar okundu.

Müteakiben Basın-Yayın Daire Müdürlerinden iken Bakanlık emrine alınmış olan Sabahattin Metya dinlendi. Bir zamanlar radyo gazetesini hazırlayan heyete dahil olduğunu söyleyen Metya, bazı zamanlar radyo gazetesinde vekillerin nutuklarının, bazen de Zafer ve Havadis gazetelerinin başyazılarının okunduğunu söyledi.

Basın-Yayın İç Basın Müdürü Fethi Kardeş’in ifadesi oldukça uzun sürdü. Kardeş, radyo gazetesini hazırlayan heyete dahil olduğunu, 1957 seçimlerini takip eden günlerde polemik mahiyetindeki radyo gazetelerinin yazıldığını, Başvekaletten verilen talimatları Burhan Belge’nin aldığını belirtti ve “Bilhassa son aylarda durum çok değişti. Hazırlanan radyo gazeteleri Menderes’e götürülüyor, birçok kısımları değiştiriliyor, umumiyetle cümleler ağırlştırılıyor, muhtelif yerlerden muhtelif şahıslar tarafından metne çıkmalar yapılıyor ve spikerin okuması güçleşiyordu. Hatta 20.15’te okunması icap eden radyo gazetesi bu yüzden 20.30 veya 20.45’te başladır. 1957 seçimlerinde saat 14.30’dan itibaren seçim sonuçlarının verilmesine başlanacağı bildirildi. Zorlu’nun emri üzerine Radyoevi’nde hazırlanan hususi bir odadan seçim neticelerini Fatin Rüştü’nün Özel Kaleminden telefonla aldım” dedi.

Fethi Kardeş daha sonra Londra uçak kazasının tahkik edilememesi sebebiyle o gün radyoda verilemediğini ancak buna rağmen VC neşriyatı yapılmasının tenkit edildiğini, ölen Basın-Yayın Bakanı yerine vazife gören Haluk Şaman’a bu durumu söylediğini ve VC neşriyatının bir müddet durdurulduğunu ilave etti. Altemur Kılıç’ın Amerika’dan hayaller içinde geldiğini, radyo yayınlarını düzeltmek için uğraştığını ancak buna muvaffak olamadığını, yalnız VC yayınlarının ölü bir saate alındığını söyledi. Zorlu, şahidin hafızasının kuvvetli olduğunu 1950 seçimlerinde yayın yapıp yapılmadığını sordu. Fethi Kardeş, kati olarak bilmediğini ifade etti ve gene sorulan bir

soru üzerine de 1957 seçimlerinin resmi neticelerinin radyoda ilan edilmediğini ilave etti.

Saat 12.30'a geldiği için Başkan, duruşmayı 14.00'e bıraktı.

Öğleden sonra saat 14.00'ten itibaren Radyo Davası tanıklarının dinlenilmesine devam olundu. Başkan Başol, 14 Ekim'den buyana ilk defa olarak davaları birbirine karıştırdı ve ilk tanık Başbakanlık Müsteşar Muavini Muslih Ser'e Örtülü Ödenek Davası ile ilgili sorular tevcih etti. Durumun anlaşılmasından sonra Muslih Ser, bu konularla uzun müddet hiç ilgilenmediğini ve radyo gazetesinin dinleyicisi bile olmadığını belirtti. Müsteşar Muavini, iç politikanın kızıışmış olduğu devirlerde düşük Başbakan Menderes'in, "en iyi müdafaa hücumdur" düsturu ile hareket ederek radyo gazetesini partizanca neşriyata alet ettiğini, zaman zaman dikte ederek, zaman zaman da direktifle fikir vererek radyo yayınlarının hazırlıklarına karıştığını, bazen de Namık Gedik'in bu konuda Başbakana atfen ilgililere emirler verdiğini söyledi.

Söz almak ihtiyacını hisseden Menderes, "Radyo gazetesini ile müstemirren meşgul olmadım. Nadiren kendim kaleme almışımıdır. Bir parti muhalefette iken mücerret olarak partidir. Fakat iktidara geldikten sonra ona karşı hücumların yüzde 90'ı hükümete müteveccihdir. Bu bakımdan muhalefete bazı cevaplar radyo vasıtasıyla verilmiştir" dedi.

Tanık Refik Ahmet Sevensil, bu konuda sanıklar hakkında şiddetli ithamlarda bulundu. Bir toplantıda Altemur Kılıç'n bu yayınlardan memnun olmadığını söylediğini duymuştu. Fakat bizzat gördüğü bir hadise mevcut değildi. Mükerrerem Sarol, "Altemur hakkında Grupta şikayetler oluyordu. Zira Genel Müdür hırçın ve hoyrat hareket ediyordu. Başvekil inanıyordu ki, VC yayınları nifakı ortadan kaldıracaktır" şeklinde konuştu. Daha sonra dinlenen sanıklardan Anadolu Ajansı muhabiri Veysel Salman, Kudret gazetesini Yazı İşleri Müdürü Adnan Aktan, Havadis gazetesini muhabirlerinden Doğan Toros önemli bir açıklamada bulunmadılar. AA muhabiri Necdet Onur tanıklık için bir haftadan beri İstanbul'da beklediklerini, gidip gelme ve otel masrafları yüzünden parasız kaldıklarını bildirdi. Gülüşmeler sırasında konuyu istişare eden Divan, tanığa masrafları mukabili olarak 200 lira verilmesi hususunda karara vardı.

Eski Ankara Radyosu Müdürü İskender Cenap Ege 1957 seçimlerinin yapıldığı gün saat 14.30'dan itibaren neticenin yayınlanmasına başladığını, bu hususta Genel Müdür Vekili Münir Müeyyet Bekman'ın, Fatin Rüştü Zorlu'dan aldığı emri kendilerine ilettiğini bildirdi. Zorlu, "Ben de aksini söylemedim" şeklinde mukabele etti.

Başbakanlık Özel Kalem Dairesi şeflerinden Yurdanur Genya'nın üçüncü dinlenmesinden sonra Zorlu'nun Özel Kalem Müdürlerinden Nazif Babaoğlu, aşağıdaki ilgi çekici açıklamayı yaptı:

"Zorlu, seçim günü neticelerin radyo ile neşrinin hükümetçe karar altına alındığını bana söyledi. Münir Müeyyet bunun usulsüz olacağını belirttiği halde Zorlu ısrar etti. Radyo yayınları yapılırken saat 15.30-16.00 sıralarında Yüksek Seçim Kurulu Başkanlığından zimmetle gönderilen bir yazı geldi. Bu yazıda radyo yayınının durdurulması isteniyordu. Fakat vakit kazanmak gayesiyle bu yazı mühürsüz olduğu iddia edilerek geri çevrildi. Bir müddet sonra İnönü ve Karamanoğlu, yıldırım telgrafları çekerek yayının durdurulmasını istediler. Fakat yayın 17.05'e kadar durdurulmadı. Toplanan seçim haberleri Fatin Rüştü Zorlu'ya götürülüyordu. Zorlu DP'nin kazandığı yerleri işaret ediyor, onlar radyoda en başta okunuyordu. Muhalefetin kazandığı yerler ise sonra okunuyordu. Fakat herhangi bir tahrifat yapılmadı."

Zorlu: Şahit acaba benim İnönü ile saat 13.30'da telefonla görüştüğümü hatırlıyor mu?

Şahit: Evet, hatırlıyorum.

Zorlu: Yüksek Seçim Kurumuna müracaat etmelerini ben İnönü'ye işte bu telefon muhaveresi sırasında söyledim. Benim kuruldan gelen yazının geri gönderildiğinden haberim yok.

Bilahare dinlenen Remzi Birant, DP'ye katılanların isimlerini havi listelerin kendisine geldiğini ve parafe ederek gönderdiğini söyledi. Ancak tutuklu düşük milletvekili, "Vatan Cephesi" dememeye bilhassa dikkat ediyor, "DP'ye katılanlar"

tabirini kullanıyordu. Menderes'in "Gelen telgraflar arasında VC'ye katıldığını bildirenler de vardı" demesi üzerine tanık, "Evet öylesi de vardı" diyebildi.

Ankara Radyosu Müdürü iken şimdi serbest kaldığını ifade eden Ümit Halit Demiröz, haberlerin doğrudan doğruya spikerlere gittiğini, iyi okuduğu için Hikmet Münir Ebcioğlu'nun radyo gazetesini okuyan özel spiker olduğunu bildirdi. Radyo gazetesini okuyan Hikmet Münir, ifadesinde 1942 yılında radyoya intisap ettiğini, 1954'e kadar iç politikadan bahsedilmediğini söyledi ve "Mükerrem Sarol'un Basın-Yayın işlerini tedvir eden Devlet Vekili olmasından sonra radyo gazetesini neşriyatı iç politikanın içine girmiştir" dedi. Ebcioğlu, zaman zaman Menderes tarafından çağrıldığını ve Belge ile birlikte söylenen sözleri dikte ettiklerini bildirdi. Başkan, "Siz sindire sindire okuyormuşsunuz" dedi. Ebcioğlu, spikerliğin bir meslek olduğunu ve güzel okumanın normal sayılması gerektiğini belirtti.

Tanık olarak huzura alınan Burhan Belge, dinleyicilerin "Oooo" sesleriyle karşılandı. Radyo gazetesini hazırladığını, Menderes'in direktiflerini aldığını, bazı sert yayınların bir saiki olduğunu ve bu yayınların müstemiren devam etmediğini söyledi. Bu arada sorulan soru üzerine de kendi yazdıklarını okuduğunu ifade etti. Başkan, siyasi havanın elektrikli olmasının radyonun DP emrinde kullanılmasını mazur gösteremeyeceğini, DP'nin elinde de gazeteler bulunduğunu söyledi. Belge dedi ki: "Bizim gazetelerin tirajları 30-40 bin. Diğerleri ise 7-8 bin tirajlı idi."

Burhan Belge, radyoda sövmediğini, küfür etmediğini, radyo gazetesini hazırlayan heyet üyeleri gibi müstemiren günde 25 lira ücret aldığını ilave etti.

Bu sırada Başsavcı Egesel, bir tomar kağıt gösterdi ve bunların Yeşilhisar olayları ile ilgili olarak Burhan Belge tarafından radyodan okunan küfürname olduğunu bildirdi. Belge, yazının kendisine ait olduğunu kabul ettikten sonra savcı bazı örnekler verdi. Bunlardan birisinde, "Vatansızca ve haince kötülemesi...", "Ne derece şeni, ahlaksızca, namussuzca..." denmekteydi. Savcı, bu sözlerin günde aldığı 25 lira karşılığında söylenmiş olduğunu açıkladı. Burhan Belge ise, yazıyı kendisinin mi kaleme aldığını, yoksa Menderes tarafından mı dikte ettirildiğini hatırlayamadı.

Menderes ise bu yazıların “Anonim olarak Burhan Belge ile kaleme alındığını” itiraf etti.

Başbakanlık Müsteşarlığı Özel Kalem Müdürü Mehmet Ceylangil, esasa tesir edecek bir ifadede bulunamadı. Çağrılmış bulunan 13 tanığın ifadeleri alınmıştı. Savcı, Yassıada’da tutuklu bulunan Bahadır Dülger, İzzet Akçal ve Hadi Hüsman’ın dinlenmelerini talep etti. Tanıkların çağırılması için duruşmaya 10 dakika ara verildi.

Saat 16.05’te celse açıldığı zaman ilk olarak Bahadır Dülger huzura alındı. Radyo gazetesiyle ilgilendiği zamanlarda muhalefete hücum eden neşriyatın yapılmamış olduğunu, dış politika gibi iç politikayı ilgilendiren tefsirlerde bulunulduğunu bildirdi. Düşük milletvekillerinden İzzet Akçal, bu yayınları her vatandaş gibi radyodan takip ettiğini, birkaç defa da Bakanlığı sırasında radyoda okunmadan önce Menderes’in huzurunda metnin okunduğunu söyledi. Başkan, Bahadır Dülger ile İzzet Akçal’ı kendi kanun anlayışlarına göre bu tip yayınların devlet radyosunun tarafsızlığına tesir edip etmediğini sordu.

Dülger, bir zaruretin neticesi olabileceğini ve hakikaten ölçünün kaçırılmış olduğunu beyan etti. İzzet Akçal ise radyonun bu şekilde kullanılması yolunda verilmiş bir hükümet kararı olmadığını söyledi ve kanaat ifade etmekten çekindi. Son tanık Hadi Hüsman, radyo gazetesini Menderes ile Burhan Belge’nin müştereken hazırladıklarını gördüğünü söyledi. Kanaatini söylemek istemeyince Başkan, “Çekiniyor musunuz” diye sormak zorunda kaldı.

Başkanlık Divanı, Altemur kılıç’ın tahliyesine taalluk eden taleplerin bundan sonraki celsede bildirileceğini söyledi ve duruşmayı 8.12.1960 Perşembe gününe bıraktı.

Bu suretle G-32 olan dün 6’sı Örtülü Ödenek’ten, 16’sı da Radyo Davası’ndan olmak üzere 22 tanık dinlendi ve bu şimdilik bir rekor olarak kabul edildi.

EK 4. Cumhuriyet Gazetesi'nin 9 Aralık 1960'daki Dava Haberi

Saat 11.23'de verilen on dakikalık bir fasıladan sonra "Radyo Davası" duruşmasına devam edildi. Menderes bir evvelki davada bulunduğu için dışarıya çıkarılmıştı. Bu davada sanık bulunan Zorlu, Sarol, Kalafat, Yardımcı, Yırcalı, Aker, Şaman ve Altemur Kılıç bilahare salona alındılar. Yüksek Adalet Divanı'na gönderilen iki mektup okundu. Avukat Kemal Yılmaz tarafından radyonun partizanca neşriyatı ile ilgili olarak gönderilen birinci mektupta, sadece iki radyo bülteninde muhaliflere 31 defa küfredildiği, küfür neveleri sayılarak bildirilmekte idi. İstanbul Barosu avukatlarından Selahaddin Hakkı Esatoğlu tarafından gönderilen ikinci mektupta ise Menderes'in Trakya gezisinde güç birliğine "Ehlisalip", İskenderun'da yaptığı bir konuşmada muhalefeti "Nifak Cephesi" olarak vasıflandırdığı bildiriliyor ve radyonun partizanca neşriyatından örnekler veriliyordu.

Bu arada Savcı Egesel söz aldı ve kendisine de bu konuyla ilgili iki mektup gelmiş olduğunu söyleyerek bunların okunmasını istedi. İstanbul Radyosu idarecileri tarafından Başsavcı Egesel'e gönderilen bir mektup okundu. Bunda İstanbul Radyosu'nun önceleri partizanca neşriyat yapmadığı bilahare Ankara Radyosu'nun naklen neşriyatlarına başladığını ve Menderes'in İstanbul'da bulunduğu zamanlar, Radyo Gazetesi'ni Park Otel'de hazırlattığını bildiriyordu. Bu mektupta ayrıca iktidarı tutmayan gazete ve dergilerin reklamlarının radyoda yapılmadığı iddia edilmekte, Mükerrer Sarol'un parası verilmiş ve kabul edilmiş ilanların yayınlanmasına dahi mani olduğu anlatılmakta idi.

Bu mektubun okunmasından sonra Menderes'e bir diyeceği olup olmadığı soruldu. Menderes muayyen şahısların değil, yapılan propagandalar hedef tutularak yayınların yapılmış olduğunu ifade ile okunan son mektupla ilgili olarak bir şey bilmediğini söyledi.

Mektupların okunması sona ermişti. Sanık avukatları tevsii tahkikat taleplerinde ısrar ediyorlardı. Bu arada Zorlu söz alarak bazı taleplerde bulundu.

Bunlardan BMM’nde radyo ile ilgili müzakerelerin zabıtlarının getirilmesi ile ilgili talebi kabul edildi.

Saat 12.25 olmuştu. Divan saat 14’te tekrar duruşmaya devam edilmek üzere oturuma ara verildi.

Radyo Davası’na öğleden sonra saat 14’te devam edildi. Savcı 35 dakika devam eden esas hakkındaki iddianamesinde bütün sanıkların durumlarını belirtti ve bu arada şahitlerin ifadeleri ile sabık Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürü Altemur Kılıç’ın suçsuzluğunun meydana çıktığını söyledi, beraatını ve başa bir suçtan tutuklu değilse tahliyesini talep etti. Ancak Adalet Divanı Kılıç’ın mahkemeye sevk kararnamesindeki hususların henüz ortadan kalkmadığını belirterek tahliye talebini reddetti.

Egesel sözlerine, “Bu dava Devlet Radyosu’nu bir DP organı haline getirmek, bir şahıs veya zümre diktatörlüğü kurmak davasıdır” diye başladı. Davanın safahatıyla de radyonun “muhtelif politikacılar elinde ne hale geldiğinin görüldüğünü” bildiren Başsavcı, DP idarecilerinin muhalefette iken radyodan yaptıkları şikayetlerden örnekler verdi.

Egesel’in iddianamesini okuduğu sıralarda başta Menderes olmak üzere bilhassa Zorlu ve Sarol’un sık sık notlar aldığı Kalafat ile Kılıç’ın ise ellerini göğüslerine bağlayarak oturdukları göze çarpıyordu.

İddianamede Musolini İtalya’sında da radyonun aynı şekilde kullanıldığı ancak Musolini’nin, divan karşısındaki sanıklar gibi demokratlığında ısrar etmediğini, kaydeden Egesel, Bayar’ın muhalefet lideri iken radyo için söylediği nutuklara da temas etti. Bu arada DP’yi dua okuyan, Mevlit okuyan, küfürbaz hocaların makinesi haline gelen Devlet Radyosu’ndan da söz açtı. Başsavcı Menderes’i “gözü dönmüş politikacı” olarak tavsif etti, VC yayınlarından bahsetti. 4 senede bir seçim zamanı muhalefet için radyoda 10 dakikalık konuşma hakkının bir kanunla nasıl kaldırıldığını uzun uzadıya anlattı.

“Menderes gibi radyoda küfürden başka konuşmasını bilmeyen utanmaz bir insanın bir daha dünyaya gelmemesini” de temenni eden Savcı, küfür babında Burhan Belge’nin bile Menderes’e yetişemeyeceğini söyledi.

“Mecliste Bugün” neşriyatını hazırlayan Fethi Kardeş’e de çatan Egesel, bu yayınlarda yalnız DP milletvekillerinin konuşmalarının okunduğunu, muhalefet milletvekillerinden söz bile açılmadığını belirtti. Ayrıca Somuncu ile Namık Gedik’in öbür dünyaya göç etmek suretiyle sorumluluktan kurtulduklarını söyledi. Başsavcı Menderes hakkında Türk Ceza Kanunu’nun 142/2 Basın-Yayın ve Turizm işlerine bakan 7 düşük bakan hakkında TCK’nun 64’üncü maddesinin delaletiyle 142/2 maddelerinin tatbikini, Altemur Kılıç’ın da beraat ve tahliyesini istedi.

Yüksek Adalet Divanı, sanıklar ile avukatlarının savunmalarını hazırlayıp yazılı olarak divana vermeleri için duruşmayı 15/12/960 saat 10’a bıraktı.

EK 5. Cumhuriyet Gazetesi'nin 16 Aralık 1960'daki Dava Haberi

Öğleden sonra saat 13.30'da Radyo Davası'na başlandı. Başol, sanık Menderes'e, "Muhalefete ehlihalip demediğinizi söylüyorsunuz, ben Meclis zabıtlarını tetkik ettim. Size de oradan okuyayım" diyerek Meclis zabıtlarını okudu ve burada Menderes'in muhalefete "ehlihalip gibi" tabirini kullandığını ispat etti.

Bunun üzerine Menderes, daha evvel söylediğini tevil ederek, "Ben ehlihalip demedim. Ehlihalip gibi dedim. Arada fark vardır" dedi.

Başol, "Ne kadar fark olduğunu takdir edersiniz, oturun" cevabını verdi.

Müteakiben müdafaalara geçildi. İlk olarak Menderes müdafii Apaydın 1.5 saat süren bir müdafaada bulundu. Bu arada bilhassa savcıcıyı itham ederek cevap verdi ve 1950 yılından üç ay sonra İnönü'nün iktidarı tenkit etmeye başladığını ifade ederek, "İnönü, DP değil iktidar tabirini kullanıyordu. Onun için de kendisine DP'nin değil, iktidarın radyosundan cevap veriliyordu" dedi ve müdafaasını bitirirken, partiler arasındaki uyuşmazlığı izale için son inkılap hareketinin vuku bulduğuna temas etti ve müvekkilinin beraatını istedi. Başol, inkılap hareketinin kardeş kavgasını önlemeye ve zorbalığa karşı yapıldığını söyleyince uzun uzun alkışlandı. Sözlerine devam eden Başol, Menderes'e "CHP'nin Ege Taarruzu lafını DP mi çıkarttı" سوالini sordu. Menderes ise, "Hayır efendim, bu adı gazeteciler taktı" dedi.

Menderes'in ikinci müdafii Talat Asal da radyo mevzuunda iktidar, hükümet tasarrufu yaptığını, birinci cumhuriyet hükümetleri davranışlarında bulunan bu gibi tasarrufların artık devam etmemesinin mutlu bir hadise olacağını söyledikten sonra, VC kuruluşunun şarktaki liderlerin davranışlarından alt tabakaların meydana getirdiği bir topluluk olarak bahsetti.

Zorlu müdafii Ertuğrul Akça, Zorlu'nun Basın ve Yayın Bakanlığı'na rastlayan 1957 seçimlerindeki radyoyu seçim neticelerini saat 14.00'ten itibaren ilan etmesine temarla buna dair Amerikan seçimlerinden örnekler verdi ve Amerika'da seçim neticelerinin aynı gün sabahdan itibaren peyderpey yayınlandığını ifade ederek

müvekkiline, Ceza Kanunu'nun hiçbir maddesinin tatbik edilemeyeceğini bildirerek sözlerine son verdi.

Müteakiben söz alan Fatih Rüştü Zorlu'nun diğer vekili Orhan Cemal Fersoy, 1957 seçimlerinde saat 17.00'dan evvel yapılan neşriyatın objektif olduğunda ısrar etti ve muhtelif mıntikalarda CHP'nin ön planda olduğunu belirten yayınların da yapıldığını ifade etti ve bazı örnekler verdi.

Bundan sonra Mükerrerrem Sarol'un ve Emin Kalafat'ın vekilleri savunmalarını yaptılar. Kalafat'ın vekili, iddia makamını işgal eden savcıların Yüksek Soruşturma Kurulu'nda ifade aldıklarını, bu bakımdan usule göre bu davaya çıkamayacaklarını belirtti.

Avukatların müdafaalarından sonra Başkan Başol, Usul Kanunu'na göre Yüksek Soruşturma Kurulu'nda hakim durumunda olduğunu, bu bakımdan Yüksek Adalet Divanı'nda savcılık makamını işgal etmelerinin aykırı olmadığını belirtti.

Daha sonra sanık Celal Yardımcı'nın avukatı olan Mesude Varol konuştu. Varol, uzun süren müdafaasında "Adnan Menderes suç işlemişse cürümü kasıtlı işlemiş olabilir, bizim bununla alakamız yoktur" dedi ve sözlerini "Kararlarınız milli bir destan olsun" diye bitirdi.

Daha sonra Yardımcı'nın diğer vekili, kendisinden önce konuşan arkadaşının sözlerine iştirak ettiğini belirtti.

Başkan, duruşmayı 10 dakikalık bir aradan sonra açtığı zaman saat 17.20'yi gösteriyordu.

Sıtkı Yırcalı ve Abdullah Aker müdafii sakıt Güral, her iki sanığın da müdafaalarını birden yaptı. Müdafii maznun sandalyesine Menderes'le Radyo Gazetesi yazılarını dikte ettirdiği bir şahsın oturmayıp Yırcalı'nın oturmasına hayret ettiğini belirtti ve müvekkillerinin suçları olmadığını, son zamanda dahi DP içinde muhalefet ettiklerini belirterek beraatlarını istedi. Sıtkı Yırcalı'nın diğer müdafii Kemal Yörükoğlu ise o zamanki gazete kupürlerini okuyarak Yırcalı'nın tutumunu izah etti ve müvekkilinin beraatını istedi.

Abdullah Aker vekili Mesut Selen de, Abdullah Aker'in müdafaasını yaparken uzun uzadıya şahsiyetinden bahsetti ve beraatını istedi.

Haluk Şaman vekili Mahmut Eren, 15 dakika süren müdafaasında müvekkilinin suça iştirak etmediğini, esasen Adnan Menderes'in bütün salahiyetleri kendi üzerine aldığını söyledikten sonra, "Salahiyet olmayan bir yerde mesuliyet olamaz" dedi.

Müteakiben Haluk Şaman'ın diğer vekili olan avukat Hüsamettin Cindoruk'un, sabahleyin tevkif edildiğini, bu bakımdan müdafaasını yazılı olarak Divan'a takdim edeceğini söyledi.

Başkan, Hüsamettin Cindoruk tarafından hazırlanan yazılı müdafaayı Haluk Şaman'a verdi ve kendi müdafaası sırasında bunu mahkemeye verebileceğini bildirdi.

Altemur Kılıç'ın müdafii Doğan Akman, suça iştirak etmediklerini, esasen iddia makamının da haklarında beraat istediği için bu talebe uyulmasını istedi.

Saat 18.15 olmuştu. Başkan, sanıkların kendi müdafaalarını yapıp yapmayacaklarını sordu. Bunun üzerine Menderes ayağa kalktı. Başkan, vaktin geç olduğunu bildirerek sanıkların müdafaalarını yapmaları için duruşmayı 19.12.1960 pazartesi gününe bıraktı.

EK 6. Cumhuriyet Gazetesi'nin 20 Aralık 1960'daki Dava Haberi

Öğleden sonra saat 13.30'dan itibaren Radyo Davası duruşmasına devam olundu. Oturum açıldığı sırada söz alan Adnan Menderes müdafii Burhan Apaydın, geçen oturumda müdafaasını yaparken Silahlı Kuvvetleri'nin 27 Mayıs tarihinde iktidara el koyma sebebini çok kızışmış olan parti mücadelesinin ittiği tehlikeli yoldan memleketi kurtarmak maksadına matuf olduğunu belirttiğini, buna mukabil Başkan Başol'un İsmet İnönü'nün bu hareketi sadece iktidara karşı olduğunu ifade eden nutkunu hatırlattığını söyledi ve "Milli Birlik İdaresi davacı değil, hakem mevkiindedir. İnönü'nün beyanı tam bir parti davranışdır. İnönü sadece bir vatandaşdır. Bu bakımdan söylediği sözler iktidarı ilzam eder mahiyette değildir. Müvekkilim de 27 Mayıs hareketine iman etmiştir. Başkanın bu noktayı tavzih etmesi gerekir" diyerek sözlerini bitirdi.

Bundan sonra sanıklar bizzat savunmalarını yapmaya başladılar. İlk olarak Adnan Menderes elinde bazı notlar olduğu halde, mikrofon başına geldi ve tam bir saat konuştu. Sözlerine "Büyük hakimler" diye başlayan düşük Başbakan dedi ki:

"Karşımızda radyonun demokrasi ve cumhuriyet prensiplerine aykırı olarak, devletin tek bir fert veya zümre tarafından idare edilmesi yolunda radyo vasıtasıyla propaganda yapmak suçuyla bulunuyoruz. Bu konuda hazırlanan kararname bizi ister istemez bir kıyaslamaya götürüyor. Tek parti devrinde radyonun iç politika mevzularında taraf tutmasına esasen lüzum yoktu. Radyonun çok partili hayata girdikten sonra, eski idare tarafından tarafsız bir şekilde kullanıldığını iddia etmeye imkan yoktur. Bu dava hakikat halde bir siyasi davadır."

Menderes, demokrasi tarihimizi kendi yönünden çok teferruatlı bir şekilde anlatarak şunları söyledi: "1877'den itibaren Türk Milleti kendine yeni bir hayat kurma yoluna çıkmıştı. Bu hamle 1908 Meşrutiyet inkılabı ile kendini bütün vuzuhu ile göstermiş bulunuyordu. Bir sadrazam cumhuriyet kurmaya teşebbüs ettiği için mahkemeye verildi ve mahkum oldu. Adı, Mithat Paşa idi. 1918'de Büyük Atatürk demokratik bir cumhuriyet kurmak amacıyla harekete geçti. Bu fikrinde samimi

olduğundan hiç kimsenin şüphesi yoktur. Fakat Atatürk'ü demokratik bir cumhuriyetin kurulması hususunda muvaffakiyetli neticeler elde etmiş saymak mümkün değildir. Kazım Karabekir ve güzide arkadaşlarının teşkil ettikleri parti ile Fethi Bey'in Serbest Fırkası iflasa mahkum olmuşlardır. Atatürk demokratik cumhuriyet idealinin tahakkuk ettiğini görmeden hayata gözlerini yummuştur.

Bundan sonra gelen sayın İnönü devrini de ikiye ayırmak lazım gelir. İlk devre 1946'ya kadar olan tek parti devridir. İnönü memleketin şartlarını o zamana kadar demokrasi için uygun görmemiştir. Fakat daha sonra bu durumun memleketi tatmin etmediğini görmüştür. Esasen iç ve dış şartlar çok partili hayatı telkin ediyor ve hatta zorluyordu. Bu adeta bir emrivaki idi.

Bizler Anayasa'yı ihlal ettiğimiz için suçlandırılmak isteniyoruz. 1946'ya kadar Anayasa top yekun ihlal edilmiştir. Uzun bir mücadelenin kazazedeleri olarak huzurunuzda bulunuyoruz. Hadiseler, aradan bu kadar kısa bir zaman geçtikten sonra bitaraf bir şekilde tefsir edilemez. İhtiraslar, kinler ve arzular hadiselerin şu veya bu şekilde tefsirine imkan verebilir. Fakat tarih sislerin ortadan kalkmasını bekler ve ondan sonra hükmünü verir, onun içindir ki herkes tarihin doğru söylediğine inanır. 1946 seçimlerinin ne şartlar altında cereyan ettiğini izaha lüzum yoktur. Parti mücadelelerinin menşei bu tarihlere rastlar. O zaman İnönü mütemadiyen muhalefetten şikayet etmekte idi. İnönü, şiddet politikasının sadece iktidardan gelmediğini belirtti. Tek parti, tek şef sistemi CHP iktidardan uzaklaşıp muhalefete geçtikten sonra bırakılmıştır. Halk Partisi derhal, vaktiyle karşı koyduğu prensiplerin sahibi olmuştur. İfrata götürülmüş olan parti mücadelelerini ve hürriyetlerin suiistimalini önlemek istidadı CHP devrinde kendini göstermiş ve 1950'den sonra devam etmiştir. 1950-60 devresi böylesine hazin parti mücadelelerinin cereyanına sahne olmuştur. Bunun bir safhası olan Radyo Davası bir siyasi dava mahiyetindedir. tasarrufumuz daha büyük mahzurları önlemek maksadıyla yapılmıştır. Vatan Cephesi bir slogandan ibarettir. Bir müşahhas ve ayrı mevcudiyeti bahis mevzuu değildir. Muhalefet güç birliği namı altında toplanmıştı. Biz de buna mukabil DP'nin milletin desteğinden mahrum olmadığını göstermek maksadıyla Vatan Cephesi'ni kurduk. Hadiseler anarşik istikamete doğru inkişaf etti. Nihayet şanlı Türk ordusu işe hakem olarak karışmak zorunda kaldı. Bizi müdafaa edecek gazetelerimiz

yoktu. Gazetelerin tiraj bakımından yüzde 90'ı tarafsızdır. Tarafsız matbuat hikmeti vücudu ve tabiatı muktezası daha ziyade tenkit tarafını tercih eder. İktidar reylerin büyük çoğunluğuna sahip olmasına rağmen icraatını halka intikal ettirecek imkanlardan mahrum idi. Bizim radyoda söylediklerimizi gazeteler de yazdı, onlar suçlu görülmediğine göre mesele muhtevada değildir. Parti mücadeleleri kızıştığı sırada bizi, kadınlarımızı ve kızlarımızı Amerikalılara satmakla itham ettiler. Bu kadar ağır bir propagandaya onda bir nispetinde bile mukabelede bulunamadık. Eğer Anayasa istenilen nizamı kurmaya yetmiş olsaydı, bugün yeni bir Anayasa vücuda getirmek için büyük gayretler sarf etmeye lüzum kalmazdı. Bu aşırı bir partililik mücadelesinin hazin ve teessür verici bir neticesidir. Bu bakımdan 142'inci madde ile ilgisi olmamak icap eder. Nitekim hürriyetleri müeyyidelere başlarken bugün parti mücadelelerinin mahzurları da göz önünde tutularak tedbirler alınmaktadır.”

Müteakiben söz alan Zorlu, uzun uzadıya izahat vererek 1957 seçimleri sona ermeden yapıla yayınların kanuna aykırı olmadığına ısrar etti. Radyo yayınlarının bitaraf bir hava içinde yapıldığını, “efkarı umumiyeyi aydınlatmak görevine matuf” olduğunu söyledi. Zorlu sözlerini şöyle bitirdi: “Kararname, siyasi bir üslupla yazılmıştır. Kendimi muhalif bir partinin hükümete karşı yaptığı bir itiraz veya takrir karşısında zannediyorum. 1957 seçimlerinin erken yapılması ve 1959'daki seçimin öne alınması için Başvekile teşebbüste bulunmam diktatörlük yolu değildir. Bunlar diktatörya değil, demokrasi yoludur.” Zorlu'nun bu sözleri salonda uğultulara ve gülüşmelere yol açtı.

Mükerrem Sarol ise dava konusu ile ilgili olmayan bir savunma yaptı. Radyo verici makinelerinin bozukluğundan, bunların tamir edilmesinden, programlarda halkın zevk ve isteklerine önem verildiğinden, halk musikisinden, klasik Türk musikisinden, canlı olarak yapılan koro konserlerinden ve piyeslerden bahsetti: “O zamana kadar radyoevlerinde kapalı olan salonlar açtırıldı, fakir halka büyük sanatkarların konserleri dinlettirildi” diyerek salonu dolduran dinleyicileri oldukça eğlendirdi. Ayrıca “Sanat abidesi olan mevcuda yer verilmesi halk topluluklarını son derece memnun etmiştir” dedi. “Zamanında Başvekil olan Menderes radyodaki icraatıma müdahale etmediği gibi hiçbir de emir vermemiştir” diyerek beraatını istedi.

Emin Kalafat, kendi bakanlığı sırasında bu konuda tatbikatla ne doğrudan doğruya, ne de dolayısıyla hiçbir şekilde ilgilenmediğini ileri sürdü ve beraatını istedi.

Celal Yardımcı çok süslü cümleler kullanarak yaptığı uzun müdafaasını, “Siyasi bir kaderin sevki ile, alını açık fakat talihi kapalı olarak huzurunuza geldim. Getirdiler, yazık ettiler. Dosyada beni suçlandıracak hiçbir sebep yoktur” diyerek bitirdi.

Sıtkı Yırcalı, iktidarların radyolarda kalkınma edebiyatı yapmalarının dünyanın her tarafında görülen hadiselerden olduğunu, fakat kendisinin esasen böyle hareketleri tasvip etmediğini ileri sürdü. Faik Ahmet Barutçu ve Nihat Erim’in bu konuda iktidarları devrinde sarf ettikleri sözleri tekrar eden Yırcalı, savcının iddiasına mesnet teşkil eden ve Menderes tarafından kullanılan “İstifa etmek de mi yok” cümlesine temasla, “İki defa istifamı vermekte tereddüt etmedim” dedi ve sözlerini, “İddianamede bol bol siyaset var. Fakat Ceza Kanunu’ndan bir iz bile yok” diyerek bitirdi.

Abdullah Aker ve Haluk Şaman suçla ilgileri olmadığını ileri sürerek beraatlarını talep ettiler.

Altemur Kılıç “Ben demokrasiye ve hürriyete inanmış bir kimseyim. Daireme siyaseti sokmadım” dedi ve savcının kendisi hakkında beraat isteyen talebine katıldığını belirtti.

Duruşma karar için 26 Aralık Pazartesi günü saat 10’a bırakıldı.

EK 7. Cumhuriyet Gazetesi'nin 27 Aralık 1960'daki Dava Haberi

Bir müddetten beri devam eden Radyo Davası, dün Anayasa'yı İhlal Davası'na bağlandı ve bu arada suçu tespit edilemeyen eski Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürü Altemur Kılıç beraat ederek tahliye olundu.

Saat 09.30'da sanıklar salona alındı. Adnan Menderes'in vekillerinden üçü de yoktu. Sanıklar son söz olarak eski savunmalarına ilave edecek bir beyanları olmadığını belirttikten sonra Başkan Başol, Yüksek Adalet Divanı'nın şu kararını okudu:

1. Sanık Altemur Kılıç hakkındaki tevkif müzekkeresinin geri alınmasına ve başka sebeple tutuk ve hükümlü değilse salıverilmesi için Divan Başsavcılığına müzekkere yazılmasına.

2. Diğer sanıklara gelince; iddiaya göre radyo, Anayasa'yı ihlal suçunda bir vasıta olarak kullanılmıştır. Yayınları da Anayasa'yı ihlal suçunun vakıalarını teşkil etmektedir. Sanıkların fiilin bu mahiyetini bildikleri, sanık Adnan Menderes ile Fatin Rüştü Zorlu fiili bizzat işledikleri gibi bu Radyo Davası'nda sanıklar arasında gösterilmeyen Anayasa'yı ihlalden diğer sanıklar radyonun Anayasa'yı ihlale vasıta olarak kullanıldığını ve yayınların mahiyetini bilecek niteliktedirler.

Bu itibarla; bu davanın Esas 1 numarada kayıtlı Anayasa'yı İhlal Davası ile birleştirilmesini iktiza eder. Bu suç, müstakil bir suç olarak mütalaa edilemeyeceğine göre, vasıf değişikliği de bahis konusu değildir.

Binaenaleyh Esasın 20 numarasında kayıtlı bulunan bu davanın, 1 Esas numarada kayıtlı Anayasa'yı İhlal Davası ile birleştirilmesine oybirliğiyle karar verildi.

EK 8. Hüsametdin Cindoruk ile 14 Nisan 2005'te Galatasaray'daki Yazıhanesinde Radyo Davası Üzerine Yapılan Görüşme

Som: Demokrat Parti'nin iktidar döneminde radyo yayınlarına müdahale ettiği iddiasıyla parti yöneticileri aleyhine açılan ve sizin de sanıklardan Haluk Şaman'ın avukatı olarak katıldığınız Radyo Davası'nı nasıl yorumluyorsunuz?

Cindoruk: 1924 Anayasası'nda radyoyla ilgili bir hüküm yoktu. O dönemde sadece devlet radyosu vardı. Bu devlet radyoları da Basın-Yayın Genel Müdürlüğü'ne bağlıydı. O nedenle Yüksek Adalet Divanı, bunu müstakil suç haline getiremiyor. Yani devlet radyosunun tarafsızlığı ya da bağımsızlığı gibi konular ne Anayasa'da ne de yasalarda var. O nedenle diyor ki, "Bu ayrı bir suç oluşturamaz; Anayasa'yı ihlal suçunun unsurlarından biridir" diye bağlıyor. Devlet radyosunun tek taraflı kullanılması o günkü yasalara göre suç değil. Çünkü bundan evvelki CHP döneminde de radyo tek taraflı kullanılmış. Yani Resmi Gazete gibi düşünülmüş zaten radyo. O nedenle de ortada müstakil bir suç yok.

Som: Bu durumda iktidara gelen parti, radyoyu istediği gibi kullanma hakkına sahip mi oluyor?

Cindoruk: Konunun bir başka tarafı da o dönemde Siyasi Partiler Kanunu yok. Siyasi partiler Dernekler Kanunu'na tabi. Siyasi partilerin bugünkü ilkeleri; bağımsızlık, tarafsızlık gibi organlarıyla ilgili bütün hükümler mevcut değil. Bu nedenle ortada hukuksal bir suç olmadığı yolundaki bizim savunmamızı bunlar kabul etmişler. Ve bizim orada söylediğimiz şu, "Evet, bu demokratik prensiplere pek uygun değil ama Türkiye'de o tarihteki demokrasinin kuralları, normları boşluk teşkil ediyor. O boşluktan faydalanmış bunlar."

Som: Peki ya Vatan Cephesi ve Vatan Cephesi listelerinin radyoya taşınması?

Cindoruk: Dikkat edersen Vatan Cephesi ile ilgili değil Radyo Davası'nın gerekçesi. Genelde tarafsızlık ilkesi ile ilgili gözüküyor, tarafsız olmadığını zorlayarak söylüyor. Ama dediğim gibi onun hukuksal gerekçesini bulamıyor. Yani demokratik ilkeler açısından tarafsız olmadığını ve radyoyu taraflı kullandıklarını söylüyor. Bu tabii

onları mahkumiyet kararı vermekte zorladığı için Anayasa'yı İhlal Davası ile birleştirip o suçun unsurlarından biri haline getirdiler.

Som: O dönemde radyo etkili bir araç mıydı?

Cindoruk: O zamanki radyolar etkili miydi? Her evde radyo yoktu. Çok da fazla etkili olduğunu sanmıyorum. Genellikle kahvehanelerde radyo vardı. Radyolar daha ziyade müzik yayınları yaparlardı. Bugünkü gibi tartışmalar vesaireler yoktu. Sadece Radyo Gazetesi diye her hafta saat 20.15'te bir yorum yapılırdı. Bu yorumlarda zaman zaman gerçekten aşırıya kaçan iktidar lehine yorumlar yapılmıştır. Onları yazıyor mahkemenin kararı. Gene zaman zaman muhalefeti kötöleyen yorumlar yapılmıştır. Şimdi Burhan Belge diye bir milletvekili var; Murat Belge'nin babası, o bu yorumların çoğunu yapardı. Hoşsohbet de bir adam. Gerçekten özellikle dış politikada biraz Karagöz gazetesi üslubuyla da olsa, halkı etkileyecek bir takım beyanlarda bulunurdu.

Som: Duruşmalarda bir çok tanık dinlendi; hükümetin radyoya yönelik uygulamalarını anlattılar...

Cindoruk: Burada dinlenen şahitler... Bakın iki türlü şahit dinlenmiştir. Bir kısmı o radyolarda görev yaptıkları için korkudan aleyhe şahitlik yapanlar vardır. İşte Hikmet Münir Epcioğlu gibi, Münir Müeyyet gibi, Fethi Kardeş gibi. Bunlar çok taraflı ifadelerde bulundular. Ama mesela Muslih Fer var, Başbakanlık Müsteşarı, o dürüst beyanda bulunmuş. Refik Ahmet Sevengil vardı, yazar. Onlar dürüst şahitlikler yapmışlardır. Şimdi tabii bizim yaptığımız savunmalara göre mesela 1959 senesinde de radyoda Şemsettin Günaltay'ın bir konuşmasının verildiğini vesaireyi. Yani radyonun çok da taraflı olmadığını gösteren bizim savunmalarımızı, benim gördüğüm kadarıyla kafi bir denge içinde bulmadı mahkeme. Yani arada bir de örnek olarak. mesela İnönü de konuşmalarını radyodan vermiş vesaire, onları ileri sürdük.

Som: Vatan Cephesi'ni siz nasıl yorumluyorsunuz?

Cindoruk: Burada bence 1959 yılında, bir miktar da 1960 yılının başlarında yanlış bir iş yaptı Demokrat Parti; Vatan Cephesi ocakları kurdu. Vatan Cephesi

ocakları Demokrat Parti içinde de ikilik yaratmıştır çünkü Demokrat Parti'nin ocakları ve eski Demokrat Partililer bunlara itiraz etti. Devlet memurları bir pay almak için Devlet İktisadi Teşekkülleri'nde o zamanki adıyla Vatan Cepheleri kurdular. CHP'lilerden kaypak olanlar ya da menfaat bekleyenler, başka partilerden olanlar da Vatan Cephesi ocakları kurdular. Öyle oldu ki bir Demokrat Parti ocağının 50 metre bir tarafında bir Vatan Cephesi ocağı... E tabii o zaman ötekiler itiraz ettiler biz varız bunlar nereden çıktı diye. Yani faydasından ziyade zarar getiren bir hadise.

Som: Vatan Cephesi resmi bir oluşum değil, öyle de değil mi?

Cindoruk: Hiçbir zaman etkin olmadı, Demokrat Parti'ye de faydalı olmadı. Çok yanılttı, kimin aklına gelmişse...

Som: Sanırım Adnan Menderes, Manisa konuşmasında muhalefeti “Nifak Cephesi” olarak tanımlıyor ve vatandaşları “Vatan Cephesi”ne katılmaya çağırıyor. Vatan Cephesi böyle çıkıyor galiba...

Cindoruk: Mahkeme kararında yazılıdır, tabii onların bir kısmı hafızamda yok. Ama benim gördüğüm, Vatan Cephesi'ne iltihak listelerinin okunması hukuka aykırı değil, ama demokrasiye aykırıdır. Bir de siyaset bilimine aykırıdır çünkü kendi ocaklarını ikincil dereceye getirirsin; kendi örgütünü de. Yani kendi partinin içine nifak sokarsın ve sokmuştur da. Eğer ihtilal olmasaydı Vatan Cephesi ocaklarıyla Demokrat Parti ocakları arasında şiddetli kavga çıkardı. Örgüt bunu benimsememişti, yani nafile bir iş yapmışlardı. Ama kim ne derse desin suç değildi. O günkü kurallara göre, o günkü normlara göre suç değildi.

Som: Mahkeme sanırım Vatan Cephesi'ne katılımların okunduğu süreyi reklam ücretiyle çarpıp, devlet radyosunun uğradığı zararı hesaplamış... 10 milyon lira civarında.

Cindoruk: Ben hatırlamıyorum öyle birşey ama varsa mahkeme kararında vardır...

Som: Karar gerekçesinde şöyle yazıyor, “Bu listelerin radyoda okunmasından dolayı Demokrat Parti'nin 11 milyon 883 bin 800 lira ilan ücreti, 1 milyon 775 bin 70

lira belediye harcı ve 236 bin 676 lira damga resmi olmak üzere, ceman hazine ve belediyenin 13 milyon 845 bin 546 lira zarara sokulduğu tahakkük etmiştir.”

Cindoruk: Ama karar safhasında öyle birşey olmayacak. Mesela Adnan Menderes’in; sonra ben takip ettim, malvarlığı ile ilgili davayı; Adnan Bey’den böyle birşey istemediler. Zaten bir suç olsaydı önce Altemur Kılıç mahkum olurdu. Yani zorlanmışlar orada.

Som: Altemur Kılıç, 27 Mayıs’tan altı-yedi ay önce genel müdür olmuş. Duruşmada, Vatan Cephesi yayınlarını mümkün olduğu kadar ölü saatlere çekmeye çalıştığını söylüyor...

Cindoruk: Uydurdu müdafaasında... Mesela Fatin’in hakkındaki şeyde Anayasa’yı ihlal, İstanbul-Ankara olayları, İpar Transport olayları... Mesela Fatin’i burada mahkum etmemiş... Haklı olarak tabii herkes kendine göre bir savunma yaptı. Mesela burada, mahkeme kararında Haluk Şaman hakkında diyor ki: “Radyo Davası Anayasa’yı ihlal suçunun maddi vakasıdır. Anayasa’ya tabi Radyo Davası yolsuzluğu...” Yani bu 13 milyonu kimseden istemediler. Öyle birşeyi hiç duymadım. Kararda vardır da..

Som: Radyo Davası’nda siz nasıl bir savunma yaptınız?

Cindoruk: Tabii biz daima şeye oturttuk bu davayı... Savunulur tarafı yok davanın yani. O zaman hukuksal ve normatif hukuk bakımından onu kabul etti adam. Onun üzerine tek tek mahkum edemeyeceğini gördü. Döndü bunları Anayasa’yı İhlal Davası ile birleştirdi. Çünkü Demokrat Parti evvelki Halk Partisi zamanında da; ben o zaman daha çocuktum ama hatırlıyorum, sabahtan akşama kadar İnönü, Şemsettin Günaltay... Onlar konuşurdu. Hiç muhalefetin konuştuğu falan baki değil. Böyle gelmiş böyle gidiyor.

Som: Ama 1946’da Meclis’e girince Demokrat Parti çok sert bir biçimde eleştiriyor iktidarı. Demokrasi vaat ediyor, radyo demokratikleşecek diyor.

Cindoruk: Zaten dediklerini yapsalardı asılmazlardı.

Som: Peki neden dediklerini yapamadılar?

Cindoruk: Demokrasi bilinmiyor.

Som: Halk da “demir kırat” diyor... Halka daha inmemiş demokrasi.

Cindoruk: Halkın demokrasi talebi yok. Halkın hayatının iyileştirilmesi için talebi var. Türk halkı demokrasi filan talep etmiş değil. Demokrat Parti’nin kurulmasında halkın talebi yok, İnönü’nün kararı var. Sadece dört tane milletvekili takdir vermişler. Onlar talep ediyor. Onlar da; duruşmalarda zabıtlarını gördüm, muhalefet de İnönü de bilmiyor, demokrasi nedir, bildikleri yok. 1954’de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne imza atmışlar, sözleşmeyi bilmiyorlar. Ekseriyet sistemini sürdürüyorlar, Anayasa Mahkemesi kurmuyorlar... Boyuna birbirleriyle dövüşüyorlar papaz dövüşü gibi. Papazlarda var ya mezhepler arasında dövüşler. Hepsi aynı Tanrı’ya inanıyor ama işte mezhep, bir takım ritüelleri var. Bunlar da öyle. İnönü’nün konuşmalarını oku, Faik Ahmet Barutçu’nun Meclis’teki konuşmalarını... Hiç öyle demokrasi dertleri falan yok.

Som: Ama bütün siyasi kavgalar, “demokrasi” adına veriliyor...

Cindoruk: İlk defa demokrasi talebini matrak bir parti, Millet Partisi istiyor. Fuat Arna, Sadık Ardahan... Bölükbaşı da değil. Bölükbaşı demogog. Sadıka Evren var mesela, müthiş bir kadın. Sonra biz Hürriyet Partisi’ni kurduk o zaman. Biz “ispat hakkı”, milli hedefler ilkelerine dayanan bir şeyler yaptık. Bizim de taleplerimiz Avrupa’nın o tarihlerdeki tam demokrasi olmayan ülkelerinden aşırılmış gözüküyor. Ben inceliyorum, yazacağım onları. Yani Demokrat Parti sırasında yapılan işlere bakıyorsun. Onlar da bilmiyor demokrasiyi.

Som: Başbakan Adnan Menderes’in Radyo Gazetesi programı için bazı metinleri kendisinin kaleme aldığı biliniyor...

Cindoruk: ...

Som: Bilinmiyor mu?

Cindoruk: Burhan Belge çok yakınıydı.

Som: Peki ama radyoyu kullanıyorlar...

Cindoruk: En azından telkin ettiği... Mesela ben şunu gördüm o duruşmada, hadiseler olduğu zaman Adnan Menderes'in Burhan Belge'yi Başbakanlığa çağırıp metin yazdırdığı veya fikrini söylediği doğrudur. Ama bunun bir suç oluşturacağını sanmıyorum. Yani devlet radyosu devlet sözcülüğü yaparken Başbakan'ın, yahut Fatin Rüştü'nün kendi görüşünü aktarmasıdır. Hatta yabancı basın şöyle anlıyor onu, partinin resmi gazetesinde şöyle yazıldı, devletin radyosunda şöyle konuşuldu diye ciddiye alıyorlar. Onların yaptığı anlaşılıyor.

Som: Sonuçta, radyo o dönemin en etkin kitle iletişim aracı diyebilir miyiz?

Cindoruk: Diyemeyiz. Çünkü şeye bakmak lazım... O tarihteki, 1950 ile 1960 arasındaki radyo sayısına... Artışı çok hızlı gözüküyor çünkü transistörlü radyoyu bizim işçiler Avrupa'ya gittikten sonra, 1964'ten getirdiler. Köylerde elektrik yok ki...

Som: Seyyar radyolar varmış sanırım, pille çalışan...

Cindoruk: Çok az. Kaç tane var ki. Ve radyoların gücü de zayıf. Bu Altemur Kılıç radyonun başına geldikten sonra, doğuda bilhassa, birer kilovatlık küçük radyo istasyonları kurdu, Ağrı ve oralarda. O bir miktar belki... O da işte Kürt meselesinde Türkçe'yi duyurmak için kullanılmıştır. O Altemur Kılıç'ın icadıdır, Amerika'dan getirmişti. O zaman İzmir Radyosu da yoktu, sonra kuruldu. Bir Ankara. İstanbul Radyosu da sonradan kuruldu, Demokrat Parti zamanında kuruldu. Yani onların etki çevrelerine de bakmak lazım.

Som: Örneğin İstanbul Radyosu Adapazarı'ndan sonra dinlenemiyormuş. Demokrat Parti, kalkınma vaadiyle iktidara geldi fakat radyoya teknik anlamda bir yatırım yapmıyor.

Cindoruk: Yaptı, yaptı... Yani şimdi ona da bir bakmak lazım. Ama Altemur Kılıç'ın Amerika'dan getirilme sebebi de o. Yani Türkiye'de bunu bilen yok. İşte Refik Ahmet Sevengil. Yani bunlar Halk Partisi döneminden kalmış gayet klasik adamlar,

Münir Müeyyet, Baki Suha Ediboğlu falan. Bunlar bakma sen radyocu falan değiller, sonradan girmişler radyoya. Ankara Radyosu'nun çocuk kulübünde ben üyelik yaptım, çalıştım orada çok iptidai şartlarda. Bina güzeldi, kocaman mikrofon... Radyonun ben, belki 1957-1958, Altemur'un gelişinden sonra biraz etkinleştğini düşünebilirim. Ama televizyon yoktu. Mesela ben 1954'te Roma'ya gittim, orada ben televizyon görünce arkadaşlarla eşekten düştük sanki. Siyah beyaz da olsa bir televizyonu kurulmuştu İtalyanların. Bizde adından bile bahsedilmiyordu. Belki Altemur Ağabey kalsaydı, kurardı. Fakat çok iyi hatırlıyorum onun en büyük projesi, Adnan Bey'in desteklediği projesi, yerel radyolar kurulmasıdır.

Som: Mahkeme kararında da geçiyor; 1957 seçimlerinde bazı bölgelerin sonuçları, öğle saatlerinde henüz sandıklar kapanmadan radyodan açıklanıyor...

Cindoruk: Yok doğru değil o. Şimdi o konu Yassıada'da da tartışıldı. O konuyla ilgili belge getiremediler. Gaziantep'te Adliye binasının yanması hadisesi var Gaziantep seçimlerinde. Onun dışında vukuat yok, yani ciddi bir şey yok. Nitekim kararda 1957 seçimlerinin gayrimeşru olduğuna dair bir şey olsa çok rahat edeceklerdi. Meşruluk tartışmasını 1957'den başlatacaklardı ve cidden Demokrat Parti zor duruma düşerdi.

Som: 1959'da 27 ilde radyo kurulması planlanmış fakat yatırım yapılmamış...

Cindoruk: Sıra ona gelmiş anlaşılan. Yahut da bunun propagandadaki etkinliğini görmüşler. Özel radyo falan yok tabii, hiç mümkün değil Türkiye'de. Bir de tabii BBC çok dinlenirdi Türkiye'de, Amerika'nın Sesi dinlenirdi. Bir Arap radyosu vardı şimdi ismini hatırlayamıyorum, Mısır'dan Kahire'den yayın yapardı. O da çok kuvvetliydi. Bizim komünistlerin yayın yaptığı bir radyo vardı, Bizim Radyo. Yani onların propagandasına karşı radyo işine Demokrat Parti son zamanlarda bir el atmıştı. Ve radyo işi iyi gidiyordu, Altemur Kılıç da bu işe iyi yatırım yapıyordu. Altemur Kılıç çok ciddi kültürlü ama tabii aşırı milliyetçi bir adam. Düşünceleri belli Altemur Kılıç'ın. Ama ne var ki dünyayı görmüş, dünyayı bilen; çok iyi müthiş İngilizce'si vardır, Fransızca'sı falan vardır. Bir kültür getirdi, radyo kültürü. Ama dediğim gibi kanun yok, Anayasa'da yok, hiçbir şey yok. Yani 1958-1959'a kadar radyo; ben avukat

olarak biliyorum köylüleri, köylerin çoğunda radyo yoktu. Elektrik yok ki radyo olsun. İlçelerin çoğunda saat 11-12’de elektrik kesilirdi çünkü jeneratörle elektrik verilirdi. Pek çok ilçemizde elektrik yoktu. Belki ilimizde de yoktu tam bilmiyorum. Mesela Demokrat Parti’nin en büyük başarısı, o elektrik işini çözdü. Barajları yaptı. Hatta İsmail Rüştü Aksal vardı, akıllı bir karış yukarda bir adamdı. Meclis’te, “Bu elektrikleri ne yapacaksınız, denize mi dökeceksiniz?” diyor. Üç sene sonra elektrikler yetmiyor. Çünkü sanayi kuruluyor, insanlar evlerine buzdolabı alıyorlar filan.

Som: 27 Mayıs’tan sonraki yıllarda da kamunun yayıncılığı niye tartışma konusu olmaya devam etti?

Cindoruk: Şimdi bile devletin radyosunun tarafsızlığı tartışılıyor. TRT’yi tarafsız yapabilmek için ben çok uğraştım. Kanun hazırlattım. Ben hatta tarafsızlığından önce bağımsızlığını... Özerk TRT için çabaladım ama partiler bir araya gelmedi. Çünkü her parti iyi kötü, bağıra çağıra oraya giriyor bir şekilde. Tam bağımsız olursa haber değeri olan haberi verecek. Mesela adam Kırıkkale’de çıkmış kamyonetin üstüne saçma sapan bir şey söylemiş. Oradaki ajans muhabirini de ayarlıyorlar, bakıyorsun TRT’nin bir bültenine girmiş. Onun için bilhassa genel başkanlar TRT’nin bağımsızlığı ve tarafsızlığı ile çok fazla angaje olmamışlardır.

Som: 1961 Anayasası ile özerklik getiriliyor ama...

Cindoruk: Yani tam getirmemiş o da. Bak şimdi 1961 Anayasası bir imajdır. Bana sorarsan biraz da makyajdır. Ama daha özü yok, demokrasinin özünü daha benimsememiştik. Yani 1950 ile 1960 arasında demokrasi için hiçbir kavga yok, iktidar için bir kavga var. İktidar için kavga ediyorlar. Ama CHP’nin açıktan ilk defa demokrasiyle ilgili belgesi, İlk Hedefler Beyannamesi’dir. Onu da Hürriyet Partililer getirdiler. Hürriyet Partisi 1959’da kapanınca Turan Güneş, Turhan Fevzioğlu, Coşkun Kırca, Feridun Aygün gibi kıymetli adamlar getirdiler. Hatta İlk Hedefler Beyannamesi’nin bir kısmına; o zaman gençtim, avukattım benim de katkıları var. Ama İnönü baktı ki bir belge bu, iyi bir şey, 1959 kongresinde CHP’nin İlk Hedefler Beyannamesi’ni beyan etti. Sonra o beyanname geldi 1961 Anayasası’nın temeli oldu. Dikkat et Doğan Avcıoğlu; benim çok eski arkadaşım, dostum, avukatlığını yaptım,

Allah rahmet eylesin, Coşkun Kırca, Oktay Ekşi falan. Kadroya bak! Anayasa Komisyonu bunlar. Bunlar CHP'yi aşan, yahut bizim partiler kültürünü aşan bir Anayasa yaptılar. Fakat tabii Kurucu Meclis vardı o dönem, o da budadı bunların birkaç şeyini, bir kısmını Halk Partisi budadı, bir kısmını askerler budadı. Bugüne kadar ki en demokratik Anayasamız diyebiliriz ama tam demokratik bir Anayasa değil.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Afetinan, A. **Medeni Bilgiler ve Atatürk'ün El Yazıları**. Ankara: TTK Basımevi, 1988.

Ağaoğlu, Samet. **Marmara'da Bir Ada**. İstanbul: Baha Matbaası, 1972.

Akalın, Cüneyt. **Askerler ve Dış Güçler**. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2000.

Aksoy, Muammer. **Partizan Radyo ve D.P.** Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1960.

Akşin, Sina vd. (haz.) **Türkiye Tarihi**. C.4. İstanbul: Cem Yayınevi, 1989.

Alemdar, Korkmaz. **İletişim ve Tarih**. Ankara: İmge Kitabevi, 1996.

Alikaşifoğlu, Kemalettin. **Son Değişiklikleriyle İçtihatlı ve Notlu TCK**. Ankara: Seçkin Kitabevi, 1988.

Angın, Ahmet. **Dünya Politika Ansiklopedisi**. İstanbul: Kitapçılık Ticaret, 1967.

Arar, İsmail. **Hükümet Programları 1920-1965**. İstanbul: Burçak Yayınevi, 1968.

Avcıoğlu, Doğan. **Milli Kurtuluş Tarihi**. İstanbul: İstanbul Matbaası, 1974.

Avcıoğlu, Doğan. **Türkiye'nin Düzeni**. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1968.

Aydemir, Şevket Süreyya. **İhtilalin Mantığı**. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1973.

Aydemir, Şevket Süreyya. **İkinci Adam**. C.3. İstanbul: Remzi Kitapevi, 1968.

Aydemir, Şevket Süreyya. **Menderes'in Dramı**. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1969.

Aydoğan, Metin. **Türkiye Üzerine Notlar 1923-2005**. İzmir: Umay Yayınları, 2005.

Boratav, Korkut. **Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985**. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1995.

Baban, Cihad. **Politika Galerisi**. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1970.

Baykam, Bedri. **27 Mayıs İlk Aşkımızdı**. Ankara: Ümit Yayıncılık, 1994.

- Bozbağlı, Sabiha. (der.) **İhtilaller ve Darbeler Tarihi**. C.2. İstanbul: Cem Yayınevi, 1968.
- Burton, Graeme. **Görünenden Fazlası**. Çev. Nefin Dinç. İstanbul: Alan Yayıncılık, 1995.
- Cankaya, Özden. **Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi: TRT 1927-2000**. İstanbul: YKY, 2003.
- Cem, İsmail. **Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi**. İstanbul: Cem Yayınevi, 1977.
- Çaplı, Bülent. **Televizyon ve Siyasal Sistem**. Ankara: İmge Kitabevi, 1995.
- Coşkun, Alev. **Tarihi Unutmamak Günceli Yakalamak**. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2007.
- Demirel, Ahmet. (haz.) **İsmet İnönü Defterler**. C.2. İstanbul: YKY, 2001.
- Dinç, Ayhan vd. (haz.) **İstanbul Radyosu**. İstanbul: YKY, 2000.
- Eflatun. **Devlet**. Çev. Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1971.
- Erkanlı, Osman. **Anılar Sorumlular Sorumlular**. İstanbul: Baha Matbaası, 1973.
- Erol, Ömer Lütfü. **Asker Devrim Darbe**. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2004.
- Faik, Bedii. **Matbuat Basın Derkeen... Medya**. C.2. İstanbul: Doğan Kitap, 2001.
- Göze, Ayferi. **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**. İstanbul: Beta, 1987.
- Güneş, Hurşit. (haz.) **Turan Güneş Türk Demokrasisinin Analizi**. Ankara: Ümit Yayıncılık, 1996.
- Günyol, Vedat. **Devlet İnsan Mı**. İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1997.
- Herman, Edward S. ve Noam Chomsky. **Medya Halka Nasıl Evet Dedirtir**. Çev. Berfu Akyoldaş ve Diğerleri. İstanbul: Minerva Yayınları, 1999.
- İçel, Kayıhan. **Kitle Haberleşme Hukuku**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1977.
- Kabacalı, Alpay. **Türkiye’de Basın Sansürü**. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1990.
- Kafaoğlu, A. Başer. **Türkiye Ekonomisi**. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2004.

- Karavelioğlu, Kamil. **Bir Devrim İki Darbe**. İstanbul: Güner Yayınları, 2007.
- Kazgan, Gülten. **Tanzimat'tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**. İstanbul: Altın Kitaplar, 1999.
- Keane, John. **Medya ve Demokrasi**. Çev. Haluk Şahin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1992.
- Kılıç, Altemur. **Kılıç'tan Kılıç'a**. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2005.
- Kocabaşoğlu, Uygur. **Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna**. Ankara: AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 1980.
- Kocabaşoğlu, Uygur vd. (haz.) **Türkiye İş Bankası Tarihi**. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2001.
- Koçtürk, Osman K. **Sessiz Savaş**. İstanbul: Ararat Yayınevi, 1969.
- Koloğlu, Orhan. **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**. İstanbul: Pozitif Yayınları, 2006.
- Kongar, Emre. **21. Yüzyılda Türkiye**. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1998.
- Kongar, Emre. **Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**. İstanbul: Cem Yayınevi, 1978.
- Mango, Andrew. **Türkiye'nin Yeni Rolü**. Çev. Şükrü Demircan ve Erhan Yükselci, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1995.
- Miller, David. (haz.) **Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi**. Çev. Bülent Peker ve Nevzat Kırac. C.1. Ankara: Ümit Yayıncılık, 1994.
- Mutlu, Erol. **İletişim Sözlüğü**. Ankara: Ark Yayınevi, 1994.
- Öymen, Altan. **Bir Dönem Bir Çocuk**. İstanbul: Doğan Kitap, 2002.
- Özden, Yekta Güngör. **Cumhuriyetçi Demokrasi**. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2001.
- Özgen, Murat. **Gazetecinin Etik Kimliği**. İstanbul: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1998.
- Özsever, Atilla. **Tekelci Medyada Örgütsüz Gazeteci**. Ankara: İmge Kitabevi, 2004.
- Öztürk, Kazım. **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**. C.3. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1966.
- Perinçek, Şule. (haz.) **Atatürk'ün Bütün Eserleri**. C.13. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2004.

- Price, M. Philips. **Türkiye Tarihi**. Çev. Selahattin Atalay, İstanbul: Ararat Yayınevi 1977.
- Sanal, Türker. **Türkiye'nin Hükümetleri**. Ankara: Sim Matbaacılık, 1997.
- Shaw, Stanford J. ve Ezel Kural Shaw. **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**. Çev: Mehmet Harmancı, İstanbul: e Yayınları, 1994.
- T.C. Başbakanlık Basın-Yayın Genel Müdürlüğü, **Türkiye Yıllığı 1973**. Ankara, 1973.
- Tanilli, Server. **Devlet ve Demokrasi**. İstanbul: Say, 1982.
- Topuz, Hıfzı. **100 Soruda Türk Basın Tarihi**. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1973.
- Torun, Esmâ. **Türkiye'de Kültürel Değişimler**. Antalya: Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, 2006.
- Tunaya, Tarık Zafer. **Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku**. İstanbul: Sulhi Garan Matbaası Varisleri, 1969.
- Turan, Şerafettin. **İsmet İnönü**. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2003.
- Turan, Şerafettin. **Türk Devrim Tarihi**. C.4. B.1. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1999.
- Yazgan, Teoman. **Önce Radyo Vardı**. İstanbul: Tekin Yayınevi, 2006.
- Yener, Faruk. **Radyo ve Televizyon Günleri**. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999.
- Yetkin, Çetin. **Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika**. Ankara: Ümit Yayıncılık, 1995.
- Yetkin, Çetin. **Serbest Cumhuriyet Fırkası**. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1997.

Ansiklopedi ve Sözlükler

- Gevgilili, Ali. "Türkiye Basını", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**. C.1. İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.
- Gülizar, Jülide. "Türkiye Radyoları", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**. C.10. İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.
- Kotil, Ahmet. "Siyasal Partiler", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**. C.8. İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.

- Kocabaşoğlu, Uygur. “Radyo”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**. C.10. İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.
- Özükan, Bülent. “Basında Tirajlar”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**. C.1. İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.
- “238 Gazeteciye Mahkûmiyet”, **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000**. C.2. İstanbul: YKY, 2002.
- “Demokrasiye İlk Adım”, **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000**. C.2. İstanbul: YKY, 2002.
- “İç Göç Dalgası Büyüyor”, **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000**. C.2. İstanbul: YKY, 2002.
- “İspat Hakkı Hürriyet Partisi’ni Doğurdu”, **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000**. C.2. İstanbul: YKY, 2002.
- “Pulliam Davaları”, **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000**. C.2. İstanbul: YKY, 2002.
- “Radyo Günleri”, **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000**. C.2. İstanbul: YKY, 2002.
- “Siyasal Cepheleşmede Yeni Adım”, **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000**. C.2. İstanbul: YKY, 2002.
- Basın Sözlüğü**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, 1998.
- Osmanlıca-Türkçe Sözlük**. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1979.

İnternette Alınan Yayınlar

- Akurgal, Ali. “Eyvah! Ülkem Düze Çıkıyor...”, <http://www.egetek.org/pages/projects/techcorr/dream.html>, (17 Ekim 2006)
- Bingöl, İsmail. “Erzurum Radyosu 46 Yaşında”, <http://www.trt.net.tr/80yilradyo/erzurumradyo.html>, (11 Temmuz 2007)
- Feyzioğlu, Yücel. “Nazım’ın Sandalyesi”, <http://www.kozmopolit.com/Druck/temmuz03/y.feyzioglu.html>, (18 Mart 2006).
- Güngör, Süleyman. “Seçim Kanunlarında Demokrat Parti’nin Yaptığı Değişiklikler ve Siyasal Anlamı”, http://www.sgungor.com/bilimsel/secimkanunu.htm#_ftn1, (5 Temmuz 2007)

Kongar, Emre. “TRT Genel Müdürlüğü ve F Klavye”, http://www.kongar.org/medyanotu/264_TRT_Genel_Muduru_ve_F_Klavye.php, (9 Şubat 2006)

Tuncer, Erol. <http://www.tesav.org.tr/eroltuncer.html>, (23 Nisan 2005).

Süreli Yayın

Kılıç, Altemur. “Radyo Davası”, Alanya Vizyon Dergisi, No.20.

Gazeteler

Cumhuriyet Gazetesi, 23 Mart 1950, s.3

Cumhuriyet Gazetesi, 8 Ocak 1960, s.4

Cumhuriyet Gazetesi, 30 Kasım 1960, s.1

Cumhuriyet Gazetesi, 6 Aralık 1960, s.1

Cumhuriyet Gazetesi, 9 Aralık 1960, s.1

Cumhuriyet Gazetesi, 16 Aralık 1960, s.1

Cumhuriyet Gazetesi, 20 Aralık 1960, s.1

Cumhuriyet Gazetesi, 27 Aralık 1960, s.1

Cumhuriyet Gazetesi, 27 Aralık 1960, s.4

Hürriyet Gazetesi, 6 Temmuz 1950, s.1

Vakit Gazetesi, 3 Ağustos 1951, s.1

Kişisel Görüşme

Cindoruk, Hüsamettin. Kişisel Görüşme, 2005.

Mahkeme Kararı

Yassıada Kararları C.2. Bölüm Sıra No: 11, Esas No: 960/20 (Cumhuriyet Gazetesi Arşivi)